

Hana Štěříková

Rus v období smuty očima švédského špiona

Zpráva Petra Petreia
z roku 1608

Rus v období smuty očima švédského špiona

Zpráva Petra Petreia z roku 1608

Hana Štěříková

Recenzovali:

doc. RNDr. Tomáš Hoskovec, CSc.

doc. PhDr. Ilja Lemeškin, Ph.D.

Na obálce je použita rytina Olava Magna O vpádech Moskovitů neboli Rutěňů z knihy Historia de gentibus septentrionalibus, 1555, univerzitní knihovna Carolina Rediviva (Uppsala, Švédsko).

Tato práce vznikla za podpory projektu „Kreativita a adaptabilita jako předpoklad úspěchu Evropy v propojeném světě“, reg. č.: CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000734, financovaného z Evropského fondu pro regionální rozvoj a řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Projekt je realizován v rámci výzvy Excelentní výzkum a jeho výstupy jsou určeny pracovníkům výzkumných organizací a studentům doktorských studijních programů.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum
Praha 2021

Redakce Eva Flanderková

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

© Univerzita Karlova, 2021

© Hana Štěříková, 2021

ISBN 978-80-246-4847-7

ISBN 978-80-246-4880-4 (pdf)

<https://doi.org/10.14712/9788024648804>

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Úvodem	7
1. Překlad pramene	9
2. Komentář	41
Zprávy Seveřanů z cest na východ	41
Rusko ve švédské literatuře 16.–17. století	44
Smuta očima švédského špiona Petra Petreia	49
Petrus Petreius Upsaliensis	50
Diplomat Petrus Petreius	52
Spisovatel Petrus Petreius	54
Poznámka překladatele	71
Seznam literatury	73
Resumé	78

Úvodem

Tato knížka přináší komentované vydání historického pramene v českém překladu ze švédské relace neboli zprávy s názvem *Een wiss och sanfärdigh Berättelse om några Förändringar som j these framledne åhr vthi Storfurstendömet Muskow skedde äre* („Učené a pravdivé vyprávění o některých změnách, jež se v nedávných letech udály v Moskevském velkoknížectví“). Zmíněný pramen obsahuje diplomatický raport, který byl vydán tiskem ve Stockholmu roku 1608. V současnosti je pro veřejnost dostupný pouze ve švédském fototypickém vydání z roku 1997 s paralelním přepisem z původní fraktury do písma humanistického; toto vydání redigovala Margareta Attius Sohlmanová¹. Dále se s tímto pramenem čtenář může seznámit v ruském překladu G. M. Kovalenka z roku 1976² a rovněž ve starším překladu do němčiny, otištěném roku 1777³. Německý překlad je jeho vydavatelem připisován autorovi původního raportu, totožnost překladatele však není jistá. Z těchto důvodů na něj nebyl při pořizování českého překladu brán zřetel. Zároveň ani jedna z těchto publikací není v českém prostředí k dispozici.

Na překlad navazuje ve druhé části knihy doprovodná studie, jež v dílčích kapitolách pojednává o kulturně-historickém a literárním kontextu

- 1 Petrus Petreius: *Een wiss och sanfärdigh Berättelse om några Förändringar som j these framledne åhr vthi Storfurstendömet Muskow skedde äre*, in: *Stora oredans Ryssland. Petrus Petrejus ögonvittnesskildring från 1608*, ed. Margareta Attius Sohlman, Stockholm 1997, s. 83–153.
- 2 Pětr Petrej: *Reljacija Petra Petreja o Rossii v načale XVII v.*, přel. G. M. Kovalenko, ed. V. I. Buganov, Moskva 1976.
- 3 Peter Paterson: *Gewiser vnd warhaffter bericht, van den verenderungen, so ettlich Jar hero In dem Grossfurstenthumb Moscow füngangen, gestelt durch Peter Palerson (Paterson) von Ubsell Anno 1608. Auss dem Schwedischen verteutsch*, in: Johann Georg Meusel: *Der Geschichtsforscher*, IV, Halle 1777, s. 135–158.

této památky a rovněž představuje českým čtenářům mnohostrannou osobnost jejího autora, jenž vystupoval a publikoval pod jménem Petrus Petreius. Petreius se ve svém povolání diplomata ve službách švédské královské kanceláře stal očitým svědkem řady událostí období tzv. smuty (1598–1613), jež měly zásadní význam pro další vývoj moskevské Rusi (Ruského carství). Petreiova zpráva je zajímavá rovněž svou formou tiskem vydaného diplomatického raportu, atraktivní relace a politického propagačního spisku.

První část knihy přináší překlad dobového díla, druhá část knihy je jeho historiografickým a filologickým komentářem – díky svému obsahu i nabízejícím se interpretačním možnostem tak kniha jako celek může být využita také jako didaktický materiál v oborech historických a filologických. Věříme však, že ji pro její poutavý obsah a živý žurnalistický styl ocení také čtenáři z řad širší veřejnosti se zájmem o autentickou historickou literaturu.

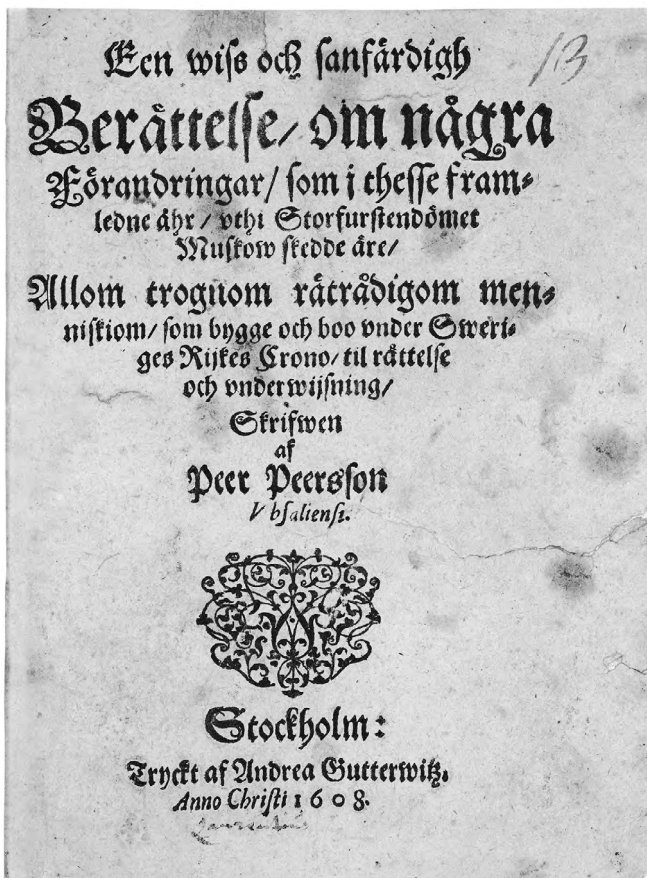
1. Překlad pramene

**Učené a pravdivé vyprávění
o některých změnách,
jež se v nedávných letech udály
v Moskevském velkoknížectví**

**Všem věrným a počestným lidem,
kteří přebývají v zemích Koruny švédské,
k osvětě a poučení
sepsal Peer Peersson Upsaliensis.
Stockholm: Vytiskl Andreas Gutterwitz.
Anno Christi 1608.**

Velemocný,
nejurozenější kníže a pane
Karle Devátý, králi říše Švédů, Götů,
Vendů, Finů, Karelů, Laponců v Norrlandu, Kajanů⁴ a Estonců v Livon-
sku, náš nejmilostivější pane! A rovněž radové a muži věrní Švédské

4 *Kajané* (šv. *kajaner*) je méně obvyklé označení pro *Kveny*. Slovem *Kajané* se ve švédských pramenech z 16.–19. století označovaly skupiny ugrofinského (avšak nikoli sámského) obyvatelstva rozestého podél pobřeží Botnického zálivu v severním Finsku a Švédsku a v územích ležících severně od Botnického zálivu. Kajané byli politicky nezávislí, v některých obdobích však pravděpodobně uznávali svrchovanost novgorodských panovníků či norských velmožů z Hålogalandu. Nezdídka se také nechávali najímat do žoldnéřských jednotek, které Švédské království posílalo drancovat do Karélie. V ruských pramenech se objevují pod označením *kajany*, *kajvany* či *kajbany*. (D. Harrison: *Jarlens sekel. En berättelse om 1200-talets Sverige*, Stockholm 2004, s. 741n.; T. Wallerström: *Vilka var först? En nordskandinavisk konflikt som historiskt-arkeologiskt dilemma*, Stockholm 2006, s. 25 a 44.)

Titulní strana Vyprávění. Zdroj: univerzitní knihovna Carolina Rediviva (Uppsala, Švédsko)

říši, vznešené a urozené panstvo, pane dvorní maršále Görane Claessone⁵ z Biby, a pane pokladníku Sevede Ribbingu⁶ z Fästeridu, mí příznivci a ochránci!

- 5 *Göran Claesson* (1552–1611) pocházel ze šlechtického rodu Stiernsköldů. Roku 1602 byl jmenován švédským královským radou a maršálem. Roku 1605 byl vyslán do Ruska jako komisař pro mírová jednání v Nöteborgu. (G. Anrep: *Svenska adelns ättar-tafel*, IV, Stockholm 1858–1864, s. 195n.; *Nordisk familjebok. Andra upplagan i 38 delar*, XXVI, Stockholm 1904–1926, s. 1351.)
- 6 *Seved Ribbing* (1552–1613) pocházel ze starého švédského šlechtického rodu Ribbingů. Původním povoláním byl soudce, za vlády Karla IX. působil též jako královský rada a pokladník. Ribbingova pozice u dvora Karla IX. byla velmi silná: v panovníkově závěti byl ustanoven

Šlechtní urození pánové, příznivci a mecenáši! Povšiml jsem si, že mnozí lidé zde i za hranicemi pod vlivem velikých lží a falešných zpráv nabyli mínění, že syn Ivana Vasiljeviče⁷, bývalého moskevského velkoknížete, totiž Demetrius⁸, jenž byl před sedmnácti lety na popud a s přispěním Borise Fjodoroviče Godunova⁹ zavražděn a ubit v Ugliči svými vlastními sluhy, prý vstal z mrtvých a je opět naživu, a že se po svém zmrtvýchvstání zmocnil s pomocí papeže a polského krále vlády v Moskvě. Poté, co se chopil vlády, byl prý opět zabit a spálen, ale znovu povstal z mrtvých a nyní vede válku a brojí proti vládnoucímu velkoknížeti Vasiliji Ivanoviči Šujskému¹⁰. Proto je třeba, aby pravda vyšla najevo a nikdo nebyl nadále na pochybách. Aby všichni uvěřili, že arci není pravda, že Demetrius, vlastní syn Ivana Vasiljeviče, byl zabit v Moskvě Vasilijem Ivanovičem Šujským, ale že to byl Griška Trepeja¹¹, kterého si vylhali jezuité se svými úskočnými praktikami a proradnými úklady. Řekli, že nebyl zavražděn, ale unikl, a že je pravým synem Ivana Vasiljeviče, aby tak skrže něj získali lepší příležitost šířit svůj jed a zavést své bludné náboženské učení a vymýtít to řecké¹², které tam mají již více než šest set let. Ale za to, že ten falešný a smyšlený Demetrius, Griška Trepeja, konal proradné skutky, dostalo se mu odměny a konce, jaký náleží zrádcům. Stejně jako dojde na každého, jak nám jasně ukazuje historie. A jelikož

jako jeden z členů regentské vlády za nezletilého Gustava II. Adolfa. (*Nordisk familjebok. Andra upplagan i 38 delar*, XXIII, s. 142.)

- 7 *Ivan Vasiljevič* – ruský car Ivan IV. Vasiljevič (1530–1584), z historiografie známý pod přídomekem Hrozný. Od roku 1533 moskevský velkokníže, od roku 1547 car a samovládcé vši Rusi (podrobně viz např. W. Serczyk: *Ivan IV. Hrozný: Car vši Rusi a stvořitel samoděržaví*, Praha 2004).
- 8 *Demetrius* – carevič Dmitrij Ivanovič (1582–1591), syn cara Ivana IV. Vasiljeviče. Jeho matkou byla Marija Fjodorovna Nagajka.
- 9 *Boris Fjodorovič Godunov* (asi 1522–1605) pocházel z ruského šlechtického rodu Godunových. Po smrti cara Ivana IV. se stal jedním z rádců jeho syna Fjodora I. Ivanoviče, jehož byl švagrem. Postupně se prosadil jako faktický regent Rusi a po smrti Fjodora I. v lednu 1598 byl zvolen carem. (R. G. Skrynnikov: *Boris Godunov*, Moskva 2003, s. 3nn.; podrobně též A. P. Pavlov: *Godudarev dvor i političeskaja bor'ba pri Borise Godunove /1584–1605 gg./*, Sankt-Peterburg 1992.)
- 10 *Vasilij Ivanovič Šujskij* (1552–1612) – bojar s významným postavením u carského dvora, pocházel z knížecího rodu Šujských. V letech 1606–1610 vládl moskevské Rusi jako car Vasilij IV. Ivanovič. (R. G. Skrynnikov: *Vasilij Šujskij*, Moskva 2002, s. 6nn. a 168nn.)
- 11 Pod jménem *Griška Trepeja* vystupuje v Petreiově *Vyprávění* tzv. první Lžidimitrij. Jeho původ není zcela jistý. Nejříve přijímána je verze, že se jednalo o Jurije Bogdanoviče Otrepjeva (asi 1580–1606), jehož mnišské jméno bylo Grigorij. Stál u zrodu občanské války v Rusku roku 1604 coby první z řady samozvanců na carském trůnu, když se vydával za nejmladšího syna Ivana IV. Vasiljeviče, careviče Dmitrije. (M. Attius Sohlman: *Stora oredans Ryssland*, s. 166n.; R. G. Skrynnikov: *Smuta v Rossii v načale XVII v.: Ivan Bolotnikov*, Leningrad 1988, s. 9nn.; R. G. Skrynnikov: *Samozvancy v Rossii v načale XVII veka: Grigorij Otrep'jev*, 2. vyd., Novosibirsk 1990, s. 26nn.)
- 12 *Řecké náboženské učení* – ortodoxní, tedy pravoslavné křesťanství.

mi Vaše Výsosti byly vždy příznivě nakloněny a milostivě mě podporovaly a protože jste měli chuť se dozvědět o cizích záležitostech a událostech, dovolil jsem si proto na znamení vděčnosti, za veškerou Vaši přízeň a podporu, a také aby mi Vaše Výsosti i nadále chtěly zachovat přízeň, sepsat tyto události z Moskovie¹³ a dedikoval je Vám, pokorně očekávaje, že se Vaše Výsosti uráčí tuto mou nepatrnou práci milostivě přijmout a najít v ní snad zalíbení. Poroučím Vaše Výsosti a vše, co je Vaším Výsostem drahé, pod milostivou ochranou Boží, ať se po celý život těšíte zdraví a trvalému blahobytu. Váš nejponiženější služebník.

Ve Stockholmu, 8. Listop. Anno Domini 1608.

**Vaším Výsostem
vždy věrný služebník
Peer Peersson.**

Nikdo, kdo již v životě něco zakusil, jistě není tak tupý a neznalý, aby nevěděl nebo ani zmínky neslyšel o tom, jaké bouře, nepokoje, sváry, boje a krveprolití se přihodily v několika uplynulých letech v Moskevském velkoknížectví neboli Rusku, což se všechno stalo na popud a přičiněním papeže, polského krále a jezuitů. Pokud se však stále nachází zde v naší drahé vlasti někdo, místní nebo cizinec, kdo dosud není obeznámen s oním strašlivým krveprolitím, chci mu proto pro nápravu a poučení jen samou pravdu vyjevit a vypovědět. A aby se tak stalo řádně, bude nutné, abychom se podívali trochu zpět a uvedli pravý důvod, proč došlo k těmto změnám a k tomuto strašnému krveprolití.

Největší a nejhlavnější příčinou se zdá být, že Bůh všemohoucí chtěl tu zemi potrestat trojím soužením, totiž hladem a drahotou¹⁴, morem, občanskou válkou, vzpourami a krveprolitím. Tato tři soužení žalostně následovala jedno po druhém. Neboť v té zemi byla *Anno* 1601, 1602, 1603 taková drahota, bída a nouze, že několik set tisíc lidí zemřelo hladem. Mnoho mrtvých leželo ve městech na ulicích a na venkově na cestách i všude kolem, se senem a slámou v ústech. Mnozí jedli kůru, trávu

¹³ Označení *Moskovie* používá Petreius pro Moskevské velkoknížectví, Ruské carství, ruskou říši.

¹⁴ *Drahota* – období nouze, kdy byly potraviny a základní životní potřeby velmi drahé. Velké oblasti evropské části Ruska byly již v letech 1585, 1587, 1591, 1592 a 1598 zasaženy klimatickou krizí s výrazným ochlazením, která byla příčinou neúrody a následného hladomoru. (A. Andrusiewicz: *Krwawa dekada: polska interwencja w Rosji 1602–1612: dyplomacja, samozwańcy, wojna*, Kraków 2013, s. 68.)

a kořínky a tišili jimi svůj hlad. Mnozí jedli mrvu a jiné nevhodnosti. Mnozí sáli ze země krev, která tekla z poráženého dobytka. Mnozí jedli koňské maso, kočky a krysy, ano, a dokonce jedli ještě něco daleko příšernějšího. Totiž lidské maso. Rodiče nešetřili své děti a děti zas nešetřily své rodiče. V domácnostech, které měly hodně členů, šli vybrat nejtlustšího z nich, toho porazili jako dobytek, uvařili, upekli a snědli. Mnoho lidí takto přišlo o život. Viděl jsem ve městě Moskvě bezmocnou a vysílenou ženu, která přicházela se svým vlastním dítětem v náručí. A jak šla, uchopila dítě rukama, když ji hlad dohnal k strašlivému činu: ukousla dvě velká sousta z paže dítěte, sedla si na ulici a jedla. Určitě by ho byla zamordovala, kdyby ji kolemjdoucí od dítěte neodtrhli. Nikdo se tam neodvážil veřejně ani přivést chléb a prodávat ho na tržišti, neboť to pak hned přišli žebráci a ukradli mu ho. Někdy také zabili toho, kdo chléb prodával. Za sud žita se platilo devatenáct tolarů¹⁵, kdežto před tím nestál více než dvanáct öre¹⁶. Lidé se sami prodávali za mrzký peníz a dávali za sebe pečet a dopis¹⁷. Rodiče prodávali své děti, muži své ženy. V těch třech zmíněných letech byl tak strašný hlad, utrpení a bída, že nic takového nikdy dříve v žádném království, v žádné zemi, křesťanské ani pohanské, nikdo neviděl, o ničem takovém neslyšel, ani v dobách míru ani války a zbrojení nic takového nebylo, což bych mohl ze všech možných dějin dokázat.

Po tomto soužení přišel mor, který lid nešetřil o nic víc než hlad, přece však byl milosrdnější. Neboť je lepší padnout rukou Boží nežli rukou člověka. Když mor skončil, přišla válka, vzpoury a sváry a zlo všelijaké, takže celá země je nyní takto krutě trestána a sužována těmito třemi trápeními. A zdá se, že je ty rány stihly kvůli pýše, bezbožnosti, modloslužebnictví, bezpráví, zpučnosti, zlobě, nespravedlivosti a tyranii a obzvláště za hrubé násilnictví, hrůzné vraždy, nekřesťanské, nelidské a strašlivé tyranství, kterého se dopouštěl ten ohavný hrdlořez Ivan Vasiljevič, moskevský velkokníže, jak na svých vlastních poddaných, tak

15 *Tólar* – Petreius zde pravděpodobně přepočítává na švédský říšský tolar (*riksdaler*), ve Švédsku zavedený do oběhu králem Karlem IX. roku 1604 po vzoru německého *Reichstaler*. V letech 1604–1609 měl hodnotu 4 marky stříbra, což činilo 32 öre. Jeden *riksdaler* vážil 25,5 gramu ve stříbrě. (*Nordisk familjebok. Andra upplagan i 38 delar*, V, s. 1162, podrobněji H. Glück – J. L. Hyllengren: *Årtalsförteckning över svenska mynt: Gustaf Vasa – Gustaf VI Adolf 1521–1950 med värderingspriser gällande 1977*, Stockholm 1976.)

16 *Öre* – menší stříbrná nebo měděná ražená mince, ve středověku rozšířená po celém Severu. Ve Švédsku byla zavedena do oběhu roku 1522. Viz též poznámka 15. (*Nordisk familjebok. Andra upplagan i 38 delar*, XXXIV, s. 122n., podrobněji H. Glück – J. L. Hyllengren: *Årtalsförteckning över svenska mynt*.)

17 *Dávali za sebe pečet a dopis* – stvrzovali závazek dopisem s pečeti.

i na cizincích. Obzvláštní krutosti se však dopouštěl na nebohém Livonsku, kde plenil a vypaloval, loupil a sdíral lid z kůže, prznil ženy, panny i vdovy, odvážel jejich děti a poté je prodával Tatarům a jiným národům do věčného otroctví. Jejich bídě, nářku a soužení na tomto světě nikdy nebude konec a ubohé bez možnosti návratu vzdychají v pláči a úzkosti, žalostně lkají a volají k Bohu. Nyní však Bůh všemohoucí vyslyšel jejich modlitby, a proto musí Ivanovy děti platit za jeho tyranii a bezbožnost, která byla spáchána na nevinných vdovách a sirotkách. Neboť Bůh je spravedlivý Bůh, veliký Bůh, mocný a strašný, jediný Bůh ze všech Bohů, Pán nade všemi Pány, a nešetří žádného takového člověka. To slibuje a to také dodržuje. Je zřejmé, že se tak stalo dětem onoho tyрана, jeho rodu a potomkům, aby viděli, jak skončí ten, kdo se protivil příkázáním Božím a způsobil utrpení nesčetně mnoha lidem, vdovám i sirotkům, kdo je soužil, mučil a zubožil. Bůh říká: neublížíš žádné vdově ani sirotkovi. Ublížíš-li jim, budou ke mně volat a já uslyším jejich hlas. Pak se na tebe snese můj hněv, a proto tě zabiju mečem.¹⁸ *Item*¹⁹ potrestá zločiny otců do třetího a čtvrtého kolene, ano, každická duše, která páchá takové hrozné ohyzdnosti, bude zahubena. Kvůli krutosti, tyranii, modloslužebnictví a nespravedlnosti přijdou změny a moc bude odňata onomu rodu a dána jinému, což je možné dokázat z biblické historie, jakož i z pohanských kronik. Kvůli modloslužebnictví bylo Šalamounovým dědicům odebráno Judské království a namísto nich byli povýšeni potomci Nátanovi, z jejichž rodu byl zrozen Mesiáš, náš jediný Spasitel. Tarquinius Superbus²⁰ byl za zločin a násilnosti svého syna, které spáchal na Lucretii, vyhnán a sesazen z římského trůnu, takže od toho dne už nikdy nevedl Řím žádný král ani nebyl nikomu z jeho rodu svěřen žádný úřad ani hodnost vrchnosti. Nelítostnému králi Kristiánovi²¹ i všem jeho následníkům byla kvůli tyranii, kterou páchal na svých poddaných,

18 Petrieus parafrázuje biblický text *Druhé knihy Mojžíšovy*: „Žádnou vdovu a sirotka nebudete utiskovat. Jestliže je přece budeš utiskovat a oni budou ke mně upět, jistě jejich upění vyslyším. Vzplanu hněvem a pobiji vás mečem, takže z vašich žen budou vdovy a z vašich synů sirotci.“ (Ex 22,21–23, *Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona*, český ekumenický překlad, 21. /8. opravené/ vyd., Praha 2019.)

19 *Item* (lat.) – „stejným způsobem“, „rovněž, také“.

20 *Lucius Tarquinius „Superbus“* (zemřel 496 př. n. l.) – římský legendární panovník etruského původu, tyran. Kolem r. 509 př. n. l. byl sesazen a vyhnán z Říma poté, co jeho syn znásilnil šlechtičnu Lukrécii. Přídomek Superbus znamená „pyšný“ či „zpučný“. (M. Grant: *History of Rome*, London 1979, s. 22n. a 31n.)

21 *Král Kristián* – Kristián II. Dánský (1481–1559) byl dánským králem (1513–1523) a v letech 1520–1521 také švédským panovníkem. Po tzv. Stockholmské krvavé lázni (8.–9. 11. 1520), během níž došlo na jeho pokyn k vyvraždění 82 švédských šlechticů, dostal ve Švédsku přízvisko „Tyran“. (S. Busck – H. Poulsen: *Dějiny Dánska*, Praha 2007, s. 62nn.)

duchovních i světských, vznešených i prostých, ze všech říšských stavů vyšších i nižších, navždy odňata švédská koruna i právo na ni, a v jeho městě byl vyzdvihnut k hodnosti královské chvalořečený král Gustav²², jenž se právem může nazývat *Pater patriæ*²³, se svými potomky, jak to dosvědčuje listina nástupnictví²⁴ a jiné dokumenty. Z toho je patrné, proč je některému rodu odňata vláda a panství a jiný je zase povýšen.

Jak je ruská země nyní žalostně zubožena těmito dvěma neštěstími, morem a drahotou, není o nic méně trestána a zle zřízena ani tím třetím: občanskou válkou, která trvá už šestým rokem. Tato občanská válka, kvůli níž je tam vojsko, má svůj původ a počátek v tom, že Bůh chtěl tuto zemi stihnout utrpením a potrestat ji za její nekajícnost, a k tomu byl jako zvláštní nástroj zvolen Boris Godunov. Neboť když chce Bůh ztrestat země či říše, činívá to obvykle tak, že zvolí zvláštní prostředky, skrze které se tak má stát. A tak byl jako takový prostředek zvolen Boris Godunov, jenž je kořenem a počátkem všeho zla, jak se od té doby vypráví. Neboť když tyran Ivan Vasiljevič navždy zavřel oči, což se stalo *Anno* 1583,²⁵ jeho pozůstalí synové se k vládnutí nehodili. Obzvláště když toho nejstaršího zabil svou vlastní holí, a to jen proto, že jej syn poprosil, aby nezacházel tak nekřesťansky a nelítostně s nebohými zajatci, kteří se dostali do jeho moci. Jeho druhý syn Fjodor²⁶ byl od přírody blbý a prostoduchý, jinak řečeno neměl všech pět pohromadě, a světské ani vládní záležitosti ho nezajímaly. Občas šel do kostela a sám tam zvonil na zvony, a proto jeho otec často říkával, že se víc podobá synovi zvoníka nežli císaři. Třetí syn, Demetrius, byl ještě malé dítě. Proto se vlády chopil Boris Fjodorovič Godunov, jenž byl dvorským maršálkem Ivana Vasiljeviče, a staral se o všechny záležitosti. Byl to pán schopný,

22 *Král Gustav* – Gustav I. (1496–1560), od 18. století známý z historiografie také jako Gustav Vasa, byl švédským králem v letech 1523–1560 a zároveň prvním panovníkem z dynastie Vasa. Zavedl ve Švédsku dědičné právo nástupnictví. (H. Gillingstam: *Äterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden: släkthistoriska studier*, Stockholm 1952–1953, s. 123n.)

23 *Pater patriæ* (lat.) – „otec vlasti“.

24 *Listina nástupnictví* (šv. *Arvförentingen*) – roku 1544 byl na sněmu ve Västerås na žádost krále Gustava I. přijat zákon o následnictví na švédském trůnu. Určoval, že se následnictví bude zakládat na principu primogenitury a patrilinearity: právo na nástupnictví tedy patřilo prvnímu mužskému potomkovi krále. Tímto aktem skončilo období volených králů na švédském trůnu. (C. Grimberg: *Svenska folkets underbara öden*, II. *Äldre Vasatiden*, Stockholm 1926, s. 149nn.)

25 Petreius se zde mýlí. Ivan IV. zemřel v březnu 1584. (A. P. Pavlov: *Gosudarev dvor i političeskaja bor'ba pri Borise Godunove*, s. 27.)

26 *Fjodor* – Fjodor I. Ivanovič (1557–1598) byl synem Ivana IV. Vasiljeviče a Anastasie Romanovny. V letech 1584–1598 byl moskevským velkoknížetem a ruským carem. Jeho manželka Irina Fjodorovna Godunova byla sestrou Borise Godunova. (R. G. Skrynnikov: *Samožvancy v Rossii*, s. 10n.)

chytrý a prozíravý, avšak také velmi falešný, proradný, úskočný a lehkomyslný. A aby nikoho nenapadlo, že se toužil zmocnit vlády a sám se chtěl stát velkoknížetem, nechal carem a velkoknížetem korunovat Ivanova syna Fjodora. A protože Fjodor byl panovník slabý a prostoduchý, který nic nebral vážně a od nějž nikomu nic nehrozilo, chopil se Boris tvrdou rukou vlády a vládl tak, jak se mu to hodilo nejlépe. Hned začal špekulovat a pletichařit, jak by sám získal příležitost zničit, vyhubit a docela zplanýrovat starý velkoknížecí rod a jak by se on a jeho potomci v budoucnu opět mohli dostat k vládnutí, zmocnit se carské hodnosti a velkoknížecí slávy. To je patrné předně z toho, že totiž v Moskvě mají odedávna takový starý zvyk: jestliže velkokníže, ale i jiný menší kníže nebo bojar měl neplodnou manželku, s níž nemohl počít děti, tak prý poslal pro patriarchu, nechal jím svou ženu prohlásit za neplodnou a snažně jej prosil, aby ho s ní rozvedl a zasnoubil s jinou, se kterou by mohl počít dítě.

Podle tohoto jejich obyčeje rozhodla rada v Moskvě, aby nechal kněžnu odvézt do kláštera, jelikož byla neplodná a nemohla mít s velkoknížetem děti,²⁷ a aby si místo ní vzal jinou, se kterou by mohl zplodit dědice. Tak mu to také zařídili a vybrali sestru knížete Fjodora Ivanoviče Mstislavského²⁸, jež pocházela z nejvznešenějšího rodu v celé zemi. Ale Boris měl jiné úmysly, odmítl to a hrál jinou hru. Tajně ujednal s patriarchou, že tento sňatek v žádném případě nesmí povolit. Neboť se tvrdilo, že by to způsobilo mnoho zla, válek a rozbrojů i jiných nepříjemností, kdyby velkokníže měl dědice, dokud je Demetrius naživu, a až by potom všichni dosáhli dospělosti. Takhle Boris přemluvil patriarchu, takže to rozhodnutí, na kterém se předtím velkokníže s radou usnesli, k ničemu nevedlo. Boris s patriarchou se spolu smluvili, tajně nechali výše zmíněnou pannu unést ze zámku a odvézt do kláštera, kde z ní udělali jeptišku a musela tam zůstat až do své smrti. Proti tomu se neodvažoval nikdo bouřit ani nic říkat, jelikož Boris a patriarcha měli veškerou moc. Když se to doslechli ostatní urození pánové, pravili, že by si měl najít nějakou jinou pannu. Na to patriarcha s Borisem odvětili, že v zemi už není

27 Manželka Fjodora I. Ivanoviče Irina Fjodorovna Godunova (asi 1557 – asi 1603) ve skutečnosti neplodná nebyla. Roku 1592 porodila dceru Feodosii, která však zemřela ještě jako nemluvně. (M. Attius Sohlman: *Stora oredans Ryssland*, s. 100.)

28 *Fjodor Ivanovič Mstislavskij* (†1622) – vysoký představitel ruské bojarské aristokracie, pocházel z významného rusko-litevského knížecího rodu Mstislavských. V roce 1610 stál ve vedení tzv. *Semibojarščinny* (prozatímní vlády sedmi bojarů v letech 1610–1612). (G. A. Zamjatin: *Rossija i Švecija v načale XVII veka: očerki političeskoj i vojennoj istorii*, Sankt-Peterburg 2008, s. 35; A. Andrusiewicz: *Krwawa dekada*.)

žádná, která by byla velkoknížeti rovna a s níž by mohl vstoupit do manželství, a proto že se velkokníže musí spokojit s tím, co má.

Z toho lze snadno pochopit, že Boris toužil vládnout, poněvadž nepovolil podle jejich zvyklostí velkoknížeti, aby uzavřel jiné manželství a aby země dostala dědice. Zakrátko bude z tohoto patrné, že se Boris chce stát velkoknížetem, neboť když viděl, že tento jeho úklad s velkoknížetem a radou se podařil a měl úspěch, usiloval hned o to, jak by mohl odstranit Demetria, jehož knížecí dvůr byl v Ugliči. Tam musel přebývat, dokud nedosáhne dospělosti. Pro Borise představoval veliké nebezpečí. Kdyby totiž velkoknížete Fjodora zasáhla smrt, dokud byl Demetrius ještě naživu, tak by se nemohl snadno chopit vlády. Proto, aby teď mohl své úklady dokonat, smluvil se s několika Demetrioými dvořany a bohatě je obdaroval. Věnoval jim majetek a statky a slíbil jim ještě tisíckrát víc, když Demetria nějakým způsobem odstraní. Ti se ihned nechali zaslepit dary a podplatit těmi velikými sliby. Stejně jako Jidáš zradili a zabili svého vlastního pána. I stalo se tak, jak byli smlouveni s Borisem. Jednou o půlnoci založili ve městě požár a potom šli za Demetriem na zámek, neboť věděli, že má ve zvyku pokaždé vyjít ven a na hašení požáru dohlížet. Když se probudil a chtěl vyjít ze zámku, vstoupil na schodiště a v tom okamžiku tasili výše zmínění dvořané, kteří k tomu byli určeni, svoje dlouhé vražedné nože a ubodali ho k smrti. Hned potom běželi k ohni a křičeli a naříkali, že Demetrius byl zabit. Lidé venku se vyděsili, nechali oheň ohněm a běželi na zámek. Když tam přiběhli, shledali, že je pravda, co se povídá. A měšťané se tak rozhořčili, že se vrhli na všechny Demetrioovy služebníky a pobili všechny, co tam byli. Neboť říkali: Kvůli těmto zrádcům budeme všichni potrestáni, až se to dozví moskevský velkokníže a Boris Godunov. Proto jsme chtěli jeho smrt pomstít na těchto zrádných sloužících. My zde jsme nevinní a přišli jsme kvůli němu o svoje domy a majetek v ohni. Ale když se to dozvěděl Boris, který měl teď veškerou moc, nikterak se nespokojil s tím, že ztratili svá obydlí a domovy, statky a majetek, obzvláště když byli zabiti někteří z těch zrádců, které si za tím účelem koupil. Nýbrž potrestal nejprřednější měšťany a kupce provazem a sekerou²⁹, vězením a okovy i jiným nesnesitelným utrpením a uvrhl ty ubožáky v nemilost a bídu. On sám předstíral, že mu to je ze srdce líto a že jeho smrt nevidí rád: před lidmi plakal a tvářil se žalostně, ale jeho srdce jen skákalo samou radostí a potěšením.

29 Tj. oběšením a stětím hlavy.

Také není nic divného na tom, že Boris nechal potrestat ugličské měšťany, protože zabili některé z jeho objednaných zrádců. Tak je obvinil z Demetrioovy smrti, poněvadž Moskvané mají takový zákon a zvyklosti: když někdo, ať už vysokého nebo nízkého postavení, pán nebo sedlák, nějak zhřeší nebo se proviní proti velkoknížeti, musí být potrestán nejen on, jeho žena a děti a příbuzní, nýbrž i všichni ostatní, kdo se s ním stýkali nebo s ním měli cokoli společného.

Nyní již o tom bylo řečeno dost. Vraťme se k samotné záležitosti a podívejme se, co Boris v této věci dále podniká. Takže ačkoli si Boris byl již celkem jistý smrtí Demetria, stejně si sám docela nevěřil. A proto, aby byl klidnější a měl úplnou jistotu, poslal tam na výzvědy nejen své vlastní sloužící, ale také jednoho z nejvznešenějších radních, který teď panuje v Moskvě a je mocným velkoknížetem, a sice Vasilije Ivanoviče Šujského, jenž měl za úkol ho důkladně prohlédnout a pečlivě prozkoumat, jestli je to opravdový Demetrius. Pokud by se ukázalo, že je to pravda, tak že prý ho nechá pohřbít. Ale když se tedy dozvěděl pravdu, dal ho pohřbít v jednom klášteře hned u onoho zámku, se všemi poctami a podle jejich zvyklostí, a zámek poručil zbořit. Ten zámek jsem na vlastní oči viděl a stál jsem na těch schodech, kde prý byl zabit, a mnohokrát jsem slyšel od výše zmíněného Šujského, ve městě Moskvě i od vojáků v poli, že pohřbil Demetria, vlastního syna Ivana Vasiljeviče, a pak to stvrdil mnoha slavnostními přísahami.

Když byl tedy Demetrius mrtvý a Boris se již více neobával, že mu bude klást překážky nebo činit nějakou újmu, všemožně nyní usiloval, aby byl uzavřen mír mezi Švédskem a Ruskem, když v zemi konečně zavládl klid a on už neměl žádné nepřátele ani doma, ani v zahraničí. To proto, aby z toho sám měl prospěch a mohl pak o to snáze prosadit svou vůli a završit své úmysly. Tak se také stalo. Neboť ihned v následujícím roce *Anno 1594* byl uzavřen a stvrzen mír u Tiesy³⁰ mezi Švédskem a Rus-

30 *Mír u Tiesy* – Teusinská dohoda, známá také jako „smlouva o věčném míru“ mezi moskevskou Rusí a Švédským královstvím. Ve skutečnosti byla uzavřena v květnu 1595, na konci rusko-švédské války. V této úmluvě byla stanovena nová hranice mezi oběma zeměmi: Moskva uznala nárok švédské koruny na území Estonska včetně pevností v Narvě, Revelu aj., zatímco Švédsko se vzdalo finského kraje Kexholm ve prospěch carského Ruska. (Fridz fördragh emellan Swerige och Rydzlandh, oprättat then 18. Majj årh 1595 widh Narfwe Åå opå then Iwangorodz side wid Teusina, in: *Sverges Traktater med Främmande Magter jemte andra dit hörande handlingar. Femte delens förra hälft. 1572–1632*, ed. O. S. Rydberg – C. Hallendorff, Stockholm 1903; *Nordisk familjebok. Andra upplagan i 38 delar*, XXVIII, s. 1015; R. N. Bain: *Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden from 1513 to 1900*, Cambridge 1905, s. 135.)

kem. Tehdy zesnul jeho švagr velkokníže Fjodor Ivanovič,³¹ nicméně někteří míní, že Boris ho sám otrávil. Ale zatímco ležel na smrtelném loži, přišli k němu radové a tázali se, kdo po něm má být následníkem trůnu a stát se velkoknížetem, poněvadž země neměla žádného dědice. Tu odpověděl: tak já při svém skonu sám předám žezlo. A když přišla jeho hodina a jeho čas vypršel, oblékl si mnišské roucho (neboť to je jejich zvykem a znamená to vlastně, že ten, kdo před smrtí dostane mnišské roucho, bude jistojistě spasen a přijde do nebes nejvyšších, o tom druhém mají pochybnosti), podal žezlo Nikitovi Romanoviči³², který byl jeho nejbližším příbuzným. To Borisovi nesmírně vadilo a velice se rozhněval. A protože byl jak dvorským maršálkem, tak i vojevůdcem, šel za vojáky, dal jim mzdu a žold a vytáhl s nimi na Zirpokow proti Tatarovi, který měl tehdy mnoho tisíc mužů. Uzavřel s ním mír a slíbil, že mu bude dávat roční daň a tribut. Tehdy ho vojáci provolali carem a velkoknížetem bez souhlasu a proti vůli moskevských velmožů i prostých mužů, přísahali mu podporu a věrnost na život a na smrt proti všem, kdo by se této volbě nechtěli podřídit. Proto pak hned vytáhl s vojskem na Moskvu. Tam však nebyl nikdo, kdo by se proti němu postavil, nýbrž nechali si líbit vše, co prováděl, a korunovali ho hned svým carem a velkoknížetem. Velmože, kteří stáli proti němu, a dotyčného, jemuž zesnulý velkokníže před svou smrtí předal *sceptrum*³³, a rovněž všechny pány, kteří byli s Ivanem Vasiljevičem příbuzní rodem a původem, nechal Boris okamžitě bez milosti uvěznit, týrat, mučit a sebral jim všechno, co měli.

Poté, co se Boris Godunov zmocnil vlády po smrti Fjodora Ivanoviče, začali mu závidět mnozí lidé, duchovní i světští, a bylo mnoho takových, kteří by ho rádi připravili o moc. Ale nenašel se mezi nimi nikdo, kdo by chtěl *den Fuchs beißen*³⁴. Mnozí by byli rádi zatnuli, jenže nikdo se neodvažoval vzít za topůrko. Proto Boris vládl po celou dobu, dokud

31 Fjodor Ivanovič zemřel později, než uvádí Petreius, a to 7. února 1598. (A. Andrusiewicz: *Krwawa dekada*, s. 74.)

32 *Nikita Romanovič* – autor zde zaměnil jména. Jedná se o Fjodora Nikitiče Romanova-Jurjeva (1553–1633), jenž pocházel ze starého ruského bojarského rodu Romanových. Byl bratrančem Fjodora I. Ivanoviče. Na příkaz Borise Godunova se roku 1601 stal mnichem a přijal jméno Filaret. První Lžidimitrij jej roku 1605 stanovil metropolitou v Rostově. Roku 1608 byl zajat druhým Lžidimitrijem a až do roku 1618 byl vězněn polským králem Zikmundem III. Vasou. Roku 1619 byl kanonizován patriarchou moskevským a vši Rusi, známým z pramenů jako patriarcha Filaret. (M. Attius Sohlman: *Stora oredans Rysland*, s. 167n.; R. G. Skrynnikov: *Smuta v Rusii v načale XVII v.*, s. 23nn.; *Slovar' knižnikov i knižnosti Drevnej Rusi*, III/4, Leningrad/Sankt-Peterburg 1987–2017, s. 161.)

33 *Scēptrum* (lat.) – „žezlo“.

34 Petreius vložil do textu německý idiom *den Fuchs beißen* „kousnout lišku“, jenž se používal ve významu „směle zasáhnout“. Idiom vychází z představy, že ten, kdo se odváží kousnout lišku,

nepřišel jeden mnich a nezbavil ho i jeho příbuzné vlády. Choval se při tom k Borisovi a jeho následníkům stejně, jako Boris před tím zacházel s příbuznými a následníky Ivana Vasiljeviče. Ten mnich byl nízkého původu, narodil se v knížectví Jaroslavli a jmenoval se Griška Trepeja. Byl samý zlořád a šprým, a proto ho rodiče dali do kláštera, který se jmenoval Timouka³⁵, aby ho tam mniši, kteří vedou tvrdý a přísný život, naučili kázni a dohlíželi na něj, aby se polepšil a žil tam pokorně a zbožně. Griškovi se však přísný život v klášteře nezamlouval, a tak se z něj při první příležitosti vyplížil a utekl. A protože to byl zlý šibal, vychytralý čtverák, černokněžník a vyznal se v moskevských kronikách a listinách, vydal se nejdřív do Putyvlé a odtamtud pak do Kyjeva do jednoho kláštera, kde ho také dobře přijali. Jaké lotroviny se nenaučil do té doby, to se naučil u nich a během krátké doby se v tom nesmírně zlepšil, takže si velmi naklonil opata, jenž ho rekomendoval vojvodovi³⁶ Adamovi Wisznieweckému³⁷. Ten ho hned přijal do svých služeb a cvičil ho ve všemožných rytířských hrách, v šermu, karuselech³⁸, turnajích a dalších takových věcech. A jelikož byl velice učenlivý, hbitý, úskočný a ke všemu se měl, tak v nich vynikal nad všechny ostatní. Jednu ruku měl totiž trochu delší než tu druhou. Kromě toho měl také bradavici na levé straně nosu, vlasy černé a tuhé jako koňské žíně, hranatý obličej a byl vzrůstem malý, ale podsaditý. Proto si mysleli, že by z něj mohlo koukat nějaké nebezpečí. Tak se spolu poradili a kníže s opatem se smluvili, že ho pošlou k sandoměřskému³⁹ vojvodovi řečenému Ostrova⁴⁰, jenž byl

od ní bude také pokousán. (M. Luther: *Luthers Sprichwörterammlung*, ed. Ernst Thiele, Weimar 1900, s. 220.)

35 *Timouka* – Čudovský klášter. Mužský klášter ve východním křídle moskevského Kremlu, založený roku 1365. Ve třicátých letech 20. století byl zrušen.

36 *Vojvoda* – zde ve významu „polský místodržící“.

37 *Adam Wiszniewcki* – Adam Wiśniowiecki (asi 1566–1622), polský kníže a velmož. Pocházel ze starého volyňského rodu Wiśniowieckých, jenž byl spřízněn s Rurikovci a jemuž patřila území podél hranice s moskevskou Rusí. Finančně a vojensky podporoval prvního samozvance (Lžidimitrije I.), který se na jeho popud roku 1603 přihlásil o dědičné právo na moskevský trůn. Roku 1608 přijel do Rusi podpořit i druhého samozvance, Lžidimitrije II. (M. Attius Sohlman: *Stora oredans Ryssland*, s. 170; R. G. Skrynnikov: *Samozvancy v Rossii*, s. 17–24; A. Andrusiewicz: *Krwawa dekada*, s. 98nn.)

38 *Karusel* (z fr. *carrousel* a to z it. *carosello*) – stará rytířská hra, dříve velmi rozšířená mezi evropskou šlechtou. Bohatě oděni a vyzdobení jezdci na koních soutěžili zpravidla v několika skupinách, doprovázených kejklíři, umělci a hudebníky. Za jízdy se snažili zasáhnout zvolenou zbraní cíl, například se házelo kopím do kruhu. Hra je v pramenech poprvé zmíněna kolem poloviny 9. století u dvora Karla II. Holého. (*Nordisk familjebok. Andra upplagan i 38 delar*, XIII, s. 1180n.)

39 *Sandoměř* (pol. Sandomierz) – staré knížecí město v jihovýchodním Polsku (Malopolsku).

40 *Ostrova* – Konstanty Wasyl Ostrogsky, rus. Konstantin Konstantinovič Ostrožskij (1526–1608), volyňský kníže a velmož s významným postavením v Polsko-litevské unii, vévoda kyjevský.

jedním z nejurozenějších radů v Polsku a Litvě *etc.* A tam okamžitě docela propadl dáblu. Neboť jakmile ho spatřili jezuité a všimli si jeho tělesné schránky a vzezření, ihned je napadlo, že Ivan Vasiljevič měl syna, jenž se jmenoval Demetrius a byl před několika lety zabit. Ten měl stejné vzezření jako tento Griška neboli Gregorius. A tak se jezuité jali zaříditi vše, co s ním měli v úmyslu a čeho s jeho pomocí chtěli dosáhnout. Se souhlasem a na rady vojvody ho proto hned začali učit a vysvětlili mu, jak by mohl přijít k veliké vznešenosti a poctám, pokud se bude chtít řídit jejich radami a učením, totiž díky tomu, že měl na svém zevnějšku stejné znaky, jaké měl kdysi syn Ivana Vasiljeviče řečený Demetrius. Proto si má hned teď začít říkat Demetrius a prohlásit se pravým a zákonným synem Ivana Vasiljeviče a dědicem Ruska, odkud ho neprávem vypudil Boris Godunov. Učiní-li to, budou ho věrně podporovat a pomáhat mu zlatem, penězi, koňmi, lidmi, válečnou municí i ostatním, co bude potřebovat, aby ruskou říši dobyl. To vše ale pod podmínkou, že dodrží následující úmluvu: až dobude této vznešenosti a usedne na velkoknížecí stolec v Moskvě, vezme si dceru sandoměřského vojvody⁴¹ a učiní ji svou kněžnou, a rovněž zruší řecké náboženství⁴² a ve městě zavede to papežské⁴³. Když to Griška uslyšel, ani trochu neotálel a hned s tím souhlasil. Přisahal a potvrdil listinou s pečeti, že chce splnit jejich požadavky.

Pocházel z knížecího rodu Ostrožských. Petreius však v textu směšuje knížete Konstantina Ostrožského s Jurijem Mniszkem, k čemuž došlo i na tomto místě. Zde se jednalo o Jurije Mniszka, místodržícího Sandoměře. Jurij (polsky Jerzy) Mniszek (asi 1548–1613) rovněž aktivně podporoval prvního Lžidimitrije. Roku 1604 se zúčastnil jeho vojenského tažení na moskevskou Rus a roku 1606 se tam vrátil na samozavcovu svatbu s dcerou Marinou Mniszkovou. Po smrti prvního Lžidimitrije byl i s Marinou poslán do Jaroslavlí, následně byl roku 1608 propuštěn na svobodu a připojil se ke druhému Lžidimitriji, v jehož táboře setrval přibližně další rok. (M. Attius Sohlman: *Stora oredans Ryssland*, s. 165n.; A. Andrusiewicz: *Krwawa dekada*, s. 94n., 111nn., 173nn.; podrobně N. V. Ejlbart: *Sem'ja Mariny Mnišek: nesostojavšiesja praviteli Rossii*, Sankt-Peterburg 2015.)

41 *Dcera sandoměřského vojvody* Jerzyho Mniszka byla Marina Mniszková (asi 1589–1614). S prvním Lžidimitrijem se poprvé setkala v únoru 1604. Za jejich sňatek získal rod Mniszků značnou sumu (asi milion zlotých) a navíc příslib měst Novgorod a Pskov jako léno. Zásnuby, které zprostředkoval Otrepjevův vyslanec Afanasij Vlasev, proběhly v listopadu 1605 v Krakově. Svatba se konala v květnu 1606 a Marina byla v Moskvě korunována carevnou, při té příležitosti přijala ruské jméno Marija Jurjevna. Po smrti Grigorije Otrepjeva byla převezena do kláštera v Jaroslavlí, odkud uprchla do Kalugy. Tam se setkala s druhým samozavcancem (Lžidimitrijem II.), jehož prohlásila za svého zachráněného manžela. Po jeho smrti se pokusila získat moskevský trůn pro svého syna Ivana, narozeného v lednu 1611. S pomocí kozáckého hejtmana Ivana Zaruckého uprchla do Astrachaně. Roku 1614 však byla vydána do Moskvy a uvržena do žaláře, kde později zemřela. (N. V. Ejlbart: *Sem'ja Mariny Mnišek*, zvláště s. 119nn.; A. Andrusiewicz: *Krwawa dekada*, s. 94n., 111nn., 173nn.; S. J. Šokarev: *Moskva v epochu smuty: 1604–1613 gg.*, Moskva 2009; V. N. Kozljakov: *Lžedmitrij I*, Moskva 2009, s. 202.)

42 Spojením *řecké náboženství* autor označuje ortodoxní křesťanství.

43 Jako *papežské náboženství* či *papežskou víru* autor označuje vyznání římsko-katolické.

O tom napsali jeho představení a učitelé, ti jezuité, do Říma papeži a požádali o pomoc a příspěvní v té věci. Vojvoda Ostrova jej poté zavedl ke králi Sigismundovi⁴⁴ v Polsku, kterým byl dobře a honosně přijat. Posadili ho ke královskému stolu a sotva pronesl první slova, hned získal svolení, že si s sebou smí vzít jejich jízdu i knechty. Od papeže dostal peníze, a na co nestačily, na to ho založili ti dva vojvodové. Bylo toho tolik, že kvůli němu zastavili své movité i nemovité statky a všechno, co jim patřilo. A tak vyzbrojil na dvanáct tisíc mužů, s nimiž se hned vydal přes hranice do Ruska. Jenže jelikož věděli, že Boris o něco dříve tvrdě potrestal donské kozáky za jejich vzpurnost a za loupení, které provozovali na hranicích, a to je proti němu velice popudilo, tak se Griška se svým doprovodem vydal rovnou za nimi a začal s nimi vyjednávat. Velmi u toho naříkal a s pláčem si stěžoval na veliké násilí a bezpráví, jehož se na něm Boris tak nekřesťansky dopustil. Řekl jim, že je Demetrius, živoucí a pravý syn Ivana Vasiljeviče, a že mu po právu náleží Velkoknížectví moskevské, od něhož ho proradný Boris odtrhl, a jemu samému že prý ukládá o život a prahne po jeho bohatství. On však zázrakem vyklouzl ze smyčky, jež se mu stahovala kolem hrdla, a unikl z Borisových nástrah, takže nad ním Boris nezískal žádnou moc a nedokázal mu přivodit žádnou škodu na těle ani na životě. A teď to došlo tak daleko, že se nad ním slitoval papež, král Polska a další vznešení pánové. Povšimli si jeho spravedlivé věci a pomohli mu k vojsku, se kterým může zkusit svoje štěstí. A tak teď žádá kozáky, do nichž vkládá veškerou svou důvěru a zcela spoléhá na to, že pro spravedlnost a ze soucitu křesťanského při něm budou stát v jeho spravedlivé věci a pomohou mu dobýt zpět dědictví po otci. Potom že se jim chce hned, jen co na jeho hlavě spočine koruna, bohatě odměnit a obdaruje je nejen šaty a penězi, ale také statky a půdou.

Když to kozáci uslyšeli, jejich srdce poskočila radostí, že se jim naskytlá příležitost pomstít se Borisovi za to, jak potrestal jejich kumpány za lupičství. Na to řekli s pozdviženýma rukama⁴⁵, ano, že mu chtějí sloužit a uznávat ho jako svého pravého a svrchovaného pána a že za něj

44 *Král Sigismund* – Zikmund III. Vasa (1566–1632), syn švédského krále Jana III. a Kateřiny Jagellonské, synovec Karla IX. V letech 1587–1632 byl králem Polsko-litevské unie, v letech 1592–1599 vládl také Švédsku, byl však sesazen švédskými stavy a vévodou Karlem (pozdějším králem Karlem IX.). (J. Samuelsson: Vasatiden, in: *Boken om Sveriges historia*, ed. Hans Albin Larsson, Stockholm 2003, s. 120nn.; podrobněji S. Östergren: *Sigismund: en biografi över den svensk-polske monarken*, Ängelholm 2005.)

45 *S pozdviženýma rukama* – s jásosem. Autor zde cituje biblickou frázi ze starozákonních knih Nehemjáš: „Ezdráš dobrořečil Hospodinu, Bohu velikému, a všechen lid odpověděl s pozdviženýma rukama: ‚Amen, amen.‘ Padli na kolena a klaněli se Hospodinu tváří až k zemi.“ (Nehemjáš 8,6)

položí život. Což také hned dokázali, jakmile přešli hranici k zámku, který se nazývá Zernigo⁴⁶. Dobyli ho a prohlásili, že je tam s nimi pravý dědic trůnu, a Griška použil stejný proslov jako ten, kterým přemluvil kozáky. Tamější místodržící se jmenoval kníže Ivan Takmakov⁴⁷. Dlouho se nerozmýšlel, protože s Borisem nebyl zadobře. Hned se vzdal zámku a uznal Grišku za svého pána. Griška ho potom hojně využíval v Polsku, kde mu dosvědčoval báchorky a lži, upečené s jezuity. Jakmile se Griška zmocnil toho zámku, obsadil ho polskými veliteli. Sám táhl dál do vnitrozemí, kde stejným způsobem získal dalších pět zámků. Tihle kozáci mají sílu dvanácti tisíc mužů, neustále střeží Krymského Tatařa a předávají zprávy o tom, co zrovna podniká. Měli tam velitele jménem Korela⁴⁸. Byl to veliký čaroděj: s pomocí jeho umění a čarodějnictví Griška získal značnou převahu.

Po tomto vítězství a úspěchu se Griška vydal do Putyvlé⁴⁹, což je velké město a stejně vážené jako Veliký Novgorod. Zdržují se tam volžští kozáci a mají sílu osm tisíc mužů. Je tam zámek, v němž měl sídlo vojvoda jménem Michail Michailovič Saltykov⁵⁰. Zprvu zámek nechtěl Griškovi vyklidit, a proto se donští kozáci sešli s volžskými a oznámili jim, že připravují pravého dědice trůnu. Stěžovali si při tom také na násilí a nespravedlnosti, kterých se na nich dopouštěl Boris s tím věšením a narážáním na kůl. Jistě se od něj časem dočkají za své věrné služby téhož. Ale vy

46 *Zernigo* – dnešní Černigov/Černihiv na Ukrajině. Ve skutečnosti se jednalo spíše o pevnost než o zámek.

47 *Ivan Takmakov* – Petreius má zřejmě na mysli knížete Ivana Jurjeviče Tokmakova-Zvenigorodského, kterého však zaměnil s Ivanem Andrejevičem Tatěvem, knížetem a vojevůdcem Borise Godunova, jenž byl velitelem černigovské pevnosti. Tatěv se roku 1604 vzdal Černigova ve prospěch Lžidimitrije I. a přešel na jeho stranu. (S. J. Šokarev: *Moskva v epochu smuty*, s. 56.)

48 *Korela* – Andrej Tichonovič Korela, hejtman donských kozáků. Jako jeden z prvních přešel na stranu samozvance. Roku 1605 obsadil město Kromy a ubránil ho při obléhání vojsky Borise Godunova. Poté táhl na Moskvu v předvoji samozvancova vojska. (A. Andrusiewicz: *Krwawa dekada*, s. 129; M. Attius Sohlman: *Stora oredans Ryssland*, s. 165; R. G. Skrynnikov: *Rossija v načale XVII v. „Smuta“*, Moskva 1988, s. 219.)

49 *Putyvl* (v orig. *Putimen*) – starobylé město, ležící na území dnešní Ukrajiny (Sumská oblast). V Putyvl se nacházela strategicky důležitá pevnost.

50 *Michail Michailovič Saltykov* – Michail Glebovič Saltykov (†1621), bojar, vojevůdce a veterán livonské války, byl v roce 1604 místodržícím v Putyvl. Přešel na stranu prvního Lžidimitrije a za jeho vlády sloužil v bojarské dumě. Roku 1609 se přidal i na stranu druhého samozvance, Lžidimitrije II. Po jeho pádu pak odešel jako velvyslanec ke dvoru krále Zikmunda III., odkud se již do carského Ruska nevrátil. (M. Attius Sohlman: *Cultural and Religious Encounters. Olaus Magnus and Petrus Petrejus describe Muscovy and Its People*, in: *450 Jahre Sigismund von Herbersteins Rerum Moscoviticarum Commentarii 1549–1999*, ed. Frank Kämpfer – Reinhard Frötschner, Wiesbaden 2002, s. 252; M. Attius Sohlman: *Stora oredans Ryssland*, s. 168; C. Bussow: *The disturbed state of the Russian realm*, Montréal 1994, s. 218; G. A. Zamjatin: *Rossija i Švecija v načale XVII veka*, s. 58.)

jste přece kozáci stejně jako my a kvůli tomu držíme pospolu, když teď máme důvod a naskytla se nám dobrá příležitost, abychom se Borisovi a jeho kumpánům pomstili. Těmi slovy se nechali přemluvit a všichni se ke Griškovi přidali. Když to uslyšel vojvoda, který spravoval zámek, vzdal se ho a začal sloužit Griškovi.

Zatímco na hranicích to takhle bouřilo, Griškovi se dařilo vše, co podnikal, neboť se mu nikdo nepostavil na odpor a ani mu nehrozilo nebezpečí od žádných nepřátel. Když se to dozvěděl Boris, dal se do hromování, láterění a klení, povolal do Moskvy vojsko z celé země a poručil, aby vytáhli proti Griškovi, který se prohlašoval za syna Ivana Vasiljeviče a nazýval se Demetrem.

*Vsuvka č. 1 ze zvláštního exempláře Vyprávění:*⁵¹

Podobně také poslal Boris poselství k římskému císaři a k dánskému králi Kristiánovi Čtvrtému, v němž si postěžoval na veliké nepokoje a vzpoury, které Poláci s Griškou v jeho zemi způsobili a jejichž utišení a potlačení bez pomoci cizích potentátů nikterak není možné. Zvláště když tolik Rusů, jeho vlastních poddaných, odpadlo kvůli úskočným podvodům Poláků a cizích vojáků má málo. A proto Boris doufá, že ho římský císař nejlaskavěji podpoří a cizími vojáků mu vypomůže. Jeli-kož však římský císař měl větší chuť podporovat papeženskou víru a byl více nakloněn papeži a jeho přívržencům, stejně jako se všichni papeženci semkli v *Sancta, potius maledicta, Liga*,⁵² tak u něj Borisovi poslové nic nepořídili, nýbrž odtáhli s dlouhým nosem zase domů. Nic nebylo ani z pomoci, kterou očekával od svého výše zmíněného švagra a spojence, dánského krále, ani ze všech ostatních ujednání, jež spolu uzavřeli (totiž aby si podmanili mnoho zemí a panství, zejména na tom bylo založeno jejich švagrovství a přátelství). To se proslýchalo v Moskvě zvláště od mnoha německých i dánských sloužících vévody Hanse⁵³, o čemž mám podrobné zprávy. Nyní to ale chci ponechat stranou. To, co

51 Tento exemplář (tzv. *Carolina-exemplaret*) je věnován Nilsu Anderssonovi Liljehöökovi od Peera Peerssona. *Nils Andersson Liljehöök* (1561–1618) byl vlivný švédský politik, vysoký úředník a od r. 1608 říšský rada. Pocházel ze šlechtického rodu Liljehööků. (*Svenskt biografiskt lexikon*, XXIII, Stockholm 1981, s. 105; M. Attius Sohlman: *Stora oredans Ryssland*, s. 11.)

52 *Sancta, potius maledicta, Liga* (lat.) – „Svatá, spíše prokletá, Liga“.

53 *Vévoda Hans* – dán. Hans af Danmark: Johan Šlesvicko-Holštýnský (1583–1602), nejmladší syn dánského krále Frederika II. a bratr Kristiána IV. Do Moskvy přijel 19. září roku 1602 s delegací od dánského dvora a doprovodem, čítajícím na 180 osob. Boris Godunov a Kristián IV. ujednali, že se Hans ožení s carovou dcerou Ksenií Godunovou. Úkolem delegace byla rovněž jednání o norskó-ruské hranici. Hans však záhy onemocněl a 28. října téhož roku zemřel. Byl pohřben v německém kostele na okraji Moskvy. (*Dansk biografisk leksikon: Grundlagt 1887 af C. F.*

s tím švagrovstvím měli v úmyslu, však Bůh ve své nesmírné dobrotě a milosrdenství nedopustil a stojí při nás a švédské koruně, takže naše duše tomu unikly, tak jako pták z osidel lapky: smyčka povolila a jsme z ní venku.

Poté, co tedy vojsko odtáhlo, poslal Boris do tábora dva veliké bojary. Jeden se jmenoval Pjotr Fjodorovič Basmanov⁵⁴. Stal se místodržícím v Novgorodu. A zde je nutné vysvětlit, že v Rusku jsou tři Novgorody: Jeden se jmenuje Veliký Novgorod a leží u našich hranic. Druhý se jmenuje Nižní Novgorod a leží až u kazaňské cesty. Ten třetí je tento Novgorod a nazývá se Siverský⁵⁵. Na něm byl Basmanov dosazen jako místodržící. Zachoval se mužně a bránil se jako pravý rytíř. Neboť když nepřítelé přijeli k zámku, oblehli ho, spustili střelbu a vzali ho ztečí. On však vytáhl proti nim a útok odrazil, nedbaje na to, že nepřítel podpálil palisádu a rozstřílel všechny věže. Také jim vpadl do tábora, když Borisovi vojáci vedli první bitvu proti nepříteli, což se událo o sv. Tomáši Anno 1604, a tábor zapálil, takže nepřítel byl nucen nechat bitvu bitvou a honem jít bránit tábor. Ale jelikož nebyl dost silný, musel se stáhnout zpět do tvrze. Neboť Rusům, kteří bojovali na druhé straně, se příliš nechtělo vyrazit proti nepříteli, s výjimkou několika málo cizozemců, kterých nebylo více než 600 mužů. V té řepce byl zle pošramocen nejvyšší vojvoda, kníže Fjodor Ivanovič Mstislavskij, takže spadl z koně. Griška by byl nejspíš vyprášil Rusům kožich, kdyby nebylo těch chrabrých cizinců a Basmanovova přepadení tábora. Zbylo na dva tisíce Rusů a 70 cizinců. Protože byl vojevůdce zraněn, stáhl se Rus zpátky do svého tábora a zůstal tam po čtrnáct dní, dokud se vojevůdce nevyléčil.

Zde nesmím zapomenout ani na toho druhého velkého bojara, kterého Boris poslal za vojáky, a musím povědět, jak to s ním dopadlo. Tento

Bricka og videre 1933–44 af Povel Engelstoft under medvirken af Svend Dahl, V, ed. Sv. Cedergreen Bech, 3. vyd., København 1980, s. 411n. a 550.)

54 *Pjotr Fjodorovič Basmanov* (†1606) – vojevůdce Borise Godunova, porazil vojska prvního Lžidimitrije u Novhorodu-Siverského. Po smrti Borise Godunova jej vyslal jeho syn Fjodor Borisovič Godunov na tažení proti samozvanci. Basmanov se utábořil s carským vojskem u města Kromy a 17. dubna 1605 složil přísahu Fjodorovi, avšak již 7. května přešel i s celým vojskem na stranu samozvance a stal se Lžidimitrijovým poradcem. Společně s ním byl také v květnu 1606 zabit. (A. Andrusiewicz: *Krwawa dekada*, s. 126nn.; S. J. Šokarev: *Moskva v epochu smuty*, s. 56 a 60n.; M. Attius Sohlman: *Stora oredans Ryssland*, s. 160; B. Levin: *This Crown is Mine. History of Pretenders for the Crown, Civil War, and Foreign Invasion in Seventeenth-Century Russia*, Bloomington 2012, s. 127nn.)

55 *Novgorod Siverský* – Novhorod-Siverskij, starobylé město na území dnešní severovýchodní Ukrajiny (Černigovská oblast).

se jmenoval kníže Vasilij Michailovič Mosalskij⁵⁶ a Boris ho vyslal s 25 tisíci rublů za svým vojskem. On však nenašel správnou cestu k Borisovým lidem. Ba naopak, vydal se přímo ke Griškovu ležení, kde ho uvítali s fanfárami a velikými poctami, načež se stal Griškovým maršálkem. Z peněz, které přivezl, zaplatil Griška svým kozákům. Poláci nedostali nic. Proto mu také vypověděli službu, jelikož už nechtěli sloužit bez mzdy, a nechtěli ani jedinkrát vystřelit z pušky, dokud nedostanou peníze. Proto museli vojvodové Ostrova a Wisznewecki, kteří byli s Griškou, odtáhnout do Polska a sehnat víc lidí a peněz. To také učinili a s nimi táhly i dva tisíce Poláků. Po jejich odchodu se tam Griška už neodvažoval zůstat, zvláště když viděl, že s tou pevností nic nepořídí, a tak se odebral k té druhé pevnosti, kterou dobyl před tím.

Když se to doslechli Borisovi velitelé, táhli pomalu za ním, až se dostali na vzdálenost tři mil⁵⁷ od místa, kde Griška rozbil ležení. Jelikož nevěděli, jak silný Griška je a jak se věci v jeho táboře mají, neodvažovali se přitáhnout blíž a utábořili se tam. A protože to bylo úrodné místo, jež oplývalo hojností sena, píce, ovsu, dobytka a jiných potravin, vyrazilo přes sedm tisíc vojáků opatřit krmení, plundrovat, drancovat a nahrabat si. Ale když se dostali na jednu míli od tábora, potkali čtyři prapory Poláků, kteří je místo plundrování a drancování zaměstnali jinak. Poláci pobili na čtyři tisíce z těch plundrů. Ti, kteří jim unikli, se převelice vyděšení vrátili po hlavě zpátky do tábora, což celé ležení tak vystrašilo, že na druhý den obehnali celý tábor plotem z klestí. Třetí den se jim však odvaha vrátila. Vybrali totiž dvanáct tisíc ozbrojenců ze svých nejlepších a nejsrdnatějších mužů, aby se vydali na průzkum a vyzvěděli, kde nalézt nepřítele. A když ho našli a nepřítel Rusa spatřil, nelenil se s ním střetnout. Potýkali se spolu několik hodin, a když se už dost nabojovali

56 *Vasilij Michailovič Mosalskij-Rubec* (†1611) – bojar, vojvodce Borise Godunova, pocházel z knížecího rodu Mosalských. V Putyvi přeběhl na stranu samozvance. (A. Andrusiewicz: *Krwawa dekada*, s. 124; M. Attius Sohlman: *Stora oredans Ryssland*, s. 165.)

57 *Vzdálenost tři mil*: z textu není zcela jasné, jakou vzdálenost tento údaj přesně představuje. Petreius měl možná na mysli některou variantu švédské míle, kterou znal a používal – pak by snad mohl počítat s *mílí upplandskou*, jež byla běžnou mírou i u švédského královského dvora (viz dále). Je však také pravděpodobné, že míli při popisu ruského tažení zaměňoval s *verstou*. Vzdálenost, kterou označuje jednotka *míle*, se lišila nejen v různých oblastech i zemích, ale také v různých obdobích. Stejně tomu bylo historicky i ve Švédsku, kde měl každý kraj až do roku 1649 vlastní míli o různé délce. Tehdy byla míle normativována na 6 000 sáhů podle *upplandské míle*, která činila přibližně 10,69 km. Po zavedení metrického systému švédským parlamentem r. 1876 byla stanovena tzv. *nová míle* (v českém prostředí označovaná jako *skandinávská míle*) o délce 10 km. (K. Smedman: *Handbok vid förvandling af äldre och nuv. svenska mått och vügar till och från metersystemet*, Stockholm 1878, s. 3; podrobněji A. W. Carlsson: *Med mått mått: svenska och utländska mått tiderna*, 2. vyd., Stockholm 1993.)

a přišla noc, rozdělili se a táhli každý po svých. Poláci zabili v té šarvátce dvě stě Rusů a sto jich zajali. Rus získal jediného zajatce, se kterým odtáhl domů. Byli rozjaření, zpívali a poskakovali a mysleli si, jakou si nevydobyli velikou slávu, když zajali jednoho muže. Když se vrátili do tábora, předvedli toho zajatého ubožáka k velitelům, kde byl examinován⁵⁸. Jenže byl opilý, chtěl po nich víno a pivo, pak že jim řekne všechno, co ví, ale jinak nic. To velitele velice rozlítilo, takže ho nechali mučit tak tvrdě, až zemřel. Jelikož z něj nedostali žádné jisté údaje, svlékli ho do naha a pověsili ho na borovici. Velitelé však byli znepokojeni a nevěděli, co mají dělat: jestli táhnout dál a nebo zpátky, neboť se od toho zajatce nic jistého nedozvěděli. Nakonec se ale vzchopili a dali vojákům rozkaz do zbraně. Prikázali jim, aby se ozbrojili vším, co mají, že se nazítří utkají s nepřítelem. Když přišlo ráno, všichni se vyzbrojili a kolem poledního vytáhli z lesního tábora na pláň. Jenže Griška už nemeškal, vyřítil se na ně s velikým řevem a vší silou se do Rusa pustil, takže se Rus dal na útěk zpátky do svého ležení. Cizinci, kteří byli s nimi, se doplížili tam, kde stály Griškovy kanóny, a probíjeli se odtamtud. Když to Rus uviděl, vzmužil se a přišel cizincům na pomoc a potom spolu tak srdnatě bili Grišku a jeho vojsko, až se Griška dal na útěk a bitvu prohrál. Rus si díky prozíravosti a statečnosti cizinců udržel svou pozici a vítězství. Cizinci by zřejmě byli Grišku zajali a lépe pronásledovali nepřítele, nebýt velitelů. Neboť ti pro ně poslali se zákazem nepřítele pronásledovat. V této bitvě, k níž došlo 20. ledna *Anno* 1605, Griška přišel o osm tisíc mužů, o své bubny a všechny svoje kanóny. Boris ztratil pět set Rusů a 25 cizinců.

Když byl nyní Griška poražen, táhl do své nejlepší pevnosti do Putyvele a napsal do Polska žádost o pomoc a podporu. Borisovi vojáci se stáhli na hrad, který se nazýval Rilski⁵⁹ a patřil Griškoví. A protože nebyli k ničemu pořádnému, nic tam nepořídili, nýbrž s hanbou zase odtáhli. Přišly mezi ně také nesváry, jeden chtěl na východ, druhý na západ, jeden chtěl domů, druhý chtěl válčit, pročež Boris se nesmírně rozlítil a rozhořčil. Napsal vojsku do tábora ostré psaní, ať se nikdo, kdo nechce upadnout v největší nemilost, neopovažuje táhnout domů, dokud nevyženou nepřítele ze země a neobsadí znovu všechny pevnosti. A tak teď vytáhli na hrad nazvaný Krom⁶⁰. V něm bylo šest tisíc donských kozáků se svým velitelem Korelou. Tam se poflakovali celých šest neděl a každý den byly mezi nimi šarvátky. Nadělali veliké škody, takže nebylo dne,

58 *Examinován* – vyslýchán.

59 *Rilski* – Rylsk, staré ruské město v Kurské oblasti.

60 *Krom* – autor má na mysli pevnost Kromy v Orelské oblasti.

kdy by nezahynulo mnoho lidí. Rus nebral nic vážně a nemohl se dočkat, až dostane nového pána. Nechtěl v té věci nic podnikat. Cizinci podpálili pevnost, spálili ji a vzali město útokem. Když to však viděli velitelé, přiběhli a útok zastavili. Říkali, že velkokníže rozkázal, aby neútočili a kozáky vyhladověli, aby se předešlo ztrátám vlastních mužů.

Během těchto nanicovatých pútek, kdy ničeho nedosáhli, zemřel v Moskvě velkokníže Boris Godunov. Někteří si myslí, že si sám ze zármutku a hořkosti vzal život, totiž pro tu nesmírnou faleš a nepočestnost, které se dočkal od svých vojevůdců a mnohých Rusů. Někteří si myslí, že ho někdo jiný otrávil. Já sám nejsem schopen napsat, jak a jestli tomu tak vlastně bylo, ale je jistojistá pravda, že sešel ze světa dosti spěšně.

Když byl mrtvý, v Moskvě vzdali hold a přísahali jeho synovi Fjodoru Borisovič⁶¹. Do tábora vyslali poselství a vyzvali vojáky, aby udělali totéž a přísahali mladému pánovi a aby mu projevili věrnost, poslušnost a vzdali mu čest. Ale protože velitelé se mezi sebou přeli, zavládl nesvár i mezi vojáky. Ti, kteří byli nakloněni Borisovi Godunovi, přísahali věrnost i jeho synovi. Ostatní odtamtud odešli, ztropili v táboře velký rámus a vzbouřili se. Když přišla noc, poslali nepřátelům, totiž těm kozákům ukrytým v hradě, střelný prach a olovo a vzkázali jim, že se s nimi chtějí spojit. Což také udělali a smluvili se tak, že jeden den zaútočí na oddíl, který měl v opatrování děla, a zároveň oblehnou levou stranu hradu, neboť tam jsou zase ti, co se nejvíc staví Griškovi na odpor. A tak kozáci učinili, jak jim poradili. Zaútočili plnou silou, načež v táboře nastal veliký zmatek, takže vojáci pobíhali sem a tam. Ti, kteří volali Demetrius, se drželi na jedné straně, a ti, co volali Fjodor, se dali na druhou stranu. A jak byli takto oslabeni, udeřili na ně kozáci s těmi odpadlíky, kteří zrovna odpadli a kterých bylo na počet půldruhého sta krát tisíc, sebrali jim děla a vyhnali je z tábora. Zranili a zajali několik velitelů, byli to Ivan Ivanovič Godunov⁶² a Michail Glebovič Saltykov, nynější vojvoda a místodržící v Nöteborgu.

A protože se Griškova banda teď tak rozrostla a přidali se k němu i mnozí velcí páni, poslali za Griškou jednoho urozeného muže, jenž

61 *Fjodor Borisovič* – Fjodor II. Borisovič Godunov (1589–1605), syn Borise Fjodoroviče Godunova. Z carského trůnu, na nějž po smrti svého otce dosedl jako šestnáctiletý mladík, byl po šesti týdnech vlády svržen během moskevského povstání 1. června 1605, uvězněn a poté zavražděn. (A. Andrusiewicz: *Krwawa dekada*, s. 133nn.; S. J. Šokarev: *Moskva v epochu smuty*, s. 60nn.)

62 *Ivan Ivanovič Godunov* (†1610) – moskevský dvořan, vojvoda vladimírský, byl synem bratrance Borise Godunova. Jeho manželkou byla Irina Nikitična Romanova, sestra patriarchy Filareta. (A. Andrusiewicz: *Krwawa dekada*, s. 256.)

se jmenoval kníže Ivan Ivanovič Golicyň⁶³. Snažně ho prosil, aby jim Griška odpustil, jak se proti němu prohřešili, neboť byli svedeni. Teď že však poznali pravdu, takže mu padají k nohám, prosí o milost a chtějí mu prokazovat veškerou poslušnost a oddanost. Bude-li se proto chtít teď s tímto poslem vydat za nimi, tak prý mu pomohou, aby získal své otcovské dědictví, neboť jeho nepřátelé proti tomu nasadí vlastní životy a všechno, co mají. Když Griška obdržel tyto libé zprávy, nemeškal a ihned se vypravil se všemi svými muži na cestu. Táhl rovnou k pevnosti, která se nazývá Orel⁶⁴, kde ti odpadlíci očekávali jeho příjezd, a poté dál do vnitrozemí. Nikde se nesetkal s žádným odporem. Byl teď smělý, měl dost mužů a nebál se žádného nebezpečí. Kam jen přišel, všechno mu vycházelo. Ale když přijel na třicet mil od Moskvy, rozbil tam ležení a zůstal v něm osm dní, aby vyzvěděl, co podnikají Godunovci. Napsal úřadům do Moskvy, že se dostavil pravý dědic této země, proto ať mu slíbí věrnost a poslušnost, jako přísahali jeho otci, a ať chytí a zajmou Godunovce, jeho nejhorší nepřátelé. Úředníci se to však neodvažovali udělat, nýbrž šli za knížetem Vasilijem Ivanovičem Šujským, jenž byl v té době vládnoucím velkoknížetem, aby se ho na to vyptali. Prosili ho, aby před nimi neskrýval pravdu, ale popravdě jim vyjevil, zda Demetria, syna Ivana Vasiljeviče, o němž se říká, že byl zabit v Ugliči, nechal pohřbít. Tu odpověděl, že Demetrius unikl z oprátky, kterou pro něj uchystal Boris Godunov, a místo něj že byl zabit syn jednoho kněze a ten že tam je také pohřben. Ale že Demetrius žije a chystá se sem během několika málo dnů přijet.

Proč to Vasilij Ivanovič udělal, přestože znal pravdu, si může domyslet každý, kdo má rozum v hlavě. Totiž proto, že sám bažil po vládnutí a chtěl se stát velkoknížetem, jak se také ostatně již stalo. Když od něj úředníci dostali tuto odpověď, rozeběhli se všichni svorně na zámek a zajali Fjodora, syna Borisova, kterému dříve přísahali své věrné služby. Zajali také Borisovu pozůstalou velkokněžnu a manželku i její dceru, jakož i všechny ostatní, kteří byli s Borisem spřízněni rodem. Jejich domy vydrancovali, zpusťovali a ukradli jim všechny šaty, zboží a majetek.

Tak přece měl tento zběhlý mnich a hanebný tyran Griška Trepēja nyní v držení všechny hrady, zámky a pevnosti, celá říše mu šla na ruku

63 *Ivan Ivanovič Golicyň* – kníže Vasilij Vasiljevič Golicyň (1572–1619), bojar, vojvoda, moskevský dvořan. Patřil k nejbližším přívržencům Lžidimitrije I. (S. J. Šokarev: *Moskva v epochu smuty*, s. 59n.)

64 *Orel* (čes. též s transkripcí *Orjol*) – město v dnešním západním Rusku (Orelská oblast).

a nikdo se mu už nepostavil. Přesto se však Griška obával Fjodora, neboť to vypadalo, že by se mohl stát moudrým, hodným a prozíravým pánem. Pokud by Fjodor zůstal naživu a dorostl v dospělého muže, tak by Griška v budoucnu musel předpokládat, že mu buďto bude škodit a klást překážky ve vládnutí, a nebo ho úplně připraví o moc. Proto teď Griška zosnoval spolu s jedním písařem, který se jmenoval Ivan Bogdanov, že odjede do Moskvy a tajně zahubí syna i matku. Mezi lidmi rozšíří, že se sami otrávil. Dceru však ať ukryje do bezpečí, než on sám bude moci osobně přijet do Moskvy. Písař to všechno ochotně vykonal přesně podle rozkazů svého pána. Neboť jakmile přijel do Moskvy, nechal matku i syna uskrtit a zamordovat. Mezi lidmi nechal rozšířit, že se sami otrávil, což přece vůbec neudělali. Museli přece zemřít nedobrovolně, což jasně dokazují stopy po provaze, kterým byli škrceni a zabiti. Já sám jsem to na vlastní oči viděl a se mnou mnoho tisíc dalších lidí.

Když bylo nyní toto zařízeno, přitáhl Griška triumfálně a rozjařeně do Moskvy. Přišel tam 18. máje *Anno* 1605 a 21. července byl korunován carem a velkoknížetem Moskovitů.

Griškovým prvním skutkem po jeho carské korunovaci bylo, že dal vykopat tělo Borise Godunova z jeho carského hrobu a nechal ho uložit společně se synem Fjodorem Borisovičem i s matkou velkokněžnou Marií Maljutinou⁶⁵ co nejdál od středu města, v jednom zatuchlém, rozpadlém a opuštěném kostele. Jeho dceru Axinii Borisovnu⁶⁶ připravil o panenství, a když to učinil, poslal ji do nějakého kláštera, kde z ní udělali jeptišku. Tam musí zůstat, dokud bude živa.

Jako se tehdy Boris dopouštěl tyranie na dětech a rodu Ivana Vasiljeviče, tak ani Griška neopomněl Borisovy děti a rodinu, nýbrž splatil mu stejnou mincí, takže mnoho potomků žádného z těchto dvou rodů nezbylo.

65 *Marija Maljutina* – Marija Grigorjevna Skuratova-Bělská (asi 1552–1605), manželka Borise Godunova, se po jeho korunovaci carem roku 1598 stala carevnou. Byla dcerou Grigorije Lukjanoviče Skuratova-Bělského, známého také jako Maljuta Skuratov, který patřil k oblíbencům Ivana IV. Vasiljeviče. (M. Attius Sohlman: *Stora oredans Ryssland*, s. 163; A. P. Pavlov: *Gosudarev dvor i političeskaja bor'ba pri Borise Godunove*, s. 28, 166, 250.)

66 *Axinia Borisovna* – Ksenija Borisovna Godunova (1582–1622), dcera Borise Godunova a Marie Grigorjevny Skuratovy-Bělské, sestra Fjodora II. Její otec se ji postupně snažil provdat za několik nástupců západní a severoevropských dynastií, mj. za prince Gustava (syna švédského krále Erika XIV.) či za Johana, vévodu Šlesvicko-Holštýnského (syna dánského krále Frederika II.), jenž v Petreiově textu vystupuje jako vévoda Hans. Po příjezdu Mariny Mniszkové do Moskvy byla Ksenija poslána do kláštera, kde přijala jméno Olga. (M. Attius Sohlman: *Stora oredans Ryssland*, s. 163; S. J. Šokarev: *Moskva v epochu smuty*, s. 62n.; A. Andrusiewicz: *Krøwara dekada*, s. 89, 137, 446.)

Když bylo toto dokonáno, vzpomněl si na svou přísahu, již učinil v Polsku. Slíbil totiž, že se zavazuje prosadit papežské náboženství, jakmile získá moc nad říší. Proto hned rozkázal jezuitům, kteří s ním přijeli, aby obsadili největší dvorec v Moskvě, a tam jim dovolil vykonávat jejich falešnou službu Bohu. A aby se učení bezbožného Antikrista dařilo a dobře se tam zakořenilo, poslal mu papežův legát Antonius Longinus⁶⁷, který se zdržoval u dvora polského krále Sigismunda, svého synovce se čtyřmi jezuity, aby jich tam bylo víc. Nyní totiž dostali štědrou podporu patrona, který miloval papistické náboženství a usilovně se snažil činit vše, co mohlo být po vůli a po libosti římskému papeži. A ten nechce nic jiného než šířit své falešné náboženství. A stejně jako je římský papež instrumentem Satanovým, skrze který nalákal nesčítně mnoho tisíců duší, tak byl teď Griška nástrojem papežovým, skrze nějž usiloval o vymýcení řeckého náboženství a zavedení nejčernější temnoty a otroctví pod papežovým jhem, v dáblově moci a věčném zatracení. Což by se asi také stalo, kdyby tomu nezabránil nyní vládnoucí velkokníže Vasilij Ivanovič a nebezpečí neodvrátil. Neboť jelikož jezuité teď měli dovoleno sloužit mše a kázat, dělali si, co chtěli. Griška je chránil, takže se nikdo nedvažoval nic říct ani proti nim, ani proti jeho snoubence⁶⁸, dceři sandoměřského vojvody, ani jejímu otci Ostrovovi⁶⁹. A tím spíše ne, když pak přijel vyslanec polského krále Sigismunda, Alexander Corvino Gonsewski, s doprovodem třech tisíc mužů, aby dodal lesku chystané svatbě, a v jeho doprovodu bylo dvanáct jezuitů. Mohli tehdy lehko nalákat a přemluvit hrubé, nevzdělané, neotesané a barbarské Rusy, aby přijali falešnou víru, a nebo je také k tomu přinutit silou, pokud by ji nechťeli. Svatba, která se konala 8. máje *Anno* 1606, začala s velikou slávou, radostí a počtami, avšak dne 17. máje byla ukončena velikým zármutkem, nářkem a pláčem. Neboť Griška byl zabit a spolu s ním dalších 1702 Poláků, jeho nevěsta, její otec i bratr. Rovněž vyslanec krále Sigismunda byl zajat a odveden. A to se stalo takto: Griška vyjevil všechny své nečisté skutky a jedovaté úmysly svému maršálkovi, knížeti Vasiliji Michajloviči Mosaljskému, jenž byl jeho rádcem a důvěrníkem a zběhl před tím od Borise s 25 rubly ke Griškovi. Když však seznámil některé moskevské radní s Griškovými úklady a proradnými

67 *Antonius Longinus* – zřejmě Claudio Rangoni, papežský legát, reprezentant Svatého stolce u polského dvora.

68 Jeho snoubenkou byla již dříve zmiňovaná Marina Mniszková.

69 Zde autor textu opět zaměňuje jména. Otcem jeho snoubenky byl Jerzy Mniszek, místodržící v Sandoměři.

praktikami, učinil ho nyní vládnoucí velkokníže Vasilij Ivanovič Šujskij místodržícím v Kexholmu. Radové si však již povšimli, že Griška začal své nečisté úmysly měnit ve skutečnost a že jim chce sebrat jejich starou řeckou víru a zavést ve městě znovu papežskou, že chce prohýřit daně na cizincích a dát přednost Polákům před Rusy, z nichž nikomu nedovolí, aby k němu přišel, pokud to nebude Polákům po libosti, a že se spojil s polským králem Sigismundem, který mu poskytuje veškerou pomoc a podporu, díky němuž získal vládu nad Moskovíi a jemuž se zavázal, že zruší a zničí smlouvu o míru na věčné časy, která byla uzavřena mezi Švédskem a Ruskem. A že toto všechno již vykonával, a proto že nechal do Ivangorodu dovézt mnoho tisíc trámů, čímž dal zřetelně najevo, jak strašlivou krvavou lázeň chystá pro švédskou říši. Měl při tom na mysli, že nechá zahubit, pověsit a stít všechny své poddané, vznešené i prosté, kteří nechtějí přijmout římskou víru, a za tím účelem také nechal dne 17. máje připravit hodokvas. Jenže hostina jemu i jeho Polákům jaksi přerostla přes hlavu, jak již bylo řečeno dříve. Neboť někteří páni radové nechali jménem Grišky v noci před tím hodokvasem rozšířit mezi lidmi, že se mají ráno dostavit na hrad, jakmile se rozední. Za ranního kuropeční tedy přišel prostý lid ochotně rovnou na hrad a s nimi knížata, bojaři a dvořané, kteří byli spojeni s knížetem Vasilijem Ivanovičem Šujským. Panstvo šlo přímo nahoru do Griškových předpokojů a předsálí, jak je jejich zvykem. Cizincům, kteří stáli na stráži, pohrozili a řekli, aby byli zticha a ani se nehnuli, je-li jim jejich život milý. A Rusové na ně tak zhurta vytasili svoje kordy, že se vyděsili a učinili, jak jim panstvo přikázalo, byli zticha a nestavěli se na odpor a Rusové jim zabavili kordy.

Když bylo toto zařízeno a už se nemuseli obávat stráží, poručil Šujskij, aby zvonili na poplach. To probudilo Grišku, který sladce spal vedle své nevěsty. Vyběhl ven a tázal se, kde hoří, neboť v Rusku mají ve zvyku zvonit na stejné zvony, když vypukne požár. Jakmile však Griška vyšel ven, uviděl, že to není žádný požár, nýbrž že se seběhlo cosi jiného. Když zjistil, že se to týká jeho, běžel hned zase zpátky do své komnaty, hodil přes sebe kabátec, popadl do ruky šavli a honem vyskočil z okna. Myslel si, že bude moci uprchnout a ukrýt se. Ale protože si při pádu zle zvrtil nohu, chytili Grišku bojaři, kteří byli objednáni, aby pilně hlídkovali, a odvedli ho do velkého paláce, v němž velkokníže obvykle hostí vyslanec, které za ním posílají cizí potentáti a urození páni.

Uprostřed tohoto lomozu a zvonění na poplach Šujskij rozkázal, aby se rozhlásilo mezi lidmi, že nahoře v paláci stojí Poláci v plné zbroji a mají v úmyslu zabít radní, obsadit Moskvu a z Rusů si udělat otroky. Lidi to nesmírně rozzuřilo, na povel Šujského se hned rozeběhli

a zaútočili na příbytky Poláků. Zabili na 1702 osob, neboť tito o ničem nevěděli. Nemohli se ani začít bránit, neboť je překvapili ve spánku a oni byli plní vína a piva.

Poté šel Šujskij s ostatními pány a dvořany do paláce za Griškou. V jedné ruce držel zlatý kříž a ve druhé dlouhý nůž. Když vešli dovnitř, začal hned jeden z pánů nadávat a proklínat Grišku řka, že to není syn Ivana Vasiljeviče Demetrius, nýbrž lhář, šelma a zrádce, což Grišku rozpálilo hněvem a rozhořčením tak prudce, že po něm okamžitě řal šavlí a rozpoltil mu čelo, takže zemřel. Ostatní pány žádal, aby šli za jeho matkou a dotázali se jí, jestli je synem z jejího masa a krve nebo ne. Dozná-li, že tomu tak není, tak ať ho pak vyvedou ven před lidi a nechají ukamenovat. Když domluvil, šel Šujskij za jeho matkou a zeptal se na to. Ona to však hlasitě popřela, řkouc, že v žádném případě není jeho matkou, ani nikdy nepřivedla na svět žádného jiného syna než toho jediného, jenž byl zabit v Ugličí. Když se Šujskij vrátil zpátky s touto odpovědí a sdělil to ostatním pánům, vystoupil jeden z bojarů, který se jmenoval Michail Ignatjevič Tatišev, a řal Grišku po hlavě, a tu se na něj sesypali všichni ostatní, ubili ho a rozsekali k smrti, pošlapali ho a nechali ho odvléct na náměstí před lidi. Položili ho na stůl dočista nahého jako novorozené dítě a pravili, že byl šelma a zrádce a žádný vlastní a pravý syn Ivana Vasiljeviče. Že se za jeho syna jen vydával, což mu poradili jezuité, kteří ho naučili všechny proradnosti. Ke Griškovým nohám položili pod stůl jednoho vznešeného pána, který se jmenoval Basmanov a o němž už byla dřív řeč a který byl teď při tom útoku zabit. A jelikož se za Grišku velice přimlouval a pevně při něm stál, vzali teď provaz, přivázali jeden konec k jeho noze a druhý ke Griškovu ohanbí. A tak oba leželi na tom náměstí po tři dny, aby se to každý mohl dozvědět a podívat se, že zběhlý mnich a prznitel panen je skutečně mrtev. Když pak už jeho smrt viděli úplně všichni, odvezli ho na káře na jeden opuštěný hřbitov a tam ho pohřbili. Avšak dva dny poté, co byl pohřben, přišel tak tuhý mráz, že zničil mnoho úrody na polích i v sadech. Tu přišel prostý lid k panujícímu velkoknížeti Vasiliji Ivanoviči s poníženými prosbami, že se ten heretik a zrádce musí zase vykopat. Říkali, že ten strašný mráz, který poničil úrodu, přišel kvůli němu, neboť se Bůh hněvá a chce je potrestat za to, že pohřbili Grišku ve vysvěcené půdě, poněvadž on si žádnou vysvěcenou půdu nezaslouží, když odpadl od řecké víry a přijal římskou. A proto, aby utišil lid, Šujskij poručil tělo vykopat a odvézt za město na nesvěcenou půdu. Tak se také hned stalo. Udělali hranici, položili ho na ni a spálili na popel. Popel rozprášili ve větru, aby ho odfoukl a s ním i tu otravu, kterou s sebou Griška přivlekl.

Tak se přece Griškovi skutečně nakonec dostalo takovéto potupné smrti a skonal. Nicméně jsou ještě mnozí, kteří se tomu vzpírají a říkají, že uprchl a žije a že je pravým a pokrevním synem Ivana Vasiljeviče. Je to pustý výmysl a hrubá lež, vybájená jezuity, kteří jsou příčinou celého toho žalostného a děsivého krveprolití. Hanebně podvedli prosté lidi, takže povstali proti sobě navzájem a ještě dnes je tíží veliký neklid, rozbroje a války. A jak jsme nyní v tomto vyprávění slyšeli, že Demetrius, pravý syn Ivana Vasiljeviče, byl zabit a pohřben v Ugliči, tak také Griška, který se na radu ďábla a popouzen jezuity vydával za pravého Demetria, byl v Moskvě zabit, pohřben a znovu vykopán, z hrobu odnesen a spálen. Navíc to, že Griška s jistotou nebyl pravým Demetriem, se může snadno dovítit každyčkový rozumný člověk, jenž má všech pět pohromadě, a ověřit si z následujících argumentů, pokud se tedy nechce nechat podvést a obelhat.

Neboť zaprvé, kdyby Griška byl pravý Demetrius, a ne smyšlený, nebylo by mu v době, kdy získal vládu v Moskvě, více než 22 let. Jenže Griškovi, zběhlému mnichu, který se tak spěšně hrnul k moci a vládnutí, bylo již přes 30 let, když skrze své ďábelské kousky a jezuitské praktiky ovládl Moskvu.

Za další, když se konala jeho korunovace, přišel do Moskvy jeden mnich z toho kláštera, ze kterého Griška předtím utekl. Poznal Grišku a nahlas na zámku přede všemi lidmi pravil, že Griška je lhář a šelma, a žádný Demetrius, rodný syn Ivana Vasiljeviče, za něhož se vydává. A že on sám ho učil číst a psát a že dobře zná jak jeho, tak i jeho příbuzné. Když to lidé slyšeli, mnicha chytli a předvedli před Grišku. Ale mnich byl neohrožený a trval na svých slovech, řka Griškovi do očí, že je lhář a podvodník, a proto ho nechal Griška bez soudu bídně utopit v řece a zahubit.

Za třetí, když se toto stalo, dosvědčil kníže Ivan Vasiljevič Šujskij, jenž je nyní vládnoucím velkoknížetem, že to není Demetrius, za něhož se vydává. Proto ho nechal Griška zajmout a vyvést na náměstí, položit mu hlavu na špalek a měl v úmyslu ho nechat stít, pokud nevezme svá slova zpět a nepopře, co dříve vypověděl. Smrt je však každému hořká a nelibá, zato život sladký a drahý. Šujskij podlehl lidské slabosti a prohlásil lež za pravdu, což neměl dělat, ale měl si víc vážit cti a pravdy nežli lži a života. Ale jelikož u Rusů ani jedno není, čest ani pravda, konal podle jejich zvyklostí, a proto si nemá nač stěžovat.

Za čtvrté, když se ta zvěst rozšířila a Griška toho začal mnoho měnit v náboženství i vládě, pojali mnozí podezření a začali pochybovat, zda je Griška skutečně pravý Demetrius nebo ne. Když se to Griška doslechl,

šel za pozůstalou velkokněžnou Ivana Vasiljeviče, kterou nazýval svou matkou, a řekl jí o tom, jak chce nechat vykopat toho kněžského synka, jenž byl místo něj zabit a dostal knížecí pohřeb, a že ho nechá uložit na jiné místo podle toho, v jakém bude stavu. Ale matka byla proti tomu a nechtěla to v žádném případě dovolit, neboť dobře věděla, že je tam její pravý rodný syn, který byl zabit a pohřben v Ugliči. Velkokněžna také tajně vyznala jedné livonské panně, která u ní slouží a byla zajata v moskevské válce⁷⁰, že Griška, který se vydává za Demetria, není synem ani Ivana Vasiljeviče, ani jejím. Z toho je přece každému jasné, že kdyby byl Griška její pravý syn, tak by zřejmě to vykopání hrobu dovolila, aby tam mohla nějak potvrdit jeho vládu a vyvést lid z pochybností a podezření, které vůči němu pojali.

Za páté, kdyby byl Griška naživu, jakož i pravý Demetrius, tak by kozáci nezvolili a nepovýšili někoho jiného místo něj za svého hejtmana a velkoknížete, jako to udělali s knížetem Petrem⁷¹, jenž se vydával za Demetrioivu přízeň a sourozence. Ten byl *Anno* 1607 zajat v Tule a 1608 v Moskvě oběšen.

Za šesté, kdyby byl Griška skutečně pravý Demetrius, tak by kozáci a ti ostatní odpadlíci po smrti knížete Petra nezvolili dva jiné za své vládcy a hejtmany a neudělali z nich syny Fjodora Ivanoviče, který přece žádné neměl, s výjimkou jednoho nemanželského, kterého zplodil s jednou zajatou pannou, která byla z rodu Tiesenhausen⁷², a ten zakrátko zemřel.

Vsuvka č. 2:⁷³

Za sedmé, kdyby Griška byl pravý Demetrius, nebyl by se mě jeden z nej přednějších krakovských jezuitů páter Sawicki ptal, když jsem přijel z Moskvy do Krakova, zda je nový velkokníže Griška nakloněn myš-

70 Orig. *thet Muskowiterske krjiget* – není zcela jasné, který konflikt má autor na mysli. Mohlo by se snad jednat o ranou fázi rusko-polské války (1605–1618).

71 *Kníže Petr* – kozácký vůdce Iljeko Muromec, známý z historiografie jako jeden ze samozvanců označovaných Lžipetr. Patřil k aktérům povstání Ivana Isajeviče Bolotnikova v letech 1606–1607. Prohlásil se za careviče Petra Fjodoroviče, syna posledního cara z dynastie Rurikovců Fjodora I. Ivanoviče. Iljekoovo pravé jméno bylo Ilja Ivanovič Korovin (R. G. Skrynnikov: *Smuta v Rosii v načale XVII v.*, s. 152nn.). Ruský historik I. D. Ilovajskij se domníval, že by mohla existovat souvislost mezi touto historickou postavou a mytickým bohatýrem Iljou Muromcem z východoslovanských bylin (I. D. Ilovajskij: Bogatyr Ilja Muromec, kak istoričeskoje lico, *Russkij archiv*, č. 5 /1893/).

72 *Von Tiesenhausen* – německý šlechtický rod původem z Dolního Saska, usazený v Livonsku od 12. století. (O. M. von Stackelberg: *Genealogisches Handbuch der estländischen Ritterschaft*, I, Görlitz 1931, s. 391.)

73 Druhá vsuvka ze zvláštního exempláře *Vyprávění* (tzv. *Carolina-exemplaret*) s věnováním Nilsu Anderssonovi Liljehöökovi (viz též pozn. 51).

lence podporovat, pěstovat a zavést v zemi římskou víru? Na to jsem odpověděl: jestli má toto v úmyslu, tak ho Rusové brzy zbaví panování. Neboť nostra (řekl Sawicki) *ope & auxilio ad imperatoriam maiestatem evectus est; ita nostra etiam ope de illa maiestate potest deici*.⁷⁴

Za osmé, král Sigismundus se mě sám zeptal, když jsem přijel 4. prosince Anno 1605 z Ruska a král se v Krakově ženil se sestrou své předešlé královny Constantii⁷⁵, jak se Rusům zamlouvá jejich nový velkokníže? Tu jsem pravil, že část z nich je toho názoru, že rozhodně nebude tím, za koho se vydává. Král se tehdy krátce odmlčel a odešel ode mě do jiné komnaty. Totéž dosvědčil i králův posel, jenž ve stejnou dobu přijel od Grišky a znal o Griškovi pravdu, stejně jako já. A aby se k nikomu nedostala žádná přesná zpráva o Griškovi ani aby se nešířily zvěsti o tom, co podnikali, a nemohly vejít ve známost, poručil mi král prostřednictvím litevského velkokancléře Lea Sapiehy⁷⁶, že to v žádném případě nesmím prozradit, je-li mi život milý. Jaké úklady však poté strojili jezuiti s králem a některými polskými rady, jak by přinutili Rusko, aby se podřídilo Polsku, a Griška ho mohl zničit! Nej přednější z toho všeho bylo, že se Griškova snoubenka zrovna vypravovala na cestu do Ruska a chystala se svatba. Zamýšleli s ní poslat čtyři tisíce mužů, avšak ona se měla zdržet na hranicích v Orše⁷⁷, než za ní přijede posel polského krále, který bude mít s sebou tři tisíce mužů, a pak společně vyrazí do Moskvy. Ale než vtáhnou do země, bylo rozhodnuto, aby dojednali s Poláky, kteří se zdržují v Moskvě a je jich vždycky na pět tisíc, že se se snoubenkou nesetká víc než tři tisíce z nich, až bude se svým procesím vjíždět do Moskvy. Ty zbývající dva tisíce Poláků zůstanou ve městě a v žádném případě z něj nesmějí odtáhnout.

74 *Nostra ope & auxilio ad imperatoriam maiestatem evectus est; ita nostra etiam ope de illa maiestate potest deici* (lat.) – „S naší pomocí a přispěním byl povýšen do vladařské hodnosti; stejně tak může být s naším přispěním oné hodnosti zbaven.“

75 *Constantia* – Konstance Habsburská (1588–1631), princezna z rodu Habsburků, sestra první manželky Zikmunda III. Anny Habsburské (1573–1598). S Konstancí se král Zikmund oženil roku 1605. (M. Attius Sohlman: *Stora oredans Ryssland*, s. 160.)

76 *Leo Sapieha* – polsky Lew Iwanowicz Sapieha, bělorusky Leū Sapieha, litevsky Leonas Sapiega (1557–1633), velmož a vrcholný politik v polsko-litevském soustátí, v letech 1589–1623 litevský velkokancléř. Pocházel ze šlechtického rodu Sapiehů a patřil k nejvlivnějším ortodoxním mecenášům v Litevském velkoknížectví. (A. Kotljarchuk: Ruthenian protestants of the Grand Duchy of Lithuania and their relationship with Orthodoxy, *Lithuanian Historical Studies* 12 /2007/, s. 53; A. Czwołek: *Piórem i buławą. Działalność polityczna Lwa Sapiehy kanclerza litewskiego, wojewody wileńskiego*, Toruń 2012, s. 21; A. Andrusiewicz: *Krwawa dekada*.)

77 Autor hovoří s největší pravděpodobností o městě Orša, ležícím v dnešním Bělorusku ve Vitebské oblasti (rusky Орша, bělorusky Бопша), které se v jeho době nacházelo nedaleko hranic Polsko-litevské unie (tj. Království Polského a Velkoknížectví Litevského) a moskevské říše (tj. Ruského carství).

Neboť je zvykem, když přijedou takovito vznešení páni, že velkokníže povolá do zbraně všechny muže, které sežene, vystrojí je nejkrásnějšími a nejdražšími oděvy a koňmi a vyše je naproti, aby hosty přivítali a doprovodili do města. Jelikož Poláci toto věděli, tak vymysleli, že až se s nimi neozbrojení Rusové setkají a sesednou z koní, ukloní se a udeří čely o zem před nevěstou, tak na Rusy zaútočí Poláci ozbrojení zbraněmi a kordy a pobijí je. Ti ostatní Poláci, co budou ve městě, přepadnou šturmem artilerii a použijí ji proti Rusům. Tak dobudou celé Rusko a podrobí ho polské koruně. To by se bylo také dost možná stalo, kdyby ovšem neměli strach z nevěstina otce. Ale jelikož se to neodvážili vykonat, tak od toho upustili a zařídili to tak, jak bylo dříve o jejich praktikách vyprávěno. Prosím Vás, jak se teď mohou jezuité proti tomuto ohrazovat? Cožpak oni sami snad nezosnovali všechny tyto skutky a neuvedli věci do pohybu? Nezpůsobili snad oni sami tuto strašlivou krvavou lázeň? Nenaučili snad oni sami Grišku veškeré jeho proradnosti? Nepomáhali mu snad a nepodporovali ho vojáky, penězi a válečnou municí, aby dobyl vládu nad Moskoví? Nekuli snad pikle, jak by nastolili v Rusku falešnou papežskou víru a vyhubili řeckou? Neměli snad v úmyslu, stejně nyní jakož i odvěčnosti, uvrhnout Rusko pod jeho papežské a do otroctví Poláků? Ano, toto i další úklady strojili společně s Gustavem⁷⁸, jak se za života jmenoval královský syn Erika Čtrnáctého, krále Švédů, Götů a Vendů. Jezuiti Gustava všem věcem dokonale naučili, poradili mu a navedli ho, aby se vydal do Ruska. A pakliže by tam něco někdy mohl vyzvědět a vědomosti získat, tak aby v tom případě ničím, ani veškerým svým bohatstvím a nejdražším majetkem nešetřil a aby pečlivě prozkoumal všechny poměry a jakým způsobem by bylo možné Rusko přemoci. Aby postupoval bez ohledu na to, že by to mohlo být, jakož to dozajista je, leckdy odporne a nesnadné. Že se mu přesto ta námaha vyplatí a stane se vznešeným pánem, rovněž bohatě zaopatřeným a s podporou hodnou knížete. Uposlechnuv rad a úkladů jezuitů, vydal se Gustavus Anno 1598 do Ruska za Borisem Godunovem, jímž byl nejen ihned honosně přijat a uctěn drahocennými

78 *Gustavus* – Gustav Eriksson Vasa mladší (1568–1607), švédský princ, syn švédského krále Erika XIV. a Karin Månsdotter, vnuk Gustava I. Vasy. Byl vychováván ve Slezsku, kde se o jeho vzdělání starali jezuité, pod jejichž vlivem konvertoval ke katolicismu. Roku 1600 přijel do carského Ruska na pozvání Borise Godunova, záhy však upadl v nemilost a byl poslán do města Kašin, kde byl držen v domácím vězení. Tam také v únoru 1607 zemřel. (*Nordisk familjebok. Andra upplagan i 38 delar*, X, s. 687; G. H. Mellin: *Sveriges store män, smällen, statsmän, hjeltar och fosterlandsvänner samt märkvärdigaste fruntimmer*, Stockholm 1849, s.107n.; K. Olsson: *Kungasonen som dog i armod, Populär Historia* 6 /1993/, s. 20nn.)

dary, ale dokonce mu byla přislíbena Borisova dcera Axinia. Ale když pak Gustavus nebyl velkoknížeti po vůli a dělal cosi, co se mu nezamlouvalo, a naopak víc myslel na to, jak by splnil a vykonal, co mu bylo uloženo jezuitu, upadl za to do veliké neúcty a jeho postavení se značně umenšilo a ztížilo. Nakonec seznal, že je pro něj nemožné a nad lidské síly, aby uskutečnil své tužby, a neměl ani příležitost z Ruska tajně poslat vzkaz. Proto se obrátil na Borise Godunova a snažně ho prosil, aby mu dovolil poslat svého sluhu, měšťana z Gdaňsku, který se jmenoval Christofer Cator, za jedním švédským hrabětem, jenž se jmenoval Erik Brahe⁷⁹ z Visingsborgu⁸⁰, aby se zdálo, že ho chce vylákat do Ruska k velkoknížeti. Jenže o to vůbec nešlo. Tam se upeklo něco docela jiného, co se ani trochu nehodilo k jídlu. Když tedy konečně dostal svolení, hned vypravil zmíněného Catora na cestu s dopisem a dary za zmíněným hrabětem Erikem a nějakými jezuitu. Ale když přijel do Pskova, nechal Boris Godunov přečíst a důkladně prozkoumat dopis, který Gustavus napsal, a jelikož dopis obsahoval něco jiného, byla tam zásilka zdržována tak dlouho, dokud nezemřel. Z darů a cenností, které měl posel s sebou, už Gustavus nikdy nic neměl, nýbrž byly uloženy do velkoknížecí pokladny. Gustavus byl z toho velice zdrcen a přál jezuitům, kteří mu to poradili, aby přišli do horoucích pekel. A protože od něj jezuité nemohli dostat žádné zprávy, ani nevěděli, jak se s ním věci mají a co podniká, poslali pak za ním oklikou na sever jednoho španělského mnicha s několika dopisy. Předstíral, že je poutník, aby si toho nikdo nevšiml. Až na ty dopisy odpoví, smí se mnich vrátit zpět domů. Jenže když se vypravil na cestu, Rusové ho prohledali a našli několik dopisů určených jezuitům. Když si je Boris nechal přečíst, byl poslán ten mnich, co je vezl, jinou cestou k Bílému moři do kláštera zvaného Solovecký, v němž se nyní zdržuje a odkud ho Griška nevysvobodil. Gustavus poté upadl ve značnou nemilost a nebyl již vážen ani oblíben. Jeho dříve zamýšlený sňatek s Borisovou dcerou byl odvolán a žil tam až do svého skonu ve veliké trpkosti, zlobě a bídě. Byl s pohrdáním pohřben v jednom zchátralém kostele v Casnitz⁸¹ Anno 1607. Za to vše může poděkovat jezuitům, těm psům poštivačným, kteří byli jeho rádci a učitelé.

79 Erik Brahe (1552–1614) – švédský říšský rada, pocházel z významného švédského šlechtického rodu Brahe. Pobýval střídavě v rodovém sídle na Visingsborgu a u polského dvora. Roku 1591 konvertoval ke katolicismu. Byl důvěrníkem Zikmunda III. Vasy. (*Nordisk familjebok. Andra upplagan i 38 delar*, III, s. 1415n.)

80 Visingsborg – hrad na ostrově Visingsö (jezero Vättern, Švédsko).

81 Casnitz – Kašin, ruské město (Tverská oblast).

Z těchto vyjmenovaných argumentů a důkazů se může každický rozumný člověk, jenž má všech pět pohromadě a chce se držet pravdy, snadno dovědět, že Demetrius, pravý syn Ivana Vasiljeviče, již nikterak nemůže být naživu, jakož ani ten zběhlý mnich Griška Trepeja, který se za Demetria vydával, k čemuž byl naváděn jezuiti. Nýbrž že oni oba jsou o hlavu kratší, ubiti a zamordováni.

Po Griškově smrti zvolili v Moskvě knížete Vasilije Ivanoviče Šujského za svého cara a velkoknížete. Korunovali ho 1. června *Anno* 1606, což velice rozhněvalo kozáky a mnohé pány ze stavu rytířského, a proto se okamžitě spojili proti němu a pustili se do války. Mnoho mrzutosti mu činili, vysmívali se mu a tupili ho, což dělají i nyní den co den. Ale on se tomu mužně brání a porazil už mnoho tisíc svých nepřátel. Jak to bude pokračovat dál, to se dozvíme a doslechneme časem.

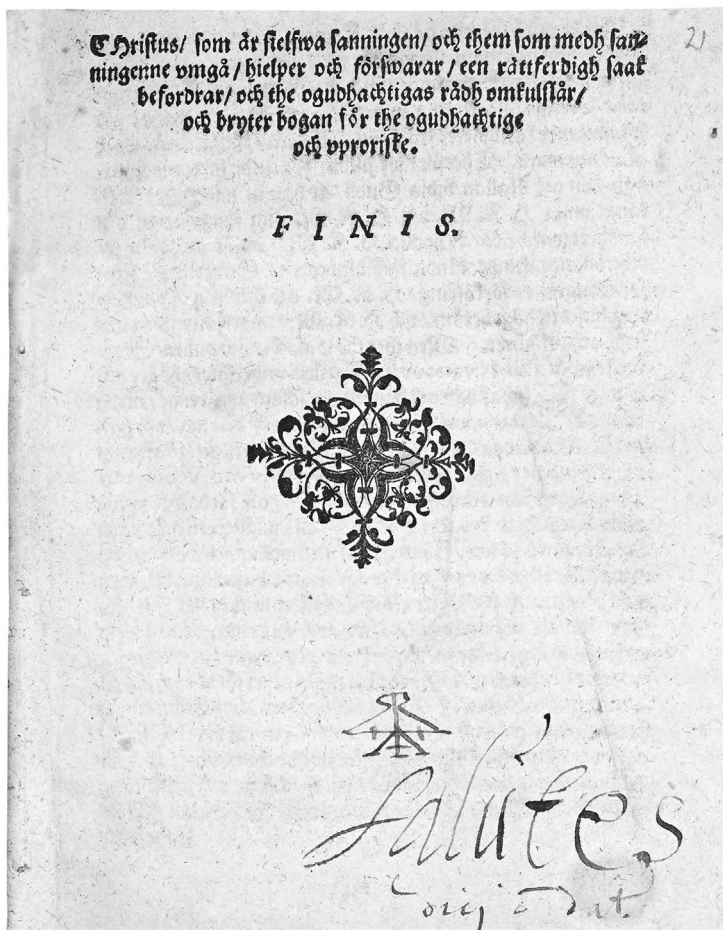
Tak to tedy bylo krátké a prosté vyprávění o změnách, které se v těchto právě uplynulých letech udály v Moskvě, u nichž jsem já byl přítomen a spatřil je a pozoroval tak, jak přišly a odešly, zvláště během války, kterou mezi sebou vedli Boris Godunov s Griškou. Stejně tak jsem spatřil ty ostatní strážně a neštěstí, které přes celou tu zemi procházely, jimiž byly *pestilentia*⁸² a drahota. Potvrzuji před Bohem a celým světem, že to vše je svatá pravda, tak jak jsem to napsal. Co se Griškova skonu týče, o tom mi hodnověrně vyprávěli spolehliví muži v Moskvě, jak Rusové, tak i cizinci, když jsem byl *Anno* 1608 vyslán za zvláštními záležitostmi a úkoly k carovi a velkoknížeti, nyní vládnoucímu Vasiliji Ivanoviči Šujskému, velemocným urozeným knížetem a pánem Karlem Devátým, králem říše Švédů, Götů, Vendů, Finů, Karelů, norrlandských Laponců, Kajanů a livonských Estonců *et cetera*⁸³, mým nejmilostivějším pánem. A že kozáci a jiní jeho poddaní, urození i prostí, od něj odpadli a teď na něj nejusilovněji dorážejí a válčí s ním stejně jako dříve a že mu během té falešné hry proradně sebrali mnoho půdy, zámků a pevností v domnění, že živoucí syn Ivana Vasiljeviče vstal z mrtvých a vedl tu povstaleckou papeženskou válku, což nikdy nelze pravdivě dokázat, jak to samotné události zřetelně vyjevují. To však páchá sám ďábel, papež v Římě a Poláci, kteří k tomu kozáky popichují, svádějí a ponoukají a též je všemožně podporují a pomáhají jim jak vojáky, tak i penězi, jen aby nadále vytrvali ve svých zlých a nepřátelských úmyslech. Nakonec to s nimi špatně

82 *Pestilentia* (lat.) – „mor“.

83 *Et cetera* (lat.) – „a tak dále“.

dopadne, stejně jako se všemi, kdo se vzpírají pravdě a strojí úklady proti spravedlivé věci, kdo podněcují v zemích a říších rozepře a popouzejí jednoho proti druhému různými úskočnými praktikami. K tomu nám pomáhej náš jediný Spasitel Ježíš Kristus, jenž je pravda sama a těm, kteří s pravdou zacházejí, pomáhá a ochraňuje je; jenž spravedlivé věci napomáhá a bezbožníky sráží na zem a jenž láme luk bezbožným a vzpurným.

FINIS

Závěrečná strana Vyprávění. Zdroj: univerzitní knihovna Carolina Rediviva (Uppsala, Švédsko)

2. Komentář

Zprávy Seveřanů z cest na východ

Cestopisy a nejrůznější zprávy o výpravách do dalekých a podivuhodných cizích krajů jsou dobře známé již ze starověké a středověké literatury. Velkého rozkvětu dosáhl cestopis jako literární žánr zvláště v renesančním humanismu: souvisel ovšem s objevitelskými výpravami do nových oblastí i kontinentů, kam noha Evropana dříve nevzkročila, či o tom dříve alespoň nebyla k dispozici přesnější písemná svědectví. Z cestopisných textů renesančních autorů číší touha po poznání neznámých krajů daleko za hranicemi vlastního, osobní zkušeností poznaného a uchopitelného světa. S oblibou popisují zvláštnosti cizích zemí – nejen úkazy přírodní a zeměpisné, ale zaměřují se i na kulturu a jinakost tamních obyvatel, jejich vzezření, obyčejů i tradic v chování či oblékání. Od 16. století se pak stalo v Evropě obzvláště populárním vysílat badatele, informátory a špiony, kteří měli z exotické ciziny přinášet zprávy nejrůznějšího druhu. K žádaným oblastem patřila nejen Amerika, Afrika či rozlehlé říše v Asii jako Čína, ale i země, jež ležely na východním okraji Evropy a z nejrůznějších příčin byly obtížně dostupné, a proto Evropany nepřilíš probádané. To platilo zejména pro tajemnou moskevskou říši – Evropanovi geograficky poměrně blízko, ale přece v mnoha jiných ohledech tak vzdálenou.

Ve Skandinávii měly kontakty s Rusí výrazně delší a bohatší tradici, než tomu bylo v jiných (západo)evropských zemích. Mezi obyvateli Skandinávie a východoslovanskými kmeny docházelo již od raného středověku k různorodým kulturním střetům – od čilého obchodování a výměny řemeslných zkušeností až po loupeživé nájezdy a kolonizační pokusy vikingů, na východě známých jako varjagové. Svědectví o nich se dochovala roztroušená ve východoslovanských a byzantských

pramenech i ve staroseverské literatuře. Staří Seveřané nám zanechali střípky svých poznatků o Garðar⁸⁴ především v podobě anonymních vyprávění v ságách a vzácně ve skaldské poezii či v runových nápisech.⁸⁵ Z vikinské epochy se však dochoval také jeden zcela konkrétní a neanonymní historický záznam v podobě vyprávění skandinávského cestovatele o jeho výpravách na východ, jež bylo zahrnuto do *Dějin proti pohanům* Paula Orosia, zvaných také *Hormesta*⁸⁶ – či přesněji do jejich překladu z latiny, který nechal ve druhé polovině 9. století pořídit Alfréd Veliký, anglosaský král Wessexu. K překladu mnohem staršího díla totiž byly připojeny hned dvě nové zprávy o exotických námořních cestách, které se uskutečnily v době Alfrédova panování. Jedna z nich pojednává o plavbě na východ jistého Ottara z Hålogalandu⁸⁷ – vikinského námořníka a zámožného obchodníka původem ze severního Norska, jenž přes Severní a Bílé moře doplul až do míst ležících v dnešním severním Rusku. Pravděpodobně podnikal podobné plavby na východ pravidelně, neboť obchodoval s tamními obyvateli s kožešinami. Zpráva zmiňuje, že Ottar obeplul poloostrov Kola a připlul do země Beormů⁸⁸, jež se zřejmě nacházela při ústí řeky Severní Dviny do Bílého moře. Poté, někdy kolem roku 890, jej obchodní zájmy zavedly rovněž do Anglie, kde bylo jeho vyprávění o cestách na východ zaznamenáno písemně.⁸⁹

Evropa začala soustavněji objevovat Rus v literatuře až přibližně od poloviny 16. století. Průkopníkem se stal rakouský vyslanec na moskevském dvoře Siegmund von Herberstein⁹⁰, jehož dílo přineslo první obsáhlejší popis moskevské říše a brzy si získalo značnou popularitu. Herbersteinův spis poprvé vyšel ve Vídni roku 1549 v latinské verzi

84 Jako *Garðar* či *Garðaríki* (zřejmě „Hrady“ či „Města“ a „Říše hradů/měst“) označovali staří Seveřané země na východě za Baltským mořem, jejichž součástí byla také Rus. (T. N. Džakson: *Austr í Gørðum*, s. 49nn.)

85 Ke staroseverským zdrojům nejbohatším na zmínky o Rusi patří zvláště některé královské ságy z cyklu Snorriho Sturlussona známého pod názvem *Heimskringla*, zapsaného asi kolem r. 1230, jako např. *Sága o Olafu Trygvassonovi* či *Sága o svatém Olafu*. Podrobněji viz např. T. N. Jackson: *Eastern Europe in Icelandic Sagas*.

86 *Historiarum Adversum Paganos Libri VII* („Sedm knih historie proti pohanům“) sepsal římský historik Paulus Orosius asi mezi lety 415 a 417. Kniha obsahovala veškeré dějiny tehdy známého světa.

87 *Ohthere of Hålogaland*, norský *Ottar fra Hålogaland*, žil na přelomu 9. a 10. století.

88 Obyvatelé země *Bjarmaland* či *Biarmia*, zmiňované také ve staroseverské literatuře. Tehdejší Staroseveřané je nazývali *Biarmes*. Jejich etnicita je však nejistá. (T. N. Jackson: *Bjarmaland revisited*, s. 171.)

89 Ottarova zpráva byla vydána v českém překladu a s komentářem Kláry Petříkové. (J. Čermák: *Jako když dooranou proletí pták: antologie nejstarší anglické poezie a prózy*, s. 536nn.)

90 Siegmund Freiherr von Herberstein (1486–1566) byl rakouský císařský rada a diplomat. Na moskevském dvoře pobýval jako císařský vyslanec v letech 1516–1517 a 1525–1526.

s názvem *Rerum Moscoviticarum Commentarii* („Zápisky o moskevských záležitostech“) a záhy byl přeložen do němčiny a italštiny. Do roku 1600 vyšlo jeho dílo v dalších deseti vydáních⁹¹ a rychle se rozšířilo mezi vzdělanci, univerzitami i panovnickými dvory po celé Evropě. Stalo se tak hlavním inspiračním zdrojem pro zápisky po něm následujících západních i severských cestovatelů směřujících na východ, kteří práci Siegmunda von Herberstein nejen znali, ale také z ní přebírali informace, jež poté zakomponovávali a nezřídka přímo opisovali do svých vlastních textů. Půjčovali si nejen jednotlivé detaily, ale i větší myšlenkové celky či dokonce ilustrace, jimiž byla kniha bohatě vyzdobena. Z mnoha autorů, kteří čerpali z *Rerum Moscoviticarum Commentarii*, lze jmenovat například cestovatele a učence, jako byli Antonio Possevino, Alessandro Guagnino, Adam Olearius a řada dalších. K věrným čtenářům Siegmunda von Herberstein patřil ovšem také švédský diplomat, cestovatel a dobrodruh Petrus Petreius, jemuž je věnována tato knížka.

Západní cestovatelé 16. století i dob pozdějších se ve svých cestopisech, zprávách a novinách zaměřovali na nejrozličnější aspekty života a reality v moskevské říši. Účel jejich výprav, o nichž následně podávali písemná svědectví, nebyl obvykle pouze humanistický (a tedy čistě poznávací), nýbrž se za ním skrývaly rovněž nejrůznější strategické záměry jejich objednatelů z nejvyšších vládnoucích vrstev a evropských dvorů. Zvláště pro panovníky Švédského království na počátku 17. století bylo velice důležité, aby mohli získávat pravidelné a co nejpodrobnější informace o moskevském carství, které označovali také jednoduše jako říši či zemi Rusů a jež bylo přímým sousedem Švédska na východě. Ve středu zájmu švédských králů se nacházely zvláště zprávy o vojenské síle a vybavení, významné bylo ovšem také porozumění vnitropolitické situaci a atmosféře v regionu, a proto přišly vhod znalosti o postojích a záměrech nejen moskevského cara, ale také dalších vlivných osobností. S vojenským plánováním a strategií pro případ válečného konfliktu těsně souvisely také co nejpodrobnější a nejpřesnější poznatky o zeměpisném i etnografickém charakteru rozlehlé a málo známé země. Aktuální zprávy

91 Roku 1550 vydal F. Corvinus v Benátkách italský překlad s názvem *Commentari della Moscovia et parimente della Russia et delle altre cose belle et notabile*, v letech 1551 a 1556 následovala dvě nová latinská a poněkud přepracovaná vydání v Basileji. Roku 1557 publikoval von Herberstein ve Vídni svůj vlastní překlad do němčiny pod titulem *Moscovia der Hauptstat in Reissen*. Jiný německý překlad pořídil jistý Heinrich Pantaleon a pod názvem *Moskoviter wunderbare Historien* jej publikoval v Basileji roku 1563, totéž zpracování pak vycházelo opakovaně pod názvem *Die Moskovitische Chronica*, následovala i opětovná vydání latinské verze. (F. Kämpfer: *Siegmund von Herbersteins „Rerum Moscoviticarum Commentarii“ als religionsgeschichtliche Quelle*, s. 147nn.)

o hospodářském potenciálu Ruského carství hrály významnou roli zase pro rozvíjení vzájemných obchodních styků: i z tohoto hlediska totiž představovalo pro Švédsko historicky významnou sféru zájmů. Nejpozději od šedesátých let 16. století a zejména po nástupu krále Jana III. z dynastie Vasa na švédský trůn patřila snaha proniknout na ruský trh k hlavním hnacím impulsům jak švédského úsilí o získání suverenity na Baltském moři, tak také pro vojenské intervence v Moskovii.⁹² V neposlední řadě byla tato země zajímavá i z hlediska náboženského. Tamní obyvatelé a jejich kultura se značně odlišovali od obyvatel a kultury evropských zemí západně od moskevských hranic, a zřejmě i proto byli často vnímáni a popisováni jako obhroublí a sprostí barbari. Zásadní pro takovéto vnímání byl právě rozdíl konfesní. I přes to, že vyznání Moskovitů – ortodoxní pravoslaví – bylo křesťanské, měli na Západě pověst lidu bezbožného, nevěřícího, a tudíž také necivilizovaného. Ortodoxní pravoslaví působilo na západního křesťana nejen exoticky, ale také povrchně.⁹³ A proto patřilo k úlohám každého vyslance, diplomata a cestovatele do moskevské říše (role, jež se obvykle prolínaly), aby zjistil a popsal, jakými a zda vůbec jsou obyvatelé moskevské říše křesťany.

Rusko ve švédské literatuře 16.–17. století

Zprávy o zemi Moskovitů ve švédské literatuře však na sebe nechaly ještě dosti dlouho čekat. Evropský renesanční umělecký proud do Švédského království nepronikal snadno a v literatuře se projevil pouze ojedinělými ozvuky. Těmi se rozeznívá především dílo dvou humanistických historiků, Olava a Johanna Magna, kteří nejen hluboce poznamenali směřování švédské historiografie následujících dvou staletí, ale jejichž díla rovněž na dlouhou dobu udávala tón pro vnímání Švédů a Švédska v zahraničí. Oba byli katoličtí duchovní a strávili většinu svého života v cizině: na studiích na evropských univerzitách a na cestách mezi královskými dvory, završených dlouhodobým pobytem v Římě.⁹⁴ Díla těchto dvou humanistických spisovatelů, která se otevřeně hlásí k antickým estetickým ideálům a klasické literatuře, si získala značné renomé i v zahraničí. Zároveň představují unikát v jinak dosti chudé švédské literatuře 16. století,

92 A. Attman: *Swedish Aspirations and the Russian Market during the 17th Century*, s. 4.

93 M. Attius Sohlman: *Kunskapare och observatörer i 1600-talets Ryssland och Sverige: Petrus Petrejus, Grigorij Kotosjichin och Erich Palmquist*, s. 11.

94 L. Lönnroth – S. Delblanc: *Den svenska litteraturen, I. Från runor till romantik*, s. 151.

kde se z mnoha důvodů nerozvinula renesance: Švédsku chyběly nejen umělecké osobnosti, ale i finanční prostředky a vůbec podpora a zájem ze strany královského dvora, které by rozvoj umění a architektury dokázaly stimulovat.⁹⁵ Intelektuální humanistické jádro však nezůstalo ve Švédsku zcela bez odezvy. Johannes Magnus⁹⁶ se na počátku 17. století stal nejřednější autoritou v oblasti švédského goticismu⁹⁷ velmocenského období, kdy patriotismus tvořil jeden z základních kamenů státní ideologie.⁹⁸ Olaus Magnus⁹⁹ zase ve svém objemném díle o dějinách

95 T. Frängsmyr: *Svensk idéhistoria. Bildning och vetenskap under tusen år, I. 1000–1809*, s. 38; A. Gustafson: *Dějiny švédské literatury*, s. 55.

96 Johannes Magnus (1488–1544), vlastním jménem Jöns Månsson, byl katolický duchovní a předposlední švédský katolický arcibiskup. Po studiích teologie v Německu a ve Francii se stal švédským vyslancem u papeže v Římě, kde pobýval šest let. Později se dlouhodobě zdržoval v Polsku a Itálii. Stejně jako jeho bratr Olaus Magnus (viz dále) byl celoživotním odpůrcem reformace. (L. Lönnroth – S. Delblanc: *Den svenska litteraturen*, s. 151n.; *Nordisk familjebok. Andra upplagan i 38 delar*, XIII, s. 28n.)

97 Goticismus (šv. *goticismen*) – myšlenkový proud představující Švédsko jako kolébku kultur. Obrací se k velkolepé historii Gótů, jež představuje jako kmen hrdinských válečníků, kteří si dokázali podmanit velkou část Evropy, a především na základě podobnosti jejich jména s názvem švédského kmene Götů staví teorii o tom, že Gótové pocházeli ze Švédska. Původně obývali jižnější oblast dnešního středního Švédska (Götaland, lat. Gothia) či ostrov Gotland. Kmen Götů byl podle goticistů přímým potomkem Gótů: stejně jako dříve existovali východní a západní Gótové (Ostrogoti a Vizigoti), tak i kmen Götů se dělil na větev východní (Östgötar, tj. Východní Gótové, obývajcí kraj Östergötland) a západní (Västgötar, tj. Západní Gótové z kraje Västergötland). Praotcem Götů byl podle goticistů biblický Magog, syn Jafetův, který se usadil vysoko na severu. Tato myšlenka vycházela již z kroniky římského historika Jordana *Getica* (*De origine actibusque Getarum*, napsána kolem roku 551 v Konstantinopoli), v níž se objevila pravděpodobně poprvé. Podle Jordana Gótové kdysi přišli z ostrova na severu, který se nazýval *Scandza*, což švédští patrioti často interpretovali jako *Scandinavia*, dánští vlastenci pak jako zkomolené *Scania* (Skåne, jež bylo až do roku 1658 dánským územím). Švédští učenci začali spekulovat o tajemných Gótech již ve středověku. Myšlenka byla zaznamenána poprvé roku 1434, kdy ji použil biskup z Växjö u církevního koncilu v Basileji jako argument na podporu svého nároku na přední místo v radě duchovních. Ve švédském kronikářství se objevila záhy poté a po několika následujících století do značné míry udávala tón švédské oficiální historiografii. Základy písemné tradice švédského goticismu položil Ericus Olai latinskou kronikou *Chronica regni Gothorum* (dokončenou kolem roku 1470) a dále ji rozvíjel humanistický historik Johannes Magnus v díle *Historia de omnibus Gothorum Sveonumque regibus* (1554), v němž sestavil rodokmen panovníků od Magogových synů až po tehdejšího švédského krále Gustava I. Goticismus vyvrcholil dílem *Atlantica Olofa Rudbecka* (1677–1702, úplný titul zní *Olof Rudbecka Atland eller Manheim dedan Japhetz afkomne slechter ut till hela werlden utgångne äro* – „Atlantida Olofa Rudbecka neboli Domov národů, odkud se Jafetovi potomci do celého světa rozešli“), které klade potopenou bájnou Atlantidu do Švédska. (T. Frängsmyr: *Svensk idéhistoria*, s. 41 a 60; L. Lönnroth – S. Delblanc: *Den svenska litteraturen*, s. 92 a 152n.)

98 T. Frängsmyr: *Svensk idéhistoria*, s. 88.

99 Olaus Magnus, původním jménem Olav Månsson (1490–1557), je někdy označován také přídomkem Gothus („Gótský“). Sloužil u dvora Gustava I. Vasy jako zahraniční vyslanec a diplomat, zároveň však věnoval většinu svého života boji proti prosazení reformace v severských zemích, a proto také jeho větší část strávil pobytem v katolických zemích, především v Polsku a Itálii. Po smrti svého bratra Johanna Magna se stal posledním katolickým arcibiskupem

severských národů *Historia de gentibus septentrionalibus*¹⁰⁰, vydaném latincky v Římě roku 1555, vylíčil kromě mnoha více či méně smyšlených báchorek, pověr a fantastických příběhů také řadu reálií severní Evropy z nejrůznějších oblastí – od obchodu přes řemesla či válečné strategie až po přírodní úkazy či některé historické události a k nim připojil i vlastní kulturně-společenská pozorování. Jeho dílo je zároveň protkané křesťanskou mystikou a doprovázené četnými a bohatými rytinami.

Zároveň se právě Olaus Magnus stal prvním švédským autorem, který popsal Moskovity a jehož text se dochoval. V přepestré koláži jeho kroniky *Historia de gentibus septentrionalibus* se objevují mimo jiné také vyprávění o obchodních setkáních Seveřanů (Švédů) s Moskovity (v autorově výkladu totožnými s veškerými Rusy), která se uskutečnila na různých místech v *ultima Thule*, tedy na samém „okraji světa“. To v Magnově pojetí mohlo nejspíše znamenat, že popisovaná místa byla pravděpodobně roztroušená podél pobřeží Botnického zálivu, což představovalo ten nejvzdálenější Sever, kam se Švéd v 16. století mohl dostat. Zmiňuje Moskovity ve výčtu národů Severu a jejich jazyk mezi pěti jazyky, jimiž se tam hovoří: „zde nalezneme pět rozličných používaných jazyků, totiž [jazyk] severních Laponců [...], Finů, Moskovitů (Rusů), Sveů a Götů a rovněž Němců“¹⁰¹. Jeho charakteristika Moskovitů v *Historii* nevyznívá příliš pozitivně a z Olava Magna číší zřetelná nedůvěra, když líčí například jejich obchodnické triky či odlišnou víru. Zároveň je ve své skepsi spravedlivě postavil do jedné roviny s jinými elementy, jež byly Švédům rovněž cizí, a proto nanejvýš nedůvěryhodné. Ocítají se tak pod přísným drobnohledem ve společnosti dalších rivalů ze sousedství – zejména Dánů a Němců. Olaus Magnus na ně nahlíží nejen prizmatem švédského patriota 16. století, ale také katolického duchovního, jenž prožil bezmála třicet let mimo svou vlast, z níž jej vypudily reformační tendence. V Magnově sentimentálním chvalozpěvu na Seveřany, jimiž rozumí ovšem pouze obyvatelé Švédského království,¹⁰² tak kontrastují chrabří, ctnostní a zbožní Švédové (neboli Sveové a Götové) s veškerými cizími prvky, jež na pozadí švédských ctností hodnotí jako nekulturní a nedokonalé,

Švédska (ač pouze titulárním). (L. Lönnroth – S. Delblanc: *Den svenska litteraturen*, s. 152; *Nordisk familjebok. Andra upplagan i 38 delar*, XX, s. 577 nn.)

100 *Historia de gentibus septentrionalibus* – doslova „Dějiny národů pod Sedmi sestrami“, tj. pod souhvězdím Plejád.

101 „[Här finner man] fem olika språk i bruk, nämligen de nordliga lapparnas [...], moskoviternas (ryssarnas), finnarnas, svearnas och götarnas samt tyskarnas.“ (O. Magnus: *Historia om de nordiska folken*, s. 178.)

102 L. Lönnroth – S. Delblanc: *Den svenska litteraturen*, s. 154n.

podezřelé a ovšem i barbarské. A aspekt konfesní v tomto porovnávání hraje pochopitelně významnou roli. Proto zmiňuje mezi jinými i pravoslavné Rusy jako „vychytralé Moskovity“ ve svém líčení „podvodných obchodníků“, kteří „často vydělávají na prostotě a důvěřivosti obyvatelstva, aby mohli na tržiště propašovat mince, které jsou později shledány falešnými“.¹⁰³

Olaus Magnus, *O chytrosti moskevských kramářů* (rytina z knihy *Historia de gentibus septentrionalibus*, 1555). Zdroj: O. Magnus: *Historia de gentibus septentrionalibus*, s. 369.

Jinakost a odlišnost cizinců se podle Magna projevuje celkově velice nápadně: lze je dobře rozeznat podle nejrůznějších specifických charakteristických rysů, k nimž patří například zvláštní odér. Při vychvalování Švédů coby velkorysých a štědrých hostitelů totiž Magnus poznamenává, že někteří hosté, a to především Moskovité a Dánové, zapáchají tak podivně, že je nikdo nevydrží dlouho hostit, takže i ten nejvelkorysejší hostitel se jich chce brzy zbavit:

103 „[B]edrägliga köpmän ofta begagnat sig af befolkningens enfald och godtrogenhet för att till denna handelsplats insmuggla mynt, som sedermera befunnits vara falskt, särskildt de sluga moskoviterna.“ (O. Magnus: *Historia om de nordiska folken*, s. 939.)

Takoví hosté, kteří přinesou ve svých šatech nebo zavazadlech čpavý zápach, jako je například mošus, se ani nemohou těšit z delšího pobytu. Neboť jeho vdechování vyvolává u žen potrat. Podobný cizí zápach rovněž snadno vzbudí u domácích obyvatel podezření, že by tito cestovatelé mohli chystat zradu proti říši. Proto se často stává, že takto páchnoucí kumpáni, obzvláště ze sousedních národů, Rusové neboli Moskovité a rovněž Dánové, dostanou výprask od rozhořčených místních, které tento zápach odpuzuje.¹⁰⁴

Olaus Magnus, *O pohostinnosti Götů a jiných severských národů* (rytina z knihy *Historia de gentibus septentrionalibus*, 1555). Zdroj: O. Magnus: *Historia de gentibus septentrionalibus*, s. 538.

Magnovo dílo je až po okraj naplněno nejrůznějšími předsudky a pověrami o obyvatelích sousedních zemí. Ty však často mohou odrážet spíše nejrůznější dobové stereotypy a klišé nežli přímou a aktuální

104 „Ej heller få sådana gäster fröjda sig åt någon varaktig stad, som i sina kläder eller i sin packning föra med sig en från lukt, såsom t. ex. af mysk. Ty genom att inandas denna lukt få kvinnorna missfall. Äfven väcker en dylik främmande lukt lätt misstankar hos landets inbyggare, att de resande äro stadda i förrädiska ärenden mot riket. Därför händer det ofta, att slika luktande sällar, i synnerhet från grannfolken, ryssar eller moskoviter samt danskar, blifva hudstrukna af den förbittrade allmogen, som stygges vid denna lukt.“ (O. Magnus: *Historia om de nordiska folken*, s. 726.)

autorovu zkušenost. Olaus Magnus totiž své texty sepisoval až ve druhé polovině čtyřicátých let 16. století, tedy v době značně vzdálené od svých pobytů v severním Švédsku, jež se uskutečnily bezmála o třicet let dříve: již v letech 1518–1519.¹⁰⁵ Zrcadlí však také autorův sentimentální patriotismus prolínající se s renesanční vlnou exotismu a touhou napodobit popisy pohádkových krajů a fantastického bohatství v nově objevených zemích daleko za oceánem.¹⁰⁶ Latinské dějiny severských národů Olava Magna nicméně zaznamenaly na evropské literární scéně značný ohlas a staly se zásadním pramenem, který určoval vnímání Severanů v tehdejší Evropě. O jejich značné oblibě a rozšířenosti svědčí skutečnost, že byly vydány v nejméně dvaceti dalších nákladech a nadto také přeloženy do řady jazyků, mezi nimiž nechyběla němčina, angličtina, holandština, italština či francouzština.¹⁰⁷

Smuta očima švédského špiona Petra Petreia

Ačkoli ruské téma bylo na počátku 17. století ve Švédsku značně aktuální, znalosti ruské kultury či dokonce jazyka byly spíše sporadické a patřily ještě stále ke zcela ojedinělým schopnostem.¹⁰⁸ O významu Ruského carství ve švédské politice a o jisté míře informovanosti a zájmu o dění na východní straně švédských hranic však svědčí množství nejrůznějších letáků a propagačních tiskovin šířených ve švédštině a v němčině, jež se z té doby dochovaly. Petrus Petreius, jenž publikoval na začátku 17. století několik spisů o moskevské říši, se stal prvním skutečným švédským znalcem carského Ruska, jeho kultury, reálií i jazyka. Jedním z nich je i předkládaný text *Učeného a pravdivého vyprávění o některých změnách, jež se v nedávných letech udály v Moskevském velkoknížectví*. Na následujících stránkách představíme alespoň stručně život a dílo tohoto švédského diplomata, cestovatele, dobrodruha a špiona, jenž je v českém prostředí dosud autorem nepříliš známým.

105 *Nordisk familjebok. Andra upplagan i 38 delar*, XX, s. 578.

106 L. Lönnroth – S. Delblanc: *Den svenska litteraturen*, s. 155.

107 *Ibid.*, s. 158; *Nordisk familjebok. Andra upplagan i 38 delar*, XX, s. 578.

108 T. Frängsmyr: *Svensk idéhistoria*, s. 121.

Then Stormächtige/
 Högborne Furstes och Herres / Her
 CARL S then Niijonde / Sweriges / Gøthes /
 Wendes / Finners / Carelers / Lappers i Norlanden / The
 Caianers och Esters i Liffand Konungz / wår allernädigste
 Herres : Så och Sweriges Rijtes trogne Mån och Rådhy/
 The Edle och Wålborne Herrer / **CARL** **NY**
BYN til Fåsterijdh / Statmästare / **JOHN** **CA**
SON til Biby / Hofmarskalk / och **NIS** **AN**
DESSON til Fåredaal / Cammerådhy
 mine gunstige Herrer och
 befordrare.

Dle Wålborne Herrar / gunstige
 befordrare / efter iagh förnimmer / at
 många bådhe in och vrbåndste / hafwa
 afstoor lögn och falske berättelser fattat
 then mening och tancka / at luvan Va
 silivitz , fordom Storfurste vthi **Mu**
stows Son / Demetrius , som för Sittcon åhr sedhan / af
 Boris Fedrovvitz Gudenovvs stämpling och tillsyn
 dan / vthi Vglitz af sina egna tienare wardt dråpin och
 ihjellslagen / skal wara vpslånden / och leswa igen / och
 efter vpslåndelsen hafwa medh Påwens och Konun
 gens i Polens hielp och bistånd / tagit Regementet in
 vthi **Muskow** / och sedhan han Regementet fått ha
 de / år han på nyet dråpin och brånt worden / och haf
 wer åter igen vpslåt / och nw förer kriggh och örligh
 medh regerande Storfurste **Vasili** luvanovvitz **Zus**
ki . Thersföre / på thet man härorthinnan må sannin
 gen wetta / och ingen twifwelsmål meer hafwa / vthan
 2 4 ful

Úvodní strana Vyprávění s dedikací. Zdroj: univerzitní knihovna
 Carolina Rediviva (Uppsala, Švédsko)

Petrus Petreius Upsaliensis

O Petreiových životních osudech se kromě údajů v cestovních příkazech švédského královského dvora a v jeho vlastních záznamech a zprávách z cest dochovalo jen velmi málo spolehlivých záznamů. Jeho vlastní jméno znělo Per Persson nebo Peder Pedersson, během svého pestrého života však používal různé obměny pravopisné i jazykové. Nejčastěji

se s ním setkáváme pod latinizovanou verzí jeho jména Petrus Petreius Upsaliensis (tj. „Uppsalský“) či Petrus Petreius de Erlesunda (tedy „z Erlesundy“). Narodil se asi roku 1570 v Uppsale v rodině rektora katedrální školy a pozdějšího västeråského a linköpinského biskupa Petra Benedictiho a jeho manželky Magdaleny Jakobsdotter. Po studiích v klášterní škole v Uppsale jej otec poslal do Stockholmu, kde další dva roky navštěvoval klášterní akademii v Gråmunkeholmen (dnešní Riddarholmen)¹⁰⁹, v té době již založenou na luteránském protestantismu. Tam se Petreius naučil dobře latinsky, studoval však také například hebrejštinu. Začátkem devadesátých let 16. století (pravděpodobně roku 1591) odcestoval do Německa na univerzitu v Magdeburgu, kde se věnoval mimo jiné matematice a naučil se také dobře německy. Roku 1592 obhájil svou disertační práci, avšak již v roce následujícím (v srpnu 1593) byl z univerzity vyloučen kvůli příliš rozmařilému životu a různým nepřístojnostem, jež vyústily v zadlužení a následný pobyt v káznici. Petreiova akademická kariéra tím sice skončila, jeho společenská pověst ve Švédsku nicméně zřejmě nijak zásadně neutrpěla, a to ani přesto, že jej otec kvůli zhýralosti vydědil. Po návratu z Magdeburgu Petreius nastoupil do služby v kanceláři vévody Karla, pozdějšího švédského krále Karla IX.¹¹⁰ Ve státních službách působil nejpozději od roku 1595 a setrval v nich až do své smrti. Zpočátku sloužil zřejmě jako písař, roku 1600 však povýšil na mezinárodního posla a diplomata. Roku 1605 jej navíc král Karel IX. ustanovil svým dvorním historiografem a tuto funkci zastával Petreius i po Karlově smrti, za vlády jeho nástupce Gustava II. Adolfa.¹¹¹ Zemřel ve Stockholmu roku 1622 brzy po návratu ze své poslední zahraniční cesty, pravděpodobně při epidemii moru.¹¹²

109 *Academia Stockholmensis*, též známá z pramenů jako *Collegium regium Stockholmense* (tj. „Stockholmské královské kolegium“), byla škola vyššího vzdělávání při klášteře Gråbrödraklostret, kterou roku 1576 založil švédský král Jan III. z dynastie Vasa. Až do roku 1583 sloužila především pro vzdělávání budoucích kněží a byla vedena učiteli z řad jezuitů, poté však král dosadil na jejich místo učitele protestantské a charakter výuky se výrazně změnil. Inspirací stockholmské akademie byla především univerzita v německém Rostocku. Po znovuootevření univerzity v Uppsale roku 1593 se přesunula i činnost stockholmské akademie do Uppsalý. (*Nordisk familjebok. Andra upplagan i 38 delar*, V, s. 533; S. Giese: *Versuche einer religiösen Kontrolle der Studenten durch geistliche und politische Eliten im Königreich Schweden*, s. 31n.)

110 Karel IX. byl švédským králem v letech 1604–1611, jako regent ale prakticky vládl už od roku 1599.

111 Švédský král v letech 1611–1632, známý rovněž jako Gustavus Adolphus Magnus (Gustav Adolf Veliký), syn Karla IX.

112 K. Tarkiainen: Petrus Petrejus som skildrare av Ryssland. En personhistorisk och källkritisk studie, in: *Lychnos 1971–1972*, ed. S. Lindroth, Stockholm 1973, s. 244–283 (zvláště s. 245n.); K. Tarkiainen: Petrus Petrejus, in: *Svenskt biografiskt lexikon*, XXIX, Stockholm 1995, s. 226;

Diplomat Petrus Petreius

Petreiovo „povolání“ bychom v dnešní době nejspíše označili jako pozici diplomata a vyslance se zvláštní specializací na oblasti Ruska a Polska. Jeho věhlas doma i v zahraničí rostl zároveň se zásluhami a Petreius se postupně stal významnou postavou švédské politiky a diplomacie. Jako státní úředník byl Petreius v neustálém spojení s Rusí a zvláště Moskvou přinejmenším v letech 1601 až 1615,¹¹³ kdy se stal přímým svědkem období nepokojů a zmatků v moskevské říši na počátku 17. století, z historiografie známého také jako *smuta*¹¹⁴. Svědectví o něm dramaticky a živě zachytil ve svém díle. Pro texty o této rozlehlé zemi na východ od švédských hranic měl Petreius velmi bohatý zdroj podkladů, z nichž nemalou část tvořily právě jeho vlastní zážitky a osobní kontakty s informátory v Ruském carství. Švédská královská kancelář jej pravidelně posílala coby vyslance a politického agenta za nejrůznějšími záležitostmi k carskému dvoru do Moskvy, ale i do jiných částí moskevské říše. Poprvé tam vycestoval roku 1601, když jej vévoda Karel vyslal coby informátora a špiona, jehož oficiálním úkolem ovšem bylo doručit psaní polskému králi Zikmundovi III.¹¹⁵ Petreius k polskému dvoru přicestoval přes Gdaňsk a po splnění oficiální části úkolu odtud pokračoval do Moskvy, kde poté pobýval čtyři roky, tedy až do roku 1605. Nedochovaly se žádné jasné údaje o tom, jaká přesně byla jeho úloha v Moskvě a proč tam byl vyslán, avšak pravděpodobně se tak stalo na pozvání Borise Godunova.¹¹⁶ Petreiova cesta zpět do Švédska poté vedla opět přes Polsko: v Krakově byl vyslýchán králem Zikmundem, jeho kancléřem Leem

nejpodrobněji o Petreiově osudech a cestách viz A. V. Tolstikov: Pětr Petrej v Rossii (1601–1613gg.), *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana* 12, č. 2 (2012), s. 129–142.

113 K. Tarkiainen: *Petrus Petrejus*, s. 266.

114 Jako *smuta* (z rus. *smutojnoje vremja*) se v historiografii označuje období ruských dějin mezi lety 1598 až 1613, kdy po smrti posledního panovníka z dynastie Rurikovců (Fjodora I. Ivanoviče) nastala politická krize se spory o carský trůn, doprovázená občanskou válkou. Na moskevském trůnu se vystřídalo několik samozvanců a nelegitimních vládců, než byl roku 1613 korunován carem první z dynastie Romanovců, Michail I. Fjodorovič. Podrobněji viz např. J. Komendová – M. Řoutil: *Moskevská Rus*, s. 87nn.

115 Zikmund III. Vasa – polský král a litevský vévoda, v letech 1587–1632 panovník Polsko-litevské unie (tedy soustátí Království polského a Velkoknížectví litevského), v letech 1592–1599 vládl rovněž Švédskému království. Byl synem švédského krále Jana III. a Kateřiny Jagellonské, a tedy synovcem vévody Karla (Karla IX.). Konvertoval ke katolicismu a pokusil se o zavedení protireformace ve Švédsku, roku 1599 byl však ze švédského trůnu sesazen vévodou Karlem s pomocí švédských stavů. (J. Samuelsson: *Vasatiden*, s. 120nn.; podrobněji S. Östergren: *Sigismund*.)

116 M. Attius Sohlman: *Cultural and Religious Encounters*, s. 251.

Sapiehou¹¹⁷ a zástupci polských jezuitů v čele s páterem Sawickým, jehož jméno Petreius několikrát zmiňuje ve své zprávě. Také oni požadovali informace o náboženské a politické situaci v moskevské říši.¹¹⁸ Po návratu z této cesty Petreiova pozice u švédského dvora značně posílila, když jej král Karel IX. povýšil do úřadu dvorního kronikáře a královského historiografa.

Karel IX. poté nadále využíval Petreiových diplomatických schopností a pravidelně jej vysílal na východ coby svého politického agenta. Petreius podnikl další cestu do Moskvy roku 1608 a tentokrát je její účel dobře zaznamenán: coby královský diplomat vzal Vasiliji IV. Ivanoviči Šujskému nabídku švédské pomoci v podobě spojenectví proti Polsko-litevské unii a druhému samozvanci na moskevském carském trůnu (tzv. Lžidimitriji II.). Jako agent pro východní politiku Švédska působil Petreius nadále i v letech 1609 až 1613: na přelomu let 1609 a 1610 doprovázel švédské vojsko do Moskvy, roku 1611 pak byl poslán na výzvědy do Pskova a Ivangorodu za Lžidimitrijem III. Mimo to konal také příležitostné cesty za různými politickými a vojenskými záležitostmi do Narvy či Novgorodu. V té době, snad někdy kolem roku 1610, ve funkci opět významně povýšil, když byl jmenován královským soudním předsedícím (šv. *hovfiskal*).

Petreiových diplomatických schopností a znalostí regionu hojně využíval také Karlův nástupce Gustav II. Adolf¹¹⁹: počátkem roku 1612 ho poslal do Novgorodu, který právě obsadila švédská vojska pod vedením Jakoba De la Gardie¹²⁰ a Everta Horna¹²¹. Petreius tam zůstal po celé jaro a v létě roku 1612 přivezl zpět do Stockholmu oficiální žádost novgorodských bojarů, aby se jejich panovníkem a moskevským carem stal jeden ze synů Karla IX., tehdy jedenáctiletý vévoda Karel Filip¹²².

117 Leo Sapieha (1557–1633) byl významný politik polsko-litevského soustátí, šlechtic z vlivného rodu Sapiehů. (A. Kotljarchuk: *Ruthenian protestants*, s. 53; A. Czwołok: *Piórem i buławą*; Andrusiewicz: *Królowa dekada*.)

118 M. Attius Sohlman: *Cultural and Religious Encounters*, s. 252.

119 Gustav II. Adolf (1594–1632) – švédský král v letech 1611–1632, známý rovněž pod latinizovaným jménem Gustavus Adolphus s přídomkem Magnus (Gustav Adolf Veliký). Byl synem Karla IX.

120 Jakob Pontusson de la Gardie (1583–1652) byl významný švédský vojevůdce a říšský rada. Roku 1615 mu byl udělen hraběcí titul. Jeho manželka Ebba Magnusdotter Brahe pocházela z vlivného švédského hraběcího rodu Brahe. (*Nordisk familjebok. Andra upplagan i 38 delar*, III, s. 1420n.)

121 Evert Karlsson Horn af Kanckas (1585–1615) byl švédský maršálek, od roku 1613 místodržící v Narvě a Ivangorodu. Patřil k nejbližším a nejměnějším mužům Jakoba de la Gardie. (*Nordisk familjebok. Andra upplagan i 38 delar*, XI, s. 1115.)

122 Karel Filip (1601–1622) byl švédský princ z dynastie Vasa, syn Karla IX. a mladší bratr Gustava II. Adolfa. Byl vévodou krajů Södermanland, Närke a Värmland.

Petreiovy další cesty vedly v červnu roku 1615 do polského Gdaňsku, kam byl vyslán na výzvědy za Zikmundem III., jenž se chystal k vojenské intervenci ve Švédsku.¹²³ Víme také, že roku 1617 byl Petreius přítomen u mírových jednání ve Stolbově.¹²⁴

Ruské carství a Polsko-litevská unie však nebyly jedinou destinací, pro které švédská královská kancelář využívala Petreiových diplomatických schopností a mimořádných jazykových znalostí. V cestovních příkazech švédské královské kanceláře se dochovaly informace o tom, že byl například roku 1615 vyslán do Dánska za účelem získávání informací a nákupu válečných komodit.¹²⁵ V letech 1617–1618 se rovněž zúčastnil diplomatické mise do Holandska a Anglie pod vedením Johanna Skytteho, jejímž úkolem bylo vyjednat půjčku švédské královské pokladně, z níž bylo potřeba doplatit část finančního vyrovnání za pevnost Älvsborg, stanoveného knäredskou mírovou smlouvou¹²⁶.

Spisovatel Petrus Petreius

Coby spisovatel byl Petreius pozoruhodnou a vcelku renesanční osobností. Ještě před tím, než vstoupil do královských služeb, dosáhl jistých výsledků i ve vědě. Jeho disertační práce totiž byla ve Švédsku

123 O této cestě informuje Petreius v krátké zprávě, objasňující rovněž tehdejší vztahy švédské koruny s Polskem. Zpráva byla publikována roku 1900 švédským historikem Samem Clasonem. (S. Clason: Förhållandet till Polen och Petrus Petrejus' sändning till Danzig 1615, *Historisk tidskrift* 20 /1900/, s. 177–194.)

124 27. února 1617 byl ve městě Stolbovo uzavřen mír, který ukončil rusko-švédskou válku vedlou v letech 1610–1617. Stolbovský mír přinesl Švédsku významné územní zisky (připojení krajů Ingermanland a Kexholm ke Švédskému království a odříznutí Rusi od přístupu k Baltskému moři) a stal se jedním z výchozích mezníků velmocenského období ve švédských dějinách. Kromě toho však znamenal oboustranně důležitý mezník v obchodních vztazích obou říší, neboť zajistil švédským kupcům možnost svobodně obchodovat ve významných ruských městech – v Moskvě, Novgorodu, Pskově či Ladoze – a naopak ruským kupcům garantoval svobodný obchod v řadě měst náležejících švédské koruně, k nimž patřil nejen Stockholm, ale i Revel, Narva, Viborg či Riga. (K. Stadin: *Stormaktstiden*, s. 140; A. Attman: *Swedish Aspirations and the Russian Market during the 17th Century*, s. 18.)

125 K. Tarkiainen: *Petrus Petrejus som skildrare av Ryssland*, s. 248nn.

126 Tzv. druhý Knäredský mír byl uzavřen mezi Švédskem a Dánskem 20. ledna 1613, v závěru Kalmarské války (1611–1613). Švédsko bylo na základě mírové úmluvy povinno vyplatit Dánsku do šesti let válečné odškodnění, které představovalo značnou částku. Obnos činil 1 milion říšských tolarů, což odpovídalo 25 000 kg stříbra. Jako zástavu za toto odškodnění muselo Švédsko až do jeho úplného splacení přenechat Dánsku strategicky významnou pevnost Älvsborg v göteborgském přístavu, město Göteborg a další přílehlá významná sídla, jako např. Lödöse. (K. Stadin: *Stormaktstiden*, s. 151; *Nordisk familjebok. Andra upplagan i 38 delar*, XIV, s. 434n.)

první, která se věnovala matematice. Později zveřejnil také několik prací s náboženským zaměřením, k nimž patřil například teologický spis *Femtio olideliga ordsaker, hvarföre alle fromme och rättsinnige Christne icke kunna eller skulle med the Sacramenterare eller Calvinister komma öfverens* (1606, „Padesát nemalých důvodů, proč se všichni zbožní a počestní křesťané nemohou nebo nemají shodnout s rouhači nebo kalvinisty“), jenž se však nedochoval. Petreius rovněž přeložil z němčiny modlitební knížku Caspara Melissandera¹²⁷ a vydal ji pod titulem *Een nyttig bönebook, för alla christne eenfallighe communicanter, medh een höghnödlig vnderwijsning och rättelse om schriftermålet, aflösningen, och Herrans Jesu Christi natward* (1609, „Užitečná modlitební knížka, pro všechny prosté křesťanské komunikanty, s nejvýše užitečným poučením a nápravou o zpovědi, rozhřešení a přijímání Pána Ježíše Krista“). Kromě toho sepsal ve státních službách pro potřeby královské kanceláře řadu různých zpráv (neboli relací) ze svých cest, avšak jen v několika málo případech se dochovaly údaje o identitě jejich autora. Kromě předkládaného *Učeného a pravdivého vyprávění o některých změnách, jež se v nedávných letech udály v Moskevském velkoknížectví* (podrobněji dále) lze jeho autorství s jistotou určit také například v případě zprávy o princí Gustavovi, synovi švédského krále Erika XIV., kterou Petreius sepsal v Gdaňsku.¹²⁸

Nejvýznamnější část Petreiova díla bezesporu tvoří jeho spisy historiografického charakteru, které sepsal na objednávku krále Karla IX. Jedná se o celkem tři díla. K šíření tradice švédského goticismu nemalým dílem přispěla Petreiova knížka *Een kort och nyttigh chrönica om alla Sweriges och Göthes konungar, som hafwa både in- och vthrijkes regerat*¹²⁹ („Krátká

127 Caspar Melissander, vlastním jménem Kaspar Bienemann (1540–1591), byl německý evangelický teolog a spisovatel. Název originálu zní: *Betbüchlein und christlicher Unterricht von der Beicht, Absolution und Abendmal des Herrn. Für andechtige Communicanten, sonderlich der Christlichen Jugendt zur Einleitung...* (1582 v Lipsku, „Modlitební knížka a křesťanské poučení o zpovědi, rozhřešení a svatém přijímání. Pro duchovní komunikanty, zvláště křesťanskou mládež...“). (F. W. Bautz: *Bienemann, Kaspar*, sl. 586.)

128 Zprávu publikoval v roce 1913 historik Henry Biaudet. (H. Biaudet: *Gustav Eriksson Vasa, prince de Suède. Une énigme historique du XVI siècle*, s. 112–120.)

129 Úplný název zní: *Een kort och nyttigh chrönica, om alla Sweriges och Göthes konungar / som hafwa både in- och vthrijkes regerat / Jfrån then Första konung Magog / in til thenna höghlöftigha nu regerande k. Carl then IX. Så ock om the amazoniske Qwinnors berömligha gerningar / hwar the hafwa bodt och regerat / hwadan the äre vthgångne / och huru länge thes regemente varit hafvoer / Sampt en oration som hållen är vthi Basel / Anno 1440. aff D. Nils Ravaldi Erchiebiskop i Vbsala / om Gothernas och the Swenskas manligha bedriffter. Theslijkes på hwåd sätt Konunga walet hoos the Swenska och Göthernas fordom är hållit blifwit / Korteligen och ensfaldeligen allom trognom Swenskom vthi tree böker författat / skriftoin och vthgången Aff Petro Petreo Ubsaliensi* („Krátká a užitečná kronika všech králů Sveů a Götů, kteří panovali doma i za hranicemi. Od prvního krále Magoga až k nynějšímu nejvznešenějšímu králi Karlovi IX.; rovněž o přelávaných činech amazonských žen, o tom, kde

a užitečná kronika všech králů Sveů a Götů, kteří panovali doma i za hranicemi“), jež poprvé vyšla tiskem ve Stockholmu roku 1611. Záhy následovalo její druhé vydání (1614, rovněž ve Stockholmu) a později dokonce i třetí (1656). Obsahem této *Kroniky* je zpracování bájných dějin švédského kmene Götů a jejich hrdinných předků Gótů pro širokou veřejnost a ve švédštině. Text představuje kompilaci několika pramenů a z největší části je založen na kronice výše zmíněného Johanna Magna *Historia de omnibus Gothorum Sveonumque regibus* (1554, „Dějiny všech gótských a švédských králů“), jež tvoří jeden ze základních kamenů švédské goticistické tradice, ale dlouho nebyla přístupná širším vrstvám čtenářů, neboť byla napsána latinsky. Johannes Magnus v ní zkomponoval monumentální a zároveň jazykově vybroušenou vlasteneckou kroniku, již naplnil po okraj fantastickými bájemi o velikolepé minulosti svého národa, jehož původ podle něj sahá až k hrdinským Gótům¹³⁰. Zároveň je již Magnovo původní dílo protkáno protidánskou propagandou a jako největší tyran ze všech tyranů je v něm představen dánský král Kristián II.¹³¹ Petreius Magnovu kroniku přeložil a vydání doplnil o některé další detaily z jiných zdrojů. Vznik tohoto překladu byl spojen s objednávkou z nejvyšších státních kruhů: Karel IX. potřeboval účinnou propagandu ve válce proti Dánsku,¹³² jež by sjednotila Švédy proti nepříteli a ospravedlnila značné finanční zatížení státní pokladny vleklým a nákladným konfliktem. Proto si objednal dva texty, které mu měly pomoci vytvořit příznivou atmosféru ve švédské společnosti: historik a dramatik Johannes Messenius dostal zadání sepsat polemiku proti Dánům v goticistickém duchu, úkolem Petreiovým pak bylo přeložit Magnovu kroniku, jež byla rovněž goticistická.¹³³ Petreiova verze Magnovy kroniky je zároveň ještě výrazněji protidánská než Magnův originál.

Ačkoli se jedná o nepůvodní práci, význam *Kroniky* ve švédské kultuře nelze označit za marginální. Sahrála významnou roli při šíření goticismu mezi švédskou veřejností: díky překladu do mateřštiny byla totiž srozumitelná nepoměrně širšímu publiku a zároveň byla také překladatelem aktualizována a doplněna soudobými reáliemi, což ji ještě více přiblížilo

přebývaly a vládly, odkud vzešly a jak dlouho trvala jejich vláda; a též orace, již proslovil v Basileji roku 1440 arcibiskup uppsalský D. Nils Ravaldi, o mužných činech Gótů a Švédů; jakož také o tom, jak dříve probíhala volba krále u Švédů a Gótů; pro všechny věrné Švédy stručně a jednoduše sestavil do třech knih, sepsal a vydal Petrus Petreius Upsaliensis“).

130 A. Gustafson: *Dějiny švédské literatury*, s. 53n.

131 L. Lönnroth – S. Delblanc: *Den svenska litteraturen*, s. 154.

132 Kalmarská válka (1611–1613).

133 T. Frängsmyr: *Svensk idéhistoria*, s. 88.

čtenáři 17. století. Pro zcestovalého a v mezinárodních kruzích dobře známého Petreia ovšem vydání překladu Magnova díla nezůstalo bez následků. Jakmile v dánské královské kanceláři zjistili, že jeho poslední publikace obsahuje zdrcující kritiku dánského krále, požadovali dánští diplomaté potrestání autora za zveřejněná nařčení. Aby trestu unikl, byl Petreius poté nucen na čas opustit Švédsko. Odcestoval roku 1619 přes Lübeck a Hamburg až do Lipska, kde zůstal až do roku 1622.¹³⁴ Tato cesta byla zároveň jeho poslední.

Ostatní dvě historiografické práce, jež představují stěžejní a zároveň také nejrozsáhlejší část Petreiova díla, jsou zcela odlišného charakteru než *Kronika*. Autor je totiž věnoval hlavnímu předmětu svého zájmu – moskevské říši. Petreius, jenž se během svých častých a dlouhodobých pobytů v Moskovii naučil i tamní jazyk, se tak stal prvním dobrým znalcem ruštiny a ruských reálií ve Švédsku. Proto bývá historiky někdy nazýván také „první švédský kremlolog“¹³⁵. Prvenství Petreiovi náleží nejen v tom, že přinesl tyto znalosti do Švédska a popsal Rusko a jeho obyvatele pro své krajany, ale že tak učinil navíc v rodném jazyce (a nikoli v latině), takže byly srozumitelné a přístupné nejširšímu možnému okruhu čtenářů. Nejprve sepsal kratší text *Een viss och sanfärdigh Berättelse om några Förändringar som j thesse framledne åhr vthi Storfurstedömet Muskow skedde äre* (1608, „Učené a pravdivé vyprávění o některých změnách, jež se v nedávných letech udály v Moskevském velkoknížectví“) a o několik let později vytvořil také objemnou knihu s latinským titulem *Regni Muschowitici sciographia*, jejíž text prvního vydání byl sepsán ve švédštině (1614–1615), a druhé (vlastně mezinárodní) vydání bylo vytištěno v němčině (1620).

Učené a pravdivé vyprávění o některých změnách, jež se v nedávných letech udály v Moskevském velkoknížectví (dále pouze *Vyprávění*), jehož překlad je obsahem této publikace, je krátká relace, tedy cestovní zpráva, která vyšla tiskem roku 1608 ve Stockholmu v útlém sešitku čítajícím pouhých 36 stránek, a to pravděpodobně ve dvou brzy po sobě následujících vydáních, jež jsou obě ve švédštině a navzájem se od sebe odlišují jen nepatrně. Dochovala se celkem v pěti exemplářích. Vytiskl ji Andreas

¹³⁴ K. Tarkiainen: *Petrus Petrejus*, s. 226.

¹³⁵ M. Attius Sohlman: *Kunskapare och observatörer i 1600-talets Ryssland och Sverige: Petrus Petrejus, Grigorij Kotosjichin och Erich Palmquist*, s. 12; Kari Tarkiainen: *Petrus Petrejus – Sveriges första kremlolog*, in: *Stora oredans Ryssland. Petrus Petrejus ögonvittnesskildring från 1608*, ed. M. Attius Sohlman, Stockholm 1997, s. 43–58.

Gutterwitz, tiskař německého původu a nejpřednější vydavatel knih ve Švédsku na počátku 17. století. Zpráva je v úvodu datována 8. listopadu 1608.¹³⁶ Žánrově propojuje politický pamflet s cestovní reportáží a úřední cestovní zprávou, podanou však formou volného vyprávění prokládaného historiografickými vstupy a jen málo připomínající strohé služební hlášení. Zároveň dobře zapadá do rámce tehdejšího švédského oficiálního písemnictví, v němž na pozadí politických a náboženských konfliktů konce 16. a začátku 17. století představoval politický pamflet králem podporovaný a jednoznačně preferovaný žánr. Karel IX. si totiž obzvláště dobře uvědomoval sílu propagačních spisků, letáků a nového žánru novin i jejich vliv na povědomí široké veřejnosti a také jich hojně využíval v boji proti svým protivníkům a konkurentům.¹³⁷ Do povědomí obyvatel se podobné zprávy o cizích zemích dostávaly v neposlední řadě díky rozmáhajícímu se knižnímu tisku, jenž značně ovlivnil rozšíření tohoto žánru. Pořízení tenkého sešitku nebylo zvláště nákladné a růstu čtenářské obce, dychtící po atraktivních a dobrodružných novinkách, využívali nejen tiskaři pro zvýšení svého odbytu, ale i političtí činitelé za účelem šíření informací.

Náplň *Vyprávění* tvoří Petreiovy zprávy a postřehy z jeho prvního a zároveň nejdějšího souvislého pobytu v Moskvě v letech 1601 až 1605, zachycené živým, žurnalistickým stylem. Autor, jehož výzvědná mise u moskevského dvora jej zavedla přímo k centru dění bouřlivého období nepokojů a občanské války v Ruském carství, v textu barvitě vylíčil zejména aktuální události, které považoval za důležité pro tehdejší politický vývoj říše. Na stránkách *Vyprávění* proto ožívají intriky a spory kolem následnictví moskevského trůnu, tažení prvního samozvance (Lžidimitrije I. Grigorije Otrepjeva) na Moskvu i jeho skon.

Text je bohatě protkaný narativními prvky, jež mu měly dodávat důvěryhodnost v očích tehdejšího čtenáře, a které i dnes ožívají vyprávění a vtahují nás do poutavého děje. Horlivý reportér Petreius totiž na mnoha místech neopomíná přímo zdůraznit, že se ocitl v jádru dění a sám se tak stal očitým svědkem popisovaných událostí: „Já sám jsem to na vlastní oči viděl a se mnou mnoho tisíc dalších lidí.“¹³⁸ Informuje rovněž o důležitých místech, která osobně navštívil, a vychloubá se svými kontakty s domácími informátory a s představiteli nejvyšších vrstev moskevské společnosti:

¹³⁶ P. Petreius: *Een wijs och sanfärđigh Berättelse*, s. 85.

¹³⁷ A. Gustafson: *Dějiny švédské literatury*, s. 55.

¹³⁸ P. Petreius: *Een wijs och sanfärđigh Berättelse*, s. 130.

Ten zámek jsem na vlastní oči viděl a stál jsem na těch schodech, kde prý byl zabit, a mnohokrát jsem slyšel od výše zmíněného Šujského, ve městě Moskvě i od vojáků v poli, že pohřbil Demetria, vlastního syna Ivana Vasiljeviče, a pak to stvrdil mnoha slavnostními přísahami.¹³⁹

Posloupnost dějinných událostí obsažených ve *Vyprávění* začíná líčením hladomoru v Ruském carství na přelomu 16. a 17. století a končí popisem korunovace cara Vasilije IV. Ivanoviče (Šujského) roku 1606. V textu se ovšem objevují stručné informace i z doby pozdější, především z let 1607 a 1608 (viz Petreiuův pátý argument proti Lžidimitriji), a také z let předcházejících, když autor retrospektivně hodnotí vládu Ivana IV. Vasiljeviče a její dopad na osudy společnosti v moskevské říši i na její další politický a hospodářský vývoj. Hlavní zorné pole autora se nicméně zaměřuje na období smuty a na události, které byly jeho současníky vykládány jako její příčina. Tuto hlubokou krizi, jež postihla Ruské carství, Petreius detailně popisuje a interpretuje ji při tom jako trest, který na tuto zemi seslal Bůh:

Největší a nejhlavnější příčinou se zdá být, že Bůh všemohoucí chtěl tu zemi potrestat trojím soužením, totiž hladem a drahotou, morem, občanskou válkou, vzpourami a krveprolitím. Tato tři soužení žalostně následovala jedno po druhém.¹⁴⁰

Tento Boží trest pak podle autora postihl říši jako odplata za hříchy cara Ivana IV. Vasiljeviče, za jeho rouhačství a za násilí, kterého se dopouštěl na všech lidech, kteří upadli v jeho nemilost:

[C]elá země je nyní takto krutě trestána a sužována těmito třemi trápeními. A zdá se, že je ty rány stihly kvůli pýše, bezbožnosti, modloslužebnictví, bezpráví, zpučnosti, zlobě, nespravedlivosti a tyranii, a obzvláště za hrubé násilnictví, hrůzné vraždy, nekřesťanské, nelidské a strašlivé tyranství, kterého se dopouštěl ten ohavný hrdlořez Ivan Vasiljevič, moskevský velkokníže, jak na svých vlastních poddaných, tak i na cizincích.¹⁴¹

Své zprávy Petreius doplňuje četnými zajímavostmi, nejrůznějšími reáliemi a nevyhýbá se ani velmi subjektivním komentářům na

139 Ibid., s. 104n.

140 Ibid., s. 85.

141 Ibid., s. 92n.

adresu cizokrajné kultury, přičemž Moskovity charakterizuje jako „hrubé, nevzdělané, neotesané a barbarské“¹⁴². Petreiův popis poměrů v moskevské říši je vůbec značně kritický a negativní, takže může snadno vyvolat dojem o autorově rusofobii. Po zasazení do kontextu soudobé literatury a hlubší textové analýze však zjistíme, že v řadě jednotlivostí, jež jsou dnešnímu čtenáři skryty, navazuje na mnohé rozšířené koncepte a využívá postupů, které bychom mohli s trochou nadsázky označit jako běžná dobová novinářská (a rovněž kronikářská) klišé. Ani Petreiovy nelichotivé výroky o Moskovitech nejsou výjimkou a nijak zvláště se nevykají ze stereotypů soudobé západoevropské literatury o této vzdálené a málo známé zemi na východě. To lze ukázat na příkladu jeho líčení chování ruských obyvatel v době hladomoru, jež Petreius popisuje obzvláště dramaticky:

Neboť v té zemi byla *Anno* 1601, 1602, 1603 taková drahosta, bída a nouze, že několik set tisíc lidí zemřelo hladem. Mnoho mrtvých leželo ve městech na ulicích a na venkově na cestách i všude kolem, se senem a slámou v ústech. Mnozí jedli kůru, trávu a kořinky a tišili jimi svůj hlad. Mnozí jedli mrvu a jiné nevhodnosti. Mnozí sáli ze země krev, která tekla z poráženého dobytka. Mnozí jedli koňské maso, kočky a krysy, ano, a dokonce jedli ještě něco daleko příšernějšího. Totiž lidské maso. Rodiče nešetřili své děti a děti zas nešetřily své rodiče. V domácnostech, které měly hodně členů, šli vybrat nejtlustšího z nich, toho porazili jako dobytek, uvařili, upekli a snědli. Mnoho lidí takto přišlo o život. Viděl jsem ve městě Moskvě bezmocnou a vysílenou ženu, která přicházela se svým vlastním dítětem v náručí. A jak šla, uchopila dítě rukama, když ji hlad dohnal k strašlivému činu: ukousla dvě velká sousta z paže dítěte, sedla si na ulici a jedla. Určitě by ho byla zamordovala, kdyby ji kolemjdoucí od dítěte neodtrhli. [...] Rodiče prodávali své děti, muži své ženy.¹⁴³

Ptreiův popis nelidského chování hladovějících obyvatel se zdá být na první pohled hrůzyplný a odsuzující. Podobné motivy však nepředstavují nic neobvyklého již v kronikářství vrcholného a pozdního středověku či v dobových novinách, naopak se popisy všelijakých hladomorů, které v různých obdobích postihovaly různé části Evropy, navzájem často nápadně podobají. Pro paralely není třeba chodit daleko, neboť

¹⁴² Ibid., s. 134.

¹⁴³ Ibid., s. 90nn.

velmi podobná líčení strastí spojených s neúrodou, po níž pokaždé záhy následoval strmý růst cen základních potravin a hladovění populace,¹⁴⁴ nacházíme například i v českém kronikářství, a dokonce již o několik set let dříve. Například *Žbraslavská kronika* popisuje hladomor v letech 1281 až 1282, který následoval v českých zemích bezprostředně po smrti Přemysla Otakara II., takto:

Protože předcházející nebezpečnoství leckdy je podnětem k následujícímu neštěstí, nastal za těchto útrap v celém království nedostatek potravin. Když tedy trápil hlad, rozmohl se v zemi tak prudký mor, jakého tam nikdo, jak jsem se dozvěděl od starců, v předešlých dobách nezakusil. Neboť když lidé neměli potravy, živili se rozličnými druhy bylin, aby vysílení tísnivým hladem náhle nezahynuli; [...] Jedna matka, zapomínajíc na mateřský cit, zabila nemluvně u svých prsou, aby nasycena jeho tělem mohla na chvíli prodloužití bídný život. Většina lidí jedla mršiny koní a ostatních zvířat, ohryzující je jako psi s kostí syrové a nesolené, a tím prudčeji umírajíce padali hromadně, čím více, nuceni hladem, se obraceli k nezvyklé stravě. [...] Hřbitovy nestačí na pohřbívání a stěží možno nalézt ty, kdož by pochovávali zesnulé, protože si to hnusili. Kopají tedy veliké jámy, do nichž neustále přivážejí na vozech mnoho mrtvol, a shazují je tam. Stalo se, že byl jeden lékař, domněle mrtvý, vhozen do připravené jámy; tam nabyl trošičku sil a po tři dny ohryzoval lidské maso.¹⁴⁵

Petreius při psaní své reportáže zjevně využíval řady nejrůznějších běžných kronikářských stereotypů, s nimiž se seznámil během svých studií a jež patřily k prostředkům hojně rozšířeným v historiografické literatuře středověku i raného novověku. K takovým stereotypům lze zařadit nejen způsob, jakým autor popisuje hrůzy hladomoru v ruské říši, ale také jeho interpretaci hladomoru coby Božího trestu, jenž byl seslán na hříšný lid jako následek destrukce společenského řádu. Nezměrnost neštěstí dokreslovali kronikáři již ve středověku pomocí oblíbených strategií se zapojením literárních motivů, mezi nimiž nesměly chybět vraždy a kanibalismus.¹⁴⁶ Právě tyto motivy odkazu-

144 J. Aberth: *From the Brink of the Apocalypse: Confronting Famine, War, Plague, and Death in the Later Middle Ages*, s. 12.

145 *Žbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae*, s. 43n.

146 R. Antonín – M. Malaníková: *Když se jídla nedostává. České středověké reflexe „hladových let“ v evropském kontextu*, s. 73nn.

jí na čtená místa v Bibli, která středověký i raně novověký vzdělanec bez větší námahy dokázal okamžitě rozpoznat.¹⁴⁷ Vytvářejí tak analogii s katastrofou biblických rozměrů, tedy nejstrašnější možnou ranou, jakou si tehdejší čtenář dovedl představit. Takovéto kronikářské šablony, jež Petreius mohl přebírat i z rozličných evropských literárních předloh, autor pravděpodobně nezvolil náhodou. Inspirovat se mohl již během své moskevské mise v textech a vyprávěních svých ruských současníků, kteří rovněž vysvětlují smutu jako Boží trest. V ruské publicistice smuty se tento prvek totiž výrazně projevuje již od počátku 17. století a hraje významnou úlohu v interpretaci a snaze o pochopení této hluboké krize. Stejný výklad se objevuje v mnoha ruských historiografických textech, z nichž zde jmenujme například alespoň kroniku (tzv. *Vremennik*) Ivana Timofejeva¹⁴⁸ či jedno z nejčtenějších a nejrozsáhlejších ruských vyprávění o časech smuty *Historie na památku budoucím pokolením*, jehož autorství či alespoň zkompileování je přisuzováno Avraamiji Palicynovi¹⁴⁹. Také Palicynův text interpretuje krizi v duchu tradice biblických apokryfů jako bič Boží, jenž dopadl na Rus za hříchy

147 S prvky kanibalismu se v Bibli lze setkat na různých místech. Motiv pojídání vlastního dítěte se objevuje například ve *Druhé knize Královské*: „Tato žena mi řekla: ‚Dej sem svého syna a dnes jej sníme. Mého syna sníme zítra.‘ Tak jsme mého syna uvařily a snědly.“ (2 Kr 6,28–59). V *Páté knize Mojžíšově* je donucení ke kanibalismu zařazeno do dlouhého výčtu krutých trestů, jimiž Bůh postihne každého, kdo nebude poslušen jeho nařízení a Božích přikázání: „Změkčilý a zhyčkaný mezi vámi bude nepřejícně hledět na svého bratra i na svou vlastní ženu a na syny, kteří mu ještě zbyli, aby nemusel některému z nich dát z masa svých dětí, které pojídá, ze strachu, že by jemu nezbylo nic v tísní obležení, kterým tě bude tísnit tvůj nepřítel ve všech tvých branách. Ta změkčilá a zhyčkaná mezi vámi, která se pro zhyčkanost a změkčilost ani nepokusila postavit nohou na zem, bude nepřejícně hledět na svého vlastního muže i na svého syna a na svou dceru, i na své plodové lůžko, které z ní vychází, i na své děti, které porodí. Tajně je sní pro nedostatek všeho v tísní obležení, kterým tě bude tísnit tvůj nepřítel ve tvých branách.“ (Dt 28,54–57)

148 Ivan Timofejev (asi 1555–1631) byl carským úředníkem a kancelářským písařem (od r. 1598), mj. působil v Novgorodu v letech 1607–1610. Úplný název jeho kroniky, sepsané asi v letech 1616–1617 a začínající obdobím vlády Ivana IV., zní *Vremennik po sedmém tisící od stvoření světa vo osmýj a v prvníj leta* („Kronika o sedmém tisíciletí od stvoření světa do prvních roků osmého“). (*Slovar' knižnikov i knižnosti Drevnej Rusi*, III/2, s. 14–20; L. J. Morozova: *Smuta načala XVII veka glazami sovremennikov*, Moskva 2000, s. 181nn.)

149 Avraamij Palicyn (asi 1550 – asi 1627), původním jménem Averkij Ivanovič Palicyn, byl významný duchovní a politik moskevské Rusi, od r. 1608 vykonával funkci správce Trojicko-sergijevské lávry – nejvýznamnějšího ruského pravoslavného kláštera, ležícího nedaleko Moskvy. Název textu zní *Istoria v pamjat' vpredvidiucim rodom, da ne zabvenna budut blagodejanija Božija, iže pokazá nam Matu Slova Božija, ot vsej tvari blagoslovennaja prisoedavaia Marija* („Historie na památku budoucím pokolením, aby nezůstala zapomenuta dobrodiní, která nám prokázala Matka Slova Božího, všemi stvořeními blahověčená Panenka Maria“). Text byl složen až kolem roku 1620, jeho obsah byl však známý již dříve před jeho sestavením. (*Slovar' knižnikov i knižnosti Drevnej Rusi*, III/1, s. 36n.; L. J. Morozova: *Smuta načala XVII veka glazami sovremennikov*, s. 175 a 200nn.)

lidí, kteří zapomněli na Boha, a zvláště pak za prohřešky moskevských vládařů, což se stalo kořenem veškerého zla a utrpení.¹⁵⁰

Podíváme-li se na Petreiovu text blíže, zjistíme také, že jeho ladění ve skutečnosti není ani výrazně protiruské. Poněkud překvapivě v něm dokonce nenajdeme ani jedinou zmínku o nároku švédských panovníků na moskevský trůn. Hlavní osten pamfletu je totiž namířen především proti polským katolíkům v čele s panovníkem polsko-litevského soustátí Zikmundem III., který si činil nároky na švédskou královskou korunu a zároveň ohrožoval ambice Švédska na ovládnutí celého pobřeží Baltského moře. Jeho rivalem byl právě Karel IX. (v té době však teprve vévoda Karel), jenž si objednal u Petreia politický pamflet namířený proti Zikmundovi, aby mu pomohl získat podporu švédské veřejnosti pro vlastní ambice na získání panovnického žezla.¹⁵¹ Polsko-litevská unie je v pamfletu symbolizovaná jezuiti a zastoupená Griškou Otrepjevem – prvním samozvancem na carském trůnu, který vešel do dějin jako Lžidimitrij I. Toho Rusům podle Petreia podstrčili polští katoličtí intrikáni (jezuité), jejichž záměrem bylo rozvrátit Ruské carství. Petreius ostatně velmi jasně dává najevo své politické stanovisko ihned v samotném úvodu *Vyprávění*:

Nikdo, kdo již v životě něco zakusil, jistě není tak tupý a neznalý, aby nevěděl nebo ani zmínky neslyšel o tom, jaké bouře, nepokoje, sváry, boje a krveprolití se přihodily v několika uplynulých letech v Moskevském velkoknížectví neboli Rusku, což se všechno stalo na popud a přičiněním papeže, polského krále a jezuitů.¹⁵²

Silné protipolské a protikatolické tendence se prolínají celým *Vyprávěním*. Petreiovu relaci tak můžeme vnímat daleko spíše jako reflexi obav ze snahy polských katolíků poštvat Rusy proti Švédům. Stejně téma se objevuje také v německy psaných informačních letáčích publikovaných ve Švédsku roku 1606 (tedy v období silného vlivu Polsko-litevské unie na Ruské carství), které zřejmě sloužily Petreiovi jako inspirační zdroje pro jeho text¹⁵³. Karel IX. si u Petreia objednal pamflet, jenž měl sloužit

150 D. I. Antonov: *Smuta v kultuře střednevekovej Rusi: evolucija drevnerusskich mifologem v knižnosti načala XVII veka*, s. 37nn.

151 K. Tarkiainen: *Petrus Petrejus*, s. 226.

152 P. Petreius: *Een wijs och sanfärdigh Berättelse*, s. 90.

153 Zejména *Warhafftige Copia des Schreibens Welches an den ... Stadthalter zu Revel, von dem Reussischen Woïwoden auff Ivangorodt ... ergangen* (Stockholm 1606, „Pravdivá kopie psaní, jež bylo posláno místodržiteli Revelu od ruského vojvody z Ivangorodu“). Revel je dřívější název města Tallinn. (K. Tarkiainen: *Petrus Petrejus som skildrare av Ryssland*, s. 257.)

jako propagandistický materiál se záměrem seznámit veřejnost s poměry v moskevské Rusi a připravit mezi švédskou veřejností půdu pro intervenci na východě – *Vyprávění* je ostatně v předmluvě adresováno „[v]šem věrným a počestným lidem, kteří přebývají v zemích Koruny švédské, k osvětě a poučení“¹⁵⁴. Cílem této propagandy bylo ukázat, že nepokoje v moskevské říši jsou jistě inspirované a podněcované z Polska a později by mohly mít negativní důsledky i pro Švédsko. Rus se tak vlastně neocítá v pozici nepřítel, ale souseda, kterého je třeba chránit před zhoubou hrozící od polských katolíků.

Text *Vyprávění* proto vypovídá mnohé nejen o ruské smutě, ale zejména o komplikovaných politických vztazích a diplomatických jednáních mezi třemi velkými říšemi na počátku 17. století: Švédským královstvím, Polsko-litevskou unií a Ruským carstvím. Zároveň je ovšem zcela pochopitelně zabarvený úhlem pohledu švédského diplomata, loajálního švédské koruně a oddaného svému králi. Jako takový tvoří významný historický pramen nejen pro badatele, kteří zkoumají období smuty. Na mnoha místech Petreius navíc výslovně a jmenovitě uvádí své informátory z řad politických osobností moskevské říše, což činí jeho text o to zajímavějším nejen z hlediska literárního, ale i historického.

Již výše bylo naznačeno, že Petrus Petreius se při psaní svého *Vyprávění* zřejmě nejednou inspiroval v rozličných literárních textech, středověkých kronikách a samozřejmě i v Bibli. Na rozdíl od jmen informátorů však ostatní zdroje neuvádí, což ostatně v té době ani nebylo zvykem. Světlo do pramenů, které měl Petreius k dispozici, může však vnést jeho druhé dílo se zaměřením na moskevskou Rus, jež je zároveň autorovým nejrozsáhlejším textem: *Regni Muschowitici sciographia*¹⁵⁵. Vyšlo šest let po publikaci útlého sešitku *Vyprávění* a představuje první tištěnou knihu ve Švédsku vůbec, která se věnovala Rusi. Její první, švédská verze byla vytištěna u tiskaře Ignácia Meurera ve Stockholmu v letech 1614 až 1615. O pět let později (roku 1620) následovala i druhá, německá verze, vlastnoručně přeložená autorem a poněkud rozšířená a upravená pro německy mluvící čtenáře, jež byla vydána v Lipsku.

154 P. Petreius: *Een wiss och sanfärdigh Berättelse*, s. 84.

155 Úplný název zní *Regni Muschowitici sciographia. Thet är: Een wiss och egenteligh beskriffning om Rydzland, med thes många och stora furstendömers, provinciers, befestningars, städers, siögars och elfvärs tilstånd, rum och lägenheet: Vthi sex böker korteligen författat, beskrifwin och sammandragin, af Petro Petreio* („*Regni Muschowitici sciographia*. To jest: Pravdivý a vlastnoruční popis Ruska, včetně stavu, rozlohy i polohy jeho početných a velikých knížectví, provincií, opevnění, měst, jezer a řek. V šesti knihách stručně vyliceno a shrnuto Petrem Petreiem“).

Regni Muschowitici sciographia obsahuje rozsáhlý a velmi podrobný popis nejrůznějších aspektů života v Ruském carství (u Petreia nadále označovaném jako „Moskevské velkoknížectví“) na počátku 17. století. Text je rozčleněn do šesti dílů na více než 500 stránkách: první kniha je věnována geografii Rusi, druhá jejím dějinám a panovníkům, třetí kniha popisuje ceremonie, průběh korunovace velkoknížete a cara a postupy během diplomatických jednání, čtvrtá kniha se zabývá moskevským vojenstvím, v knize páté se autor pokusil vystihnout charakteristické rysy ruské společnosti a její zvyky a konečně kniha šestá popisuje tamější církev, náboženství a religiozitu obyvatel moskevské říše. Předmluva k prvnímu vydání ve švédštině je datována 30. listopadu 1615 ve Stockholmu, celý opus však vycházel v průběhu dvou let: roku 1614 byla jako první ze všech částí vytištěna druhá kniha, která obsahuje kroniku Moskevského velkoknížectví a snad byla původně zamýšlena jako samostatné dílo, zatímco ostatní části vyšly tiskem až následujícího roku 1615.

V souladu s dobovým kronikářstvím se jedná o práci kompilačního charakteru, a ačkoli je doplňovaná o vlastní postřehy a pozorování, reálný Petreiovův autorský vklad není velký. V předmluvě k *Regni Muschowitici sciographia* autor sám uvádí, že čerpal z nejrůznějších zdrojů: materiály, které by se hodily pro jeho spis, „vyhledal pilně v dokumentech a spisech jiných důvěryhodných mužů a shrnul“¹⁵⁶ do šesti dílů své knihy. Ačkoli citovat zdroje nebylo v Petreiově době zvykem, přesto je v tomto díle místy zmiňuje, když chce ukázat svou sečtělost nebo polemizovat s jejich autory. A podle těchto zmínek Petreius čerpal z mnoha pramenů, zejména ze zápisků západních cestovatelů. Jeho nejdůležitějším a nejhojněji využívaným podkladem byl spis *Rerum Moscoviticarum Commentarii* Siegmunda von Herberstein, který ostatně sloužil jako hlavní inspirační zdroj také mnoha jiným cestovatelům, jak bylo zmíněno výše. Petreius od něj nejen opisoval a překládal celé pasáže, ale *Regni Muschowitici sciographia* je dokonce také rozčleněna do šesti knih zcela stejně jako Herbersteinův spis, jednotlivé části Petreiova opusu jsou rovněž opatřeny nápadně podobnými názvy a uspořádány podle téhož principu. Autor navíc jmenovitě uvádí knihu Siegmunda von Herberstein na jednom

156 „[M]edh all flijt uthaff andra Troovärdighe Mäns Documenter och Skriffter uthletat och sammandraghit“ (P. Petreius: *Regni Muschowitici sciographia. Thet är: Een wiss och egenteligh beskrifning om Rydzland*, folio IV). Analýzu pramenů, z nichž Petreius čerpal informace pro své texty o Rusi, přináší již autorčina studie z roku 2011: H. Vaňková: Otázka normanismu a goticismu v historiografickém díle Petra Petreia, in: *Kulturní areál Ruska včera a dnes a jeho vztahy (Rusko a Skandinávie, Rusko a střední Evropa, Rusko a Balkán)*, ed. I. Pospíšil – J. Šaur, Brno 2011, s. 147–156.

místě jako zdroj, z něhož čerpal.¹⁵⁷ Dalším pramenem, na který Petreius také přímo odkazuje, je spis *Relatio. Das ist Summarische Erzehlung vom eigentlichen Ursprung dieses itzigen blutigen Kriegs-Wesens in Moscower Land oder Reussland* („Relace. To jest sumář vyprávění o skutečném původu tohoto nedávného krvavého válčení v zemi Moskovitů neboli Rusku“), jehož autor není spolehlivě známý. Tuto zprávu napsal snad jistý Konrád

Titulní strana *Regni Muschowitici sciographia*, Stockholm 1615.
Zdroj: univerzitní knihovna Carolina Rediviva (Uppsala, Švédsko)

157 P. Petreius: *Regni Muschowitici sciographia. Thet år: Een wiss och egentelig beskrifning om Rydzland*, s. 102.

Bussow¹⁵⁸ nebo možná Martin Beer¹⁵⁹ a dochovala se pod různými dalšími tituly v několika rukopisech a opisech, jejichž předlohou byly pravděpodobně dvě starší verze relace, napsané v letech 1612 a 1617.¹⁶⁰ Petreius měl k dispozici rukopis, jenž byl podepsán Martinem Beerem, neboť s ním jmenovitě na několika místech svého díla polemizuje.¹⁶¹ K dalším dosud známým pramenům, rovněž zmiňovaným samotným autorem,¹⁶² patří například *Ioannis Basilidis Magni Moscoviae Ducis vita* (1585, „Život Ivana Vasiljeviče, velikého knížete moskevského“) a *De russorum religione et ritibus narratio* (1582, „Vyprávění o náboženství a zvycích Rusů“), sepsané Paulem Oderbornem¹⁶³. Kromě těchto textů čerpal ze zmišleho rukopisu od neznámého autora, který pojednával o návštěvě biskupa z Åbo, Paula Juustena, v Novgorodu během jeho cest po Rusi v letech 1569–1572,¹⁶⁴ a také z popisu Moskevského velkoknížectví obsaženého

158 Conrad Bussow (asi 1552 nebo 1553–1617) byl německý žoldněř a dobrodruh původem z Dolního Saska, který v devadesátých letech 16. století žil v Rize a v letech 1610–1611 pobýval v Moskvě.

159 Martin Beer (1577–1646) pocházel z Neustadtu, po studiu teologie v Lipsku působil jako duchovní v luteránské komunitě v Moskvě, kde byl rovněž vysvěcen. Oženil se s jednou z Bussowových dcer a pravděpodobně s Bussowem spolupracoval při psaní ruské kroniky. Později se usadil v Narvě. (C. Bussow: *The disturbed state of the Russian realm*, s. 193.)

160 Úplný název neznámější verze připisované Bussowovi zní: *Verwirrter Zustand des Russischen Reichs unter Regierung derer Czaren, Fedor Ivanoviz, Boris Gudenow, und sonderlich derer Demetrium und Basilii Susky, und des hierauf erwählten Koniglichen Pohlinischen Prinzen Vladislai von anno 1584 biss 1613 von Jahren zu Jahren in einem gar genauen Tage-Buche dergleichen Particularitaeten sonst nirgends beschrieben mit aufrichtigen Feder meist gegenwartig auf gezeichnet voneinem damahls in Moscau wohnhaften Teutschen, Herrn Conrad Busso, S. K. H. Caroli, Herzogs zu Sundermannland und nechsthin unter dem Namen Caroli IX in Schweden, Koenigs Revisor und Intendahnten ueber die, von der Cron Pohlen, conquetirte Laender, Staedte und Schloesser in Liefeland, hernach Innhaber der Gueter Fedoroffsky, Rogosna und Kropivona in Moscau.*

161 Např. ve druhé knize: „Neboť je to pustá lež, vymyšlená Martinem Beerem, který ho pohřbil a za ty peníze dostal 10 rublů“ („Therfore är thet tå een groff lögh af Martino Beer updichtat, som honom begrof, och för sitt omaak 10 Rublar fick“). (P. Petreius: *Regni Muschowitici sciographia. Thet är: Een wiss och egenteligh beskriffning om Rydzland*, s. 122.) Rukopis Martina Beera zmiňuje Petreius také dále (tamtéž, s. 222).

162 P. Petreius: *Regni Muschowitici sciographia. Thet är: Een wiss och egenteligh beskriffning om Rydzland*, s. 102.

163 Paul Oderborn (asi 1556–1604), původem z Barth v Pomořansku, od roku 1579 působil jako duchovní v Rize a později byl superintendantem v Kuronsku. Tituly jeho spisů zní: *Ioannis Basilidis Magni Moscoviae Ducis vita / a Paulo Oderbornio tribus libris conscripta*, VVitebergæ: Excudebant Hæredes Ioannis Cratonis, 1585; *De Rossorum religione, ritibus noptiarum, funerum, victu, vestitu, & c.: et de Tartarorum religione ac moribus: vera & luculenta narratio ad D. Davidem Chytraeum recens scripta; Alia eiusdem argumenti de religione et sacrificiis veterum Borussorum ad CL. V. Georgium Sabinum olim missa*, Rostock 1582.

164 Opis jeho textu se dochoval jako součást rukopisu *Historia om Tyrannens Ryssland Ivan Basilowitz grufliga gerningar, redan i thes lifstid uptecknad* („Historie o strašlivých činech ruského tyрана Ivana Vasiljeviče, zapsaná již za jeho života“). (K. Tarkiainen: *Petrus Petrejus som skildrare av Ryssland*, s. 265nn.)

v *Sarmatiae Europaeae descriptio: quae regnum Poloniae, Lituaniam, Samogitiam, Russiam, Massoviam, Prussiam, Pomeraniam, Livoniam, et Moschoviae, Tartariaeque partem complectitur / Alexandri Gvagnini Veronensis, equitis aurati, peditumque praefecti; cui supplementi loco, ea quae gesta sunt superiori annae, inter Serenissimum Regem Poloniae, & Magnum Ducem Moschoviae breviter adjecta sunt, item genealogia regum Polonorum* (poprvé vytištěno 1578 v Krakově), za jehož autora byl pokládán Alexander Gvagninus¹⁶⁵. Kromě těchto prací odkazuje Petreius i na některé další zdroje, které však pro jeho dílo nebyly příliš důležité a dotkl se jich jen okrajově, čímž chtěl snad především dát najevo svou sečtělost a obezřetnost s relevantní literaturou. K takovým pramenům patří například spis Antonia Possevina *De Moscovia*, který letmo zmiňuje v první knize *Regni Muschowitici sciographia*.¹⁶⁶ Petreius měl s velkou pravděpodobností k dispozici také staroruské letopisy, a to zejména při sbírání materiálu pro zpracování druhé knihy *Regni Muschowitici sciographia*, věnované dějinám moskevské říše. Zatímco západní zdroje však Petreius alespoň místy uvádí, žádné konkrétní ruské prameny nikde nezmiňuje, takže je možné, že se k němu dostaly pouze zprostředkovaně, přetlumočené či převyprávěné někým z místních znalců letopisů a texty samotné v ruce neměl.

Na rozdíl od textu *Vyprávění* není snadné určit, zda za sepsáním *Regni Muschowitici sciographia* stál nějaký konkrétní politický záměr. Tato publikace sice stejně jako *Vyprávění* vznikla na objednávku švédského krále a rovněž náklady na tisk byly pokryty ze státní pokladny, tisk však zadával (a platil) až nástupce Karla IX., totiž Gustav II. Adolf. Nelze přehlédnout ani skutečnost, že Petreius byl zřejmě za sepsání tohoto objemného díla štědrě odměněn a vysloužil si nezanedbatelnou královskou přízeň.¹⁶⁷ Kniha *Regni Muschowitici sciographia* však byla publikována v období, kdy švédská politika vůči Moskvě nebyla zcela jednoznačná a chyběly jí jasnější kontury, neboť kolísala mezi pokusy o intervenci na jedné straně a snahami o dlouhodobý mír na straně druhé.¹⁶⁸ Ani z textu samotného nelze vysledovat žádné konkrétní politické tendence či

165 Alexander Guagnini (1538–1614), zvaný rovněž Alexander Gvagninus Veronensis, byl historik italského původu. Jeho kronika byla poprvé vytištěna roku 1578 v Krakově, později byla vydávána znovu pod různými názvy (např. *De Moscovia regione urbeque eiusdem nominis precipua, Rerum Polonicarum: tomi tres*. Francofurti: Feyerabend, 1584).

166 P. Petreius: *Regni Muschowitici sciographia. Thet är: Een wiss och egenteligh beskriffning om Rydzland*, s. 31.

167 Za odměnu za sepsání *Regni Muschowitici sciographia* byl Petreius roku 1614 (kdy byla vytištěna „ruská kronika“, tedy druhá kniha) jmenován hejtmanem v oblasti Ärlingshundra (Uppland, střední Švédsko).

168 K. Tarkiainen: *Petrus Petrejus*, s. 226.

propagandistické záměry. Moskevskou říši v něm autor nelíčí jako nepřátelský subjekt, který by sám o sobě mohl představovat ohrožení v té době stále sílícího Švédska. Zároveň v *Regni Muschowitici sciographia* chybí i pohled na Rus jako na chráněnce ohroženého polským agresorem, proti němuž je potřeba přispěchat na pomoc, jenž je dominantní ve *Vyprávění*. Dá se říci, že Petreiovo největší dílo o Rusi postrádá politický rozměr. Autor sám v předmluvě hovoří o důvodech, jež ho vedly k jeho sepsání: o této zemi, která přímo sousedí se Švédskem, toho totiž dosud nebylo mnoho napsáno. A to, co bylo k dispozici, zase není ve švédštině, což Petreius shledává jako velký nedostatek, který je o to obtížnější odstranit, o kolik je náročnější se do Moskovie dostat, neboť Rusové nepovolují cizicům volný přístup do své země, aby ji mohli poznávat:

[A] proto, že jsou to nezkušení, divocí lidé, neučí se cizím jazykům, nýbrž svou vlastní řeč považují za nejlepší a nejpůvabnější na světě. A jelikož nikomu nedovolí [...] aby se dozvěděl něco o jejich záležitostech, zůstaly jejich země z větší části neznámé.¹⁶⁹

Petrus Petreius se tedy možná pokusil vytvořit dílo, které by bylo charakteru hlavně kulturně-vzdělávacího: mělo rozšiřovat obzory švédské veřejnosti, seznamovat ji s cizími kraji a mravy a zaplnit tak bílé místo ve švédské literatuře o cizích zemích. Přesto, nebo možná právě pro absenci politického záměru se však této knize nedostalo ve Švédsku příliš velké pozornosti. Díky německému překladu ale mnohé z Petreiových postřehů a pozorování putovaly zcela anonymně dál po Evropě, když byly přebírány a opisovány do zápisků následujících cestovatelů mířících do moskevské říše.¹⁷⁰ Později na Petreia navazovali nebo z něj čerpali například německý cestovatel a geograf Adam Olearius (1603–1671) či švédský pastor a cestovatel Henrik Sederberg (1670–1733).¹⁷¹

Jakkoli jsou autorovy závěry a názory o Moskovii a jejích obyvatelích často ovlivněny kulturními stereotypy, náboženskými předsudky, nejrozličnějšími pověrami, patriotismem a přesvědčením o jisté kulturní nadřazenosti západního světa nad ostatními zeměmi, představují důležitý

169 [W]eil sie selbst unerfahrne/vnbendige vnnd barbarische Leute seyn/ keine frembde Sprache lernen/ sondern das Jhrige vor das beste vnd zierlichste in der Welt halten/ vnd niemand zugeben von jhren Sachen [...] etwas zu erfahren/ seynd jhre Länder mehren theils vnbeekandt blieben.“ (P. Petreius: *Historien und Bericht Von dem Grossfürstenthumb Muschkow*, folio VII.)

170 K. Tarkiainen: *Petrus Petrejus*, s. 226.

171 M. Nyman: *Resandets gränser. Svenska resenärers skildringar av Ryssland under 1700-talet*, s. 142n.

historický pramen. Hlavní přínos jeho díla spočívá zejména v podrobném líčení událostí kolem samozvanců na moskevském trůnu v období smuty, jejichž svědkem tento diplomat byl: Petreiovy práce (*Vyprávění i Regni Muschowitici sciographia*) obsahují některá přímá a velmi podrobná svědectví o identitě a okolnostech objevení Lžidimitrije I. (Grigori-je Otrepjeva) a Lžidimitrije III. (diákona Isidora). Neméně významný je i osvětový rozměr opusu *Regni Muschowitici sciographia*, kterým Petreius značně přispěl k rozšíření zájmu švédské veřejnosti o ruskou kulturu a slovanské jazyky. V Petreiových historiografických spisech o Rusi tak zaznívají vzdálené ozvuky evropského renesančního humanismu ve švédské literatuře. Ačkoli jeho texty vznikaly na politickou objednávku, jejich humanistický a edukativní charakter nelze přehlédnout: touhu po poznávání cizích zemí, jež se snoubí se snahou vzdělávat a šířit vědění mezi krajany.

Obrazová příloha

1. Hieronymus Nützel z Glauchau, *Carolus Dei Gratia Rex Sveciae*. Vévoda Karel (pozdější švédský král Karel IX.), mědiryt, 1596. Zdroj: Fredrik Ulrik Wrangel: *Svenskt pantheon*, Stockholm 1906.

2. Ægidius Sadeler, *Sigismundus III*. Portrét Zikmunda III., mēdiryt, asi 1604.
 Zdroj: Fredrik Ulrik Wrangel: *Svenskt pantheon*, Stockholm 1906.

3. Carevič Dmitrij Ivanovič, před r. 1672, autor neznámý. Zdroj: Wikimedia Commons

4. Olavus Magnus, Carta marina, 1539. Zdroj: <http://www.npm.ac.uk>

6. Hessel Geritzs, *Tabula Russiæ ex autographo, quod delineandum curavit Foedor filius Tzaris Boris desumta*. Mapa Ruského carství a okolních zemi kolem r. 1613, mědiryt. Zdroj: Willem Janszoon Blaeu. Atlas major, Amsterdam 1645.

7. Polští husaři ve slavnostním průvodu u příležitosti příjezdu Zikmunda III. a princezny Konstancie do Krakova na svou svatbu 4. prosince 1605. Výjez z panoramatické malby (tzv. polského svitku nebo též stockholmského svitku) z r. 1605, kvaš na papíře, autor neznámý. Zdroj: Livrustkammaren – muzeum Křálovská zbrojnice ve Stockholmu.

8. Slavnostní příjezd Zikmunda III. a princezny Konstancie do Krakova na svou svatbu 4. prosince 1605. V popředí v pravé části malby je vyobrazen vyslanec moskevského cara Afanasij Ivanovič Vlasjev-Bezobrazov, po jehož boku jede Jerzy Mniszek, za nimi pak papežský nuncius Claudio Rangoni a kardinál Bernard Maciejowski. Výjez z panoramatické malby (tzv. polského svitku nebo též stockholmského svitku) z r. 1605, kvasň na papíře, autor neznámý. Zdroj: Livrustkammaren – muzeum Královská zbrojnice ve Stockholmu.

Poznámka překladatele

Autor originálu Petrus Petreius používá ve všech svých spisech vcelku složitý jazyk. Jeho slovní zásoba je bohatá, styl květnatý a prodchnutý vlivy cizích řečí, jimiž sám zřejmě aktivně hovořil či v nich přinejmenším dokázal číst – zvláště vlivem němčiny, ruštiny a latiny. Zároveň je jeho vyjadřování dosti lidové, se zřetelným záměrem vytvořit text přístupný a dobře srozumitelný širším vrstvám obyvatel Švédského království na počátku 17. století. Veškerá tato specifika jsme se pokusili zachovat do té míry, aby nenarušovala porozumění textu současným čtenářem. Cizojazyčné vsuvky z latiny či němčiny ponecháváme v původním znění (i s případnými chybami autora), v poznámce pod čarou uvádíme jejich vysvětlení a překlad.

Text je převeden do současné, pouze mírně archaizované češtiny, srozumitelné a přístupné dnešnímu čtenáři. Jeho výstavba je v originálu velmi složitá, jak ve větné syntaxi, tak i v kompozici nadvětných celků. Autor skládá jednotlivé fráze a věty do velmi dlouhých souvětí s propletenou a nezřídka těžko přehlednou strukturou, což ostatně bylo pro psaní v jeho době charakteristické: Petreius nezapře jistou inspiraci německým raným barokem. Při překládání jsme se pokusili co nejvíce zachovat autorův styl i s jeho nezřídka značně kolokviálními komentáři, vsuvkami a nesystematickým přeskokováním mezi tématy. Do jisté míry zachováváme také dlouhá souvětí, snažili jsme se však, aby nekladla překážky srozumitelnosti textu. Proto jsme považovali za nutné v řadě případů poněkud zjednodušit a zpřehlednit původní syntax, jež v současnosti příliš odvádí pozornost od obsahu a jejíž uměleckou vykonstruovanost dnešní čtenář již stěží ocení. Rovněž jsme důsledně překládali amplifikace (hyperbolické vrstvení souznačného lexika), které tvoří jeden z typických rysů barokního stylu. Naopak synonymické dvojice, stylistický

prvek charakteristický pro starší i moderní švédštinu, ve většině případů nejsou převáděny, neboť by na mluvčí češtiny mohly působit dojmem jisté nadbytečnosti.

Jména osob i míst jsou v originále často zkomolena, což platí zvláště pro jména slovanská, která Petreius zapisoval foneticky tak, jak se mu zdálo, že je slyší. V překladu tento rys není ve většině případů reflektován a namísto toho používáme jména historických osobností v podobě běžné v česky psaných filologických a historiografických pracích. Výjimku tvoří případy, kdy autor původního textu vytvořil či převzal a dotvořil pro zmiňovanou osobu nějakou přezdívku. Ve všech ostatních případech volíme podobu jmen podle dnešního českého úzu a normy: např. pošvédštěné ruské jméno *Fedro* převádíme jako původní ruské jméno s českou transliterací *Fjodor*, *Gudenovv* jako *Godunov* apod. Rovněž převádíme starší švédskou ortografii na moderní, a to i u švédských osobních jmen, tedy např. *Gustaf* na *Gustav*. Tento rys naopak zachováváme u jmen latinských či latinizovaných a uvádíme je v původní podobě, pouze s ortografií podle normy (např. *Vbsaliensis* jako *Upsaliensis*) a se skloňováním podle platných pravidel českého pravopisu (neboť ani v originálu nejsou skloňována podle příslušných latinských deklinací). Také latinizovanou formu autorova příjmení převádíme z původního *Petrejus* na tvar *Petreius*, jenž lépe odpovídá současnému úzu latinizovaných jmen a rovněž zohledňuje specifika grafického systému švédštiny 17. století, v němž byly grafémy *j* a *i* ve většině případů volně zaměnitelné.

Seznam literatury

Prameny:

- Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona*, český ekumenický překlad, 21. (8. opravené) vyd., Praha 2019.
- Conrad Bussow: *The disturbed state of the Russian realm*, přel. a ed. Edward Orchard, Montréal 1994.
- Fridz fördragh emellan Swerige och Rydzlandh, oprättat then 18. Majj årh 1595 widh Narfwe Åå opå then Iwangerodz side wid Teusina, in: *Sverges Traktater med Främmande Magter Jemte andra dit hörande handlingar. Femte delens förra hälft. 1572–1632*, ed. Olof Simon Rydberg – Carl Hallendorff, Stockholm 1903.
- Hessel Gerritsz: *Tabula Russiae ex autographo, quod delineandum curavit Foedor filius Tzaris Boris desumta; et ad fluvias Dwinam, Zuchanam, aliaque Loca, quantum ex tabulis et notitis ad nos delatis fieri poluit, amplificata: ac Magno Domino, Tzari, et Magno Duci Michael.* Amsterdam 1614: neznámý vydavatel. Mapa (online), <https://www.alvin-portal.org/alvin/attachment/download/alvin-record:94848/ATTACHMENT-0001.tiff>.
- Siegmund von Herberstein: *Rerum Moscoviticarum Commentarii. Synoptische Edition der lateinischen und der deutschen Fassung letzter Hand Basel 1556 und Wien 1557*, ed. Hermann Beyer-Thoma – Frank Kämpfer, München 2007.
- Olaus Magnus: *Historia de gentibus septentrionalibus, earumque diversis statibus, conditionibus, moribus, ritibus, superstitionibus, disciplinis, exercitiis, regimine, victu, bellis, structuris, instrumentis, ac mineris metallicis, & rebus mirabilibus, necnon uniuersis penè animalibus in septentrione degentibus, eorumq' ; natura. Opus ut varium, plvrimarumque rerum cognitione refertum, atque cum exemplis externis, tum expressis rerum internarum picturis illustratum, ita delectatione iucunditatèque plenum, maxima lectoris animum voluptate facilè perfundens.* Impressvm Romae apvd Ioannem Mariam de Viottis Parmensem, in aedibus diuæ Birgittæ nationis Suecorū & Gothorum, anno à Christo nato M. D. LV. mense Ianuario, sedente Ivlio III. pont. max. Pontificatus verò eiusdem anno quinto, 1. vyd., 1555.
- Olaus Magnus: *Historia om de nordiska folken*, přel. Michaelisgillet, ed. John Granlund, Hedemora 2010.
- Petrus Petreius: Eén wiss och sanfärdigh Berättelse om några Förändringar som j these framledne årh vthi Storfurstendömet Muskow skedde äre, in: *Stora oredans Ryssland. Petrus Petrejus ögonvitnenskildring från 1608*, ed. Margareta Attius Sohlman, fototypické vyd., Stockholm 1997, s. 83–153.

Petrus Petreius: *Regni Muschowitici sciographia. Thet är: Een wiss och egenteligh beskrifning om Rydzland/ med thes många och stora furstendömers/ provinciers/ befestningars/ städers/ siögars och elfwors tilstånd/ rum och lägenheet : Vthi sex böker korteligen författat/ beskrifwio och sammandragin/ af Petro Petreio, Stockholm 1614–1615.*

Petrus Petreius: *Historien und Bericht Von dem Grossfürstenthumb Muschkow/ mit dero schönen fruchtbaren Provincien und Herrschaften/ Festungen/ Schlössern/ Städten/ Flecken/ Fischreichen Wassern/ Flüssen/ Strömen und Seen/ Wie auch Von den Reussischen Grossfürsten Herkommen/ Regierung/ Macht/ Eminentz und Herrligkeit/ vielfäligen Kriegen/ innerlichen Zwytrachten/ bisz sie zu einer Monarchi gewachsen/ Mit den newlich vorgelauffenen Auffrühren und Händeln von den dreyen erdichteten Demetrijs/ Nebenst dem auffgerichteten Friedens Contract/ zwischen dem Löblichen König in Schweden/ und jetzt regierenden Grossfürsten/ Dessgleichen Die Prozesse/ so zwischen den Könighlichen Ambassadors in der Stadt Muschkow/ vnd der Grosfürstlichen Reussischen Gesandten in der Königlichen Stadt Stockholm/ wögen des auffgerichteten Friedens Contracts Confirmation seyn gehalten worden/ Mit der Muschowiter Gesetzen/ Statuten/ Sitten/ Geberden/ Leben/ Politey und Kriegewesen: wie auch/ was es mit ihrer Religion und Ceremonien vor eine Beschaffenheit hat/ kürzlich und deutlich in sechs Heften zusammen gefasset/ beschrieben vnd publiciret Durch PETRVM PETREIVM DE ERLESVND, Leipzig 1620.*

Petrus Petreius: *Een kort och nyttigh chrönica, om alla Swoeriges och Göthes konungar/ som hafwa både in- och vthrijkes regerat/ Jfrån then Första konung Magog/ in til thenna höghlöfligha nu regerande k. Carl then IX. Så ock om the amazoniske Qwinners berömligha gerningar/ hwær the hafwa bodt och regerat/ hwadan the äre vthgångne/ och huru länge thes regemente warit hafwer/ Sampt en oration som hällen är vthi Basel/ Anno 1440. aff D. Nils Ravaldi Erchiebiskop i Vbsala/ om Gothernas och the Swenskas manligha bedriffte. Theszljkes på hwad sätt Konunga walet hoos the Swenska och Götherna fordome år hållit blifwit/ Korteligen och enfaldeligen allom trognom Swenskom vthi tree böker författat/ skrifwio och vthgången Aff PETRO PETREO Ubsaliensi, 2. vyd., Stockholm 1656.*

Žbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae, ed. Zdeněk Fiala, přel. František Heřmanský – Rudolf Mertlík, Praha 1976.

Sekundární literatura:

John Aberth: *From the Brink of the Apocalypse: Confronting Famine, War, Plague, and Death in the Later Middle Ages*, New York – London 2000.

Michail Antonovič Alpatov: *Russkaja istoričeskaja mysl' i Zapadnaja Jevropa: XVII – pervaja četvert' XVIII veka*, Moskva 1976.

Andrzej Andrusiewicz: *Królowa dekada: polska interwencja w Rosji 1602–1612: dyplomacja, samozwańcy, wojna*, Kraków 2013.

Gabriel Anrep: *Svenska adels ättar-taflor*, Stockholm 1858–1864.

Robert Antonín – Michaela Malaníková: *Když se jídla nedostává. České středověké reflexe „hladových let“ v evropském kontextu*, in: *Historia naturalna jedzenia: między antykiem a XIX wiekiem*, ed. Beata Mozejko-Chimiak – Ewa Barylewska-Szymańska, Gdańsk 2012, s. 70–81.

Dmitrij Igorevič Antonov: *Smuta v kul'ture srednevekovoj Rusi: evoljucija drevnerusskich mifologem v knižnosti načala XVII veka*, Moskva 2009.

Margareta Attius Sohlman: *Stora oredans Ryssland. Petrus Petrejus ögonvittnesskildring från 1608*, Stockholm 1997.

Margareta Attius Sohlman: *Kunskapare och observatörer i 1600-talets Ryssland och Sverige: Petrus Petrejus, Grigorij Kotosjichin och Erich Palmquist*, in: *Bröd och salt. Svenska kulturkontakter med öst*, ed. Roger Gyllin et al., Uppsala 1998, s. 9–27.

- Margareta Attius Sohlman: Cultural and Religious Encounters. Olaus Magnus and Petrus Petrejus describe Muscovy and Its People, in: *450 Jahre Sigismund von Herbersteins Rerum Moscoviticarum Commentarii 1549–1999*, ed. Frank Kämpfer – Reinhard Frötschner, Wiesbaden 2002, s. 247–261.
- Artur Attman: *Swedish Aspirations and the Russian Market during the 17th Century*, Göteborg 1985.
- Robert Nisbet Bain: *Scandinavia: a political history of Denmark, Norway and Sweden from 1513 to 1900*, Cambridge 1905.
- Janet Bately – Anton Englert (eds.): *Ohthere's Voyages: a Late 9th-Century Account of Voyages along the Coasts of Norway and Denmark and its Cultural Context*, Roskilde 2007.
- Walter Baumgartner (ed.): *Ostsee-Barock: Texte und Kultur*, Berlin 2006.
- Friedrich Wilhelm Bautz: Bienemann, Kaspar, in: *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, I, Hamm 1975, s. 586.
- Henry Biaudet: *Gustav Eriksson Vasa, prince de Suède. Une énigme historique du XVI siècle*, Genève 1913.
- Steen Busck – Henning Poulsen (ed.): *Dějiny Dánska*, přel. Helena Březinová, Praha 2007.
- Albert W. Carlsson: *Med mått mätt: svenska och utländska mått genom tiderna*, 2. vyd., Stockholm 1993.
- Sam Clason: Förhållandet till Polen och Petrus Petrejus' sändning till Danzig 1615, *Historisk tidskrift* 20 (1900), s. 177–194.
- Arkadiusz Czwołek: *Piórem i buławoq. Działalność polityczna Lwa Sapiehy kanclerza litewskiego, wojewody wileńskiego*, Toruń 2012.
- Jan Čermák (ed.): *Jako když dvoranou proletí pták: antologie nejstarší anglické poezie a prózy (700–1100)*, Praha 2009.
- Joachim Dyck: *Ticht-Kunst: Deutsche Barockpoetik und rhetorische Tradition. Mit einer Bibliographie zur Forschung 1966–1986*, Berlin 1991.
- Tat'jana Nikolajevna Džakson (ed.): *Islandskije korolevskije sagi o Vostočnoj Ĵevrope (pervaja tret' XI v.): teksty, perevod, kommentarij*, Moskva 1994.
- Tat'jana Nikolajevna Džakson: *Austr í Görðum: drevnerusskie toponimy v drevneskandinavskich istočnikach*, Moskva 2001.
- Natalija Vladimirovna Ejl'bart: *Sem'ja Mariny Mnišek: nesostojavšijesja praviteli Rossii*, Sankt-Peterburg 2015.
- Tore Frängsmyr: *Svensk idéhistoria. Bildning och vetenskap under tusen år, I. 1000–1809*, Stockholm 2004.
- Simone Giese: Versuche einer religiösen Kontrolle der Studenten durch geistliche und politische Eliten im Königreich Schweden, in: *Konfession, Migration und Elitenbildung. Studien zur Theologieausbildung des 16. Jahrhunderts*, ed. Herman Johan Selderhuis – Markus Wriedt, Leiden 2007, s. 27–52.
- Hans Gillingstam: *Ätterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden: släkthistoriska studier*, Stockholm 1952–1953.
- Harry Glück – Jan L. Hyllengren: *Årtalsförteckning över svenska mynt: Gustaf Vasa – Gustaf VI Adolf 1521–1950 med värderingspriser gällande 1977*, Stockholm 1976.
- Michael Grant: *History of Rome*, London 1979.
- Carl Grimberg: *Svenska folkets underbara öden, II. Äldre Vasatiden*, Stockholm 1926.
- Alrik Gustafson: *Dějiny švédské literatury*, přel. Libor Štukavec, Brno 1998.
- Dick Harrison: *Jarlens sekel. En berättelse om 1200-talets Sverige*, Stockholm 2002.
- Göran Hägg – Lennart Karlsson: *Svenskhetens historia*, Stockholm 2004.
- Eli F. Heckscher – Nils Ludvig Rasmusson: *Sveriges mynthistoria*, Stockholm 1945.
- Dmitrij Ivanovič Ilovajskij: Bogatyr Ilja Muromec, kak istoričeskoje lico, *Russkij archiv*, č. 5 (1893), s. 33–58.

- Tatjana Nikolaevna Jackson: *Bjarmaland revisited*, *Acta Borealia* 19, č. 2 (2002), s. 165–179.
- Tatjana Nikolaevna Jackson: *Eastern Europe in Icelandic Sagas*, Amsterdam 2019.
- Frank Kämpfer: Siegmund von Herbersteins „*Rerum Moscoviticarum Commentarii*“ als religionsgeschichtliche Quelle, in: *Siegmund von Herberstein. Kaiserlicher Gesandter und Begründer der Rußlandkunde und die europäische Diplomatie*, ed. Gerhard Pferschy, Graz 1989, s. 147–163.
- Vasilij Osipovič Ključevskij: *Ruské dějiny*, přel. Stanislav Minařík, Praha 1927–1929.
- Jitka Komendová – Michal Řoutil: Moskevská Rus, in: Zbyněk Vydra et al.: *Dějiny Ruska*, Praha 2017, s. 59–112.
- Andrej Kotljarchuk: Ruthenian protestants of the Grand Duchy of Lithuania and their relationship with Orthodoxy, *Lithuanian Historical Studies* 12 (2007), s. 41–62.
- Vjačeslav Nikolajevič Kozljakov: *Lžedmitrij I*, Moskva 2009.
- Lars-Olof Larsson: *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?*, Stockholm 2002.
- Benjamin Levin: *This Crown is Mine. History of Pretenders for the Crown, Civil War, and Foreign Invasion in Seventeenth-Century Russia*, Bloomington 2012.
- Lars Lönnroth – Sven Delblanc: *Den svenska litteraturen*, I. *Från runor till romantik*, Stockholm 1999.
- Gustav Henrik Mellin et al.: *Sveriges store män, snillen, statsmän, hjeltar och fosterlandsvänner samt märkvärdigaste fruntimmer*, Stockholm 1849.
- Ljudmila Je. Morozova: *Smuta načala XVII veka glazami sovremennikov*, Moskva 2000.
- Maria Nyman: *Resandets gränser. Svenska resenärers skildringar av Ryssland under 1700-talet*, disertační práce, Södertörns högskola 2013.
- Kentth Olsson: Kungasonen som dog i armod, *Populär Historia* 6 (1993), s. 20–22.
- Stefan Östergren: *Sigismund: en biografi över den svensk-polske monarken*, Ängelholm 2005.
- Peter Paterson: Gewiser vnd warhafter bericht, van den verenderungen, so etlich Jar hero in dem Grossfürstenthumb Moscow fürgangen, gestelt durch Peter Palerson (Paterson) von Ubsell Anno 1608. Auss dem Schwedischen verteutsch, in: Johann Georg Meusel: *Der Geschichtsforscher*, IV, Halle 1777, s. 135–158.
- Andrej Pavlovič Pavlov: *Gosudarev dvor i političeskaja bor'ba pri Borise Godunove (1584–1605 gg.)*, Sankt-Peterburg 1992.
- Pětr Petrej: *Reljacija Petra Petreja o Rossii v načale XVII v.*, přel. G. M. Kovalenko, ed. V. I. Baganov, Moskva 1976.
- Dana Picková: První moskevská mise císařského diplomata Siegmunda von Herberstein (1517), in: *Staletí objevů, diplomacie a válek*, ed. František Stellner – Martin Kovář, Praha 2005.
- Michael Roberts: *The Early Vasas: A History of Sweden, 1523–1611*, Cambridge 1968.
- Jan Samuelsson: Vasatiden, in: *Boken om Sveriges historia*, ed. Hans Albin Larsson, Stockholm 2003, 101–132.
- Władysław Serczyk: *Ivan IV. Hrozný: Car vši Rusi a stvořitel samoděržaví*, Praha 2004.
- Ruslan Grigor'jevič Skrynnikov: *Rossija v načale XVII v. „Smuta“*, Moskva 1988.
- Ruslan Grigor'jevič Skrynnikov: *Smuta v Rosii v načale XVII v.: Ivan Bolotnikov*, Leningrad 1988.
- Ruslan Grigor'jevič Skrynnikov: *Samozvancy v Rosii v načale XVII veka: Grigorij Otrep'jev*, 2. vyd., Novosibirsk 1990.
- Ruslan Grigor'jevič Skrynnikov: *Vasilij Šujskij*, Moskva 2002.
- Ruslan Grigor'jevič Skrynnikov: *Boris Godunov*, Moskva 2003.
- Karl Smedman: *Handbok vid förvandling af äldre och nuv. svenska mått och vigter till och från metersystemet*, Stockholm 1878.
- Otto Magnus von Stackelberg: *Genealogisches Handbuch der estländischen Ritterschaft*, I, Görlitz 1931.

- Kekke Stadin: Stormaktstiden, in: *Boken om Sveriges historia*, ed. Hans Albin Larsson, Stockholm 2003, s. 133–180.
- Ulf Sundberg: *Svenska freder och stillestånd 1249–1814*, Stockholm 2002.
- Sergej Jur'jevič Šokarev: Sočinenija I. Massy i P. Petreja o smutnom vremeni, in: Petrus Petrejus: *O načale vojn i smut v Moskovii*, Moskva 1997, s. 465–472.
- Sergej Jur'jevič Šokarev: *Moskva v epochu smuty: 1604–1613 gg.*, Moskva 2009.
- Kari Tarkiainen: Petrus Petrejus som skildrare av Ryssland. En personhistorisk och källkritisk studie, in: *Lychnos 1971–1972*, ed. Sten Lindroth, Stockholm 1973, s. 244–283.
- Kari Tarkiainen: Petrus Petrejus, in: *Svenskt biografiskt lexikon*, XXIX, Stockholm 1995, s. 226–228.
- Kari Tarkiainen: Petrus Petrejus – Sveriges första kremnolog, in: *Stora oredans Ryssland. Petrus Petrejus ögonvittnesskildring från 1608*, ed. Margareta Attius Sohlman, Stockholm 1997, s. 43–58.
- Kari Tarkiainen: *Sveriges Österland: från forntiden till Gustav Vasa*, Helsingfors 2008.
- Kari Tarkiainen – Ülle Tarkiainen: *Provinsen bortom havet. Estlands svenska historia 1561–1710*, Stockholm – Helsingfors 2013.
- Aleksandr Vladimirovič Tolstikov: Začem perevodit' „Regni Muschovitici sciographia“ Petra Petreja so švedskogo jazyka, *Srednije veka* 72, č. 3–4 (2011), s. 175–186.
- Aleksandr Vladimirovič Tolstikov: Pětr Petrej v Rossii (1601–1613gg.), *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana* 12, č. 2 (2012), s. 129–142.
- Boris Andrejevič Uspenskij: *Car' i imperator: pomazanije na carstvo i semantika monaršich titulov*, Moskva 2000.
- Boris Andrejevič Uspenskij: *Etjudy o russkoj istorii*, Sankt-Peterburg 2002.
- Hana Vaňková: Otázka normanismu a goticismu v historiografickém díle Petra Petreia, in: *Kulturní areál Ruska věčera a dnes a jeho vztahy (Rusko a Skandinávie, Rusko a střední Evropa, Rusko a Balkán)*, ed. Ivo Pospíšil – Josef Šaur, Brno 2011, s. 147–156.
- Thomas Wallerström: *Vilka var först? En nordskandinavisk konflikt som historiskt-arkeologiskt dilemma*, Stockholm 2006.
- Fredrik Ulrik Wrangel: *Svenskt pantheon. Porträtt och historiska plancher efter gravyrer*, Stockholm 1906.
- German Andrejevič Zamjatin: *Rossija i Švecija v načale XVII veka: očerki političeskoj i vojennoj istorii*, Sankt-Peterburg 2008.

Slovníky a encyklopedie:

- Fredrik August Dahlgren (ed.): *Glossarium öfver föråldrade eller ovanliga ord och talesätt i svenska språket*, Lund 1914–1916.
- Dansk biografisk leksikon: Grundlagt 1887 af C. F. Bricka og videre 1933–44 af Povl Engelstoft under medvirken af Svend Grimm*, ed. Cedergreen Bech, 3. vyd., København 1979–1984.
- Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm*, Leipzig 1854–1960.
- Elof Hellquist: *Svensk etymologisk ordbok*, Lund 1922.
- Martin Luther: *Luthers Sprichwörterammlung*, ed. Ernst Thiele, Weimar 1900.
- Nordisk familjebok. Första upplagan i 20 delar*, Stockholm 1876–1899.
- Nordisk familjebok. Andra upplagan i 38 delar*, Stockholm 1904–1926.
- Slovar' knižnikov i knižnosti Drevnej Rusi*, I–IV, Leningrad/Sankt-Peterburg 1987–2017.
- Söderwall's Ordbok Öfver svenska medeltids-språket*, I–III, Lund 1884–1918.
- Svenska Akademiens ordbok*. Lund 1898– (online), <https://www.saob.se>.
- Svenskt biografiskt lexikon*, ed. Göran Nilzén et al., Stockholm 1918–.

Resumé

Rus' in Time of Troubles through the eyes of a Swedish spy: the report of Petrus Petreius from 1608

This little book consists of two parts. The first and main part presents the Czech translation of a diplomatic report from the Tsardom of Rus', which was written by Petrus Petreius, a Swedish diplomat and envoy to the Russian tsar court. Petreius was sent to Moscow in 1601, probably invited by Boris Godunov, and he stayed there until 1605: four years during the complicated period of political crisis in the Russian Tsardom known also as the Time of Troubles or Smuta (1598–1613). The events he witnessed and intelligence he gathered during his stay were written down after his return to Stockholm and published three years later in a booklet with the title *Een wiss och sanfärdigh Berättelse om några Förändringar som j these framledne åhr vthi Storfurstendömet Muskow skedde äre* (Stockholm 1608, “A learned and truthful tale about some of the latest changes that have happened in the Grand Duchy of Moscow”). Although addressed to the Swedish king Charles IX and his bureau, the publication was intended for a broad audience “for enlightenment and learning”, as it was printed in Swedish and spread as a pamphlet that would help the king of Sweden with propaganda against his rival Sigismund III Vasa, the ruler of the Catholic Polish-Lithuanian Commonwealth, who was plotting a Counter-Reformation of Sweden. In a lively and gripping way, Petrus Petreius narrates the dramatic events that occurred during his visit to Moscow, many of which he saw with his own eyes. He informs about the gossip and plotting around the successor to the Russian tsar throne, the intrigues of the first False Dmitry and the Polish Catholics against

Moscow, as well as about the horrible Russian Famine 1601–1603, and tries to explain why such a crisis struck the Russian tsardom. His testimony, even though it is refracted through the prism of a loyal Swedish patriot, is an invaluable source of information on political relations and religious conflicts between the Kingdom of Sweden, Russian Tsardom and Polish-Lithuanian Commonwealth, as well as an exciting story told by probably one of the most prominent Swedish diplomats of his time – an invisible person behind many important events in North and East European history of the early 17th century, when he acted as the Swedish kings' emissary, courier and supposedly even interpreter.

The second part of the book presents a study of the fairly unknown author's life and works in the context of Swedish literature of the 16th and 17th century, European travelogues about Rus' and also considering Russian literature about the Time of Troubles. The author of the study focuses not only on the aforementioned pamphlet but also on Petreius' other writings, which are perhaps not as original but have had a considerable impact on ethnographic literature both in Sweden and Europe. Petreius, who has also been named the "first Swedish kremlinologist", however appears most importantly as the first Swedish expert on Russia, its culture and language. His works on Russia represent the very first sources of information on Muscovite Rus' published in Sweden. Besides, his later work about Russian culture, history and customs, the voluminous *Regni Muschowitici Sciographia* (published 1614–1615 in Swedish and 1620 in German), is not only a pioneering work on the subject in Sweden but it also influenced significantly the following generations of travellers to Russia and introduced knowledge about the country and its people to the Swedish public.